

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології

На правах рукопису

ТАРАНЦОВ ЄВГЕНІЙ ЮРІЙОВИЧ

СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ, ЯК НАСЛІДОК ТРАНСФОРМАЦІЇ
ШЛЮБНИХ ВІДНОШЕНЬ

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

 Науковий керівник:
Носенко Е.Л.
Доктор психол.наук, професор

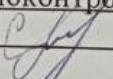
РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол засідання кафедри психології

№ 7 від 26.12.2024

Завідувач кафедри психології

 Людмила ПРИСНЯКОВА

Нормоконтроль

 Наталія СЕРГІЄНКО

(підпис)

(Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2025

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра	психології
Освітній ступінь	магістр
Спеціальність	053 «Психологія»
Освітня програма	Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

 Людмила ПРИСНЯКОВА

« 24 » лютого 2025 року

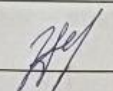
ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

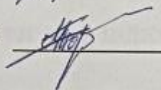
ТАРАНЦОВ ЄВГЕНІЙ ЮРІЙОВИЧ

1. Тема роботи: «СІМЕЙНІ КОНФЛІКТИ, ЯК НАСЛІДОК ТРАНСФОРМАЦІЇ ШЛЮБНИХ ВІДНОШЕНЬ»
2. Науковий керівник роботи: Носенко Е.Л. Доктор психол.наук, професор
Затверджені наказом вищого навчального закладу від « » 202_ року №
3. Строк подання роботи на кафедру: 12.02.25р.
4. Мета каліфікаційної роботи: проаналізувати та дослідити можливості підвищення адаптації підлітків методом соціально-психологічного тренінгу.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
 1. Аналіз літературних джерел по темі «Сімейні конфлікти, як наслідок трансформації шлюбних відношень».
 2. Конкретизація поняття шлюбних відношень і їх трансформації.
 3. Добір методик для проведення емпіричного дослідження .
 4. Добір подружніх пар для проведення емпіричного дослідження.
 5. Проведення емпіричного дослідження.
 6. Аналіз отриманих результатів спостереження психології змін шлюбних відносин при їх трансформаціях
 7. Психологічні рекомендації щодо питань трансформації сімейних відносин

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	Жовтень	виконано
2.	I Розділ	Листопад	виконано
3.	II Розділ	Грудень	виконано
4.	III Розділ	Січень	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий	виконано

Науковий керівник НОСЕНКО Е.Л.

Здобувач вищої освіти ТАРАНЦОВ Є.Ю.

Дата видачі завдання 24.09.2024р.

АНОТАЦІЯ

На вчинки, поведінку, що призводять до конфлікту в сімейних непорозуміннях, психологам слід завжди звертати увагу. Сім'я, як осередок надзвичайно важливий соціальний інститут у державі, який є гарантом майбутнього. Сімейні конфлікти, як сварки на рівні повсякденного життя, є однієї з форм конфліктів. Питання про природу даного конфлікту пов'язано з розумінням природи людини, її взаємозв'язку з соціумом. Унікальність сімейних відносин, її трансформація обумовлює не тільки специфіку виникнення й протікання конфліктів у родині. Даний процес особливим образом відбивається на соціальному і психічному здоров'ї всіх її членів

Мета дослідження – виявити відмінності шлюбних відношень залежно від сімейного стажу й типу родини.

Об'єкт дослідження - шлюбні відносини і трансформація подружніх протистоянь.

Предмет дослідження – моніторинг трансформації шлюбних відношень, які можуть з'явитися причиною сімейних конфліктів.

Гіпотеза- трансформація шлюбних відношень сімейних конфліктів як підґрунтя конфлікту і психологічні засоби подолання конфліктних ситуацій.

Завдання:

1. Аналіз літературних джерел по темі «Сімейні конфлікти, як наслідок трансформації шлюбних відношень».

2. Конкретизація поняття шлюбних відношень і їх трансформації.

3. Добір методик для проведення емпіричного дослідження .

4. Добір подружніх пар для проведення емпіричного дослідження.

5. Проведення емпіричного дослідження.

6. Аналіз отриманих результатів спостереження психології змін шлюбних відносин при їх трансформаціях

7. Психологічні рекомендації щодо питань трансформації сімейних відносин

Наукова новизна: науково обґрунтований шлях реалізації проблеми шлюбних відносин з екстра полярними, конфліктними поглядами при трансформації шлюбних відносин і можливостями психологічного впливу та переконання залагодження конфлікту.

ANNOTATION

Psychologists should always pay attention to actions and behavior that lead to conflict in family misunderstandings. The family, as a center, is an extremely important social institution in the state, which is the guarantor of the future. Family conflicts as quarrels at the level of everyday life are one of the forms of conflict. The question of the nature of this conflict is associated with the understanding of human nature, its relationship with society. The uniqueness of family relationships, its transformation determines not only the specifics of the emergence and course of conflicts in the family. This process has a special effect on the social and mental health of all its members.

Study purpose is to identify differences in marital relations depending on family experience and type of family.

Study object is marital relations and the transformation of marital confrontations.

Study subject is monitoring the transformation of marital relations, which can cause family conflicts.

Hypothesis - the transformation of marital relations of family conflicts as the basis of conflict and psychological means of overcoming conflict situations.

Tasks:

1. Analysis of literary sources on the topic "Family conflicts as a consequence of the transformation of marital relations".
2. Specification of the concept of marital relations and their transformation.
3. Selection of methods for conducting an empirical study.
4. Selection of married couples for conducting an empirical study.
5. Conducting an empirical study.
6. Analysis of the obtained results of observation of the psychology of changes in marital relations during their transformations
7. Psychological recommendations for the transformation of family relations.

Scientific novelty: a scientifically substantiated way of implementing the problem of marital relations with extrapolar, conflicting views during the

transformation of marital relations and the possibilities of psychological influence and persuasion to resolve the conflict.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН	
1.1. Психологічна характеристика сім'ї.....	14
1.2. Психологічні компоненти якості сімейних відносин.....	50
1.3. Методи й методики досліджень.....	72
РОЗДІЛ 2.ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	74
2.1. Поняття трансформації сімейних відносин у сучаснім суспільстві.....	74
2.2 Проблеми конфліктних ситуацій як наслідок трансформації подружніх відносин.....	82
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОСИН У РОДИНІ Й СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ	93
3.1. Характеристика учасників дослідження конфлікту сімейних відносин.....	93
3.2 Результати діагностики трансформації подружніх відносин і їх аналіз.....	96
ВИСНОВКИ	122
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	129

ВСТУП

Інтерес і розробка концепції конфлікту у суспільстві, як система взаємодії між конфліктуючими сторонами, зіткненням протилежних бажань і мотивів, розцінювалася як система взаємодії між соціальними групами. Проблема сімейних конфліктів з негативними наслідками і функціями пояснює стан соціальних відносин, неадекватного сприйняття конфліктуючих сторін тощо. Сутність людських відносин, індивідуальні особливості і мотивація поведінки у суспільстві, зіткнення статевих інтересів створювали підґрунтя конфлікту. Неповні родини, розлучення, подружні конфлікти, проблеми самотності існували завжди. Крім того, і сами студенти стали більш вимоглива в любові, духовній близькості, взаєморозумінні і сексуальних відносинах. В той же час, шляхи на щастя, в кожного члена суспільства, вимоги, мотивації, власні можливості, свої. Одруження не гарантує студенту повного щастя, дозволу на вирішення всіх примхів, бажань, фантазій відразу[9].

Шлюб — ця добровільна побудова взаємин, життя із чоловіком, дітьми, родиною щодня. Важливий процес, фаза, побудови взаємин на початку спільного життя виникає одразу. Тобто потрібна взаємна адаптація для сумісного прживання. Період адаптації — обов'язковий, іноді складний, етап становлення родини і родинних відносин. Він має різні терміни і може тривати роками, або бути коротким. Багато чого залежить від порозуміння у родині, бажання розуміти, поважати, слухати один одного, від уміння йти назустріч при наявності спірних питань, дрібних негараздів.

Адаптація подружжя довготривалий процес, який потребує творчого підходу, близькості, як психологічної так і емоційної. Уміння встановлювати контакти між усіма членами родини. Родинні і між особисті відносини дисциплінують сімейні відносини [4].

Психологами доведено, що люди в родинях, сім'ях прагнуть задовольнити різноманітні потреби, які прийняті у людському суспільстві.

Загальними будуть потреби в любові, виховання дітей, студентів, загальні інтереси, порозуміння по різних сімейним питанням тощо. Більшість людей ставляться до шлюбу серйозно, з розумінням довготривалих сімейних відносин, реалізувати головну мету мати сім'ю. Вони мають бажання прожити довге й щасливе спільне життя. У цей період будуються довготривалі плани, мрії, буття, заохочення, загальні інтереси щодо житла, дітей тощо. При виникненні сімейних суперечностей час від часу виникають конфлікти. Пояснення походження конфліктів по перше незрозуміле. Це заперечення, дрібні непорозуміння суперечностей, зіткнення протилежних інтересів. На жаль, після того як остигають романтичні відносини, подружжя починало ретельно, прискіпливо дивитися один на одного. В цей період у взаєминах виникають розбіжності. Вони неминуче ведуть до сварок, тобто конфлікту.

Сімейні конфлікти, як сварки на рівні повсякденного життя, є однією з форм конфліктів. Питання про природу даного конфлікту пов'язано з розумінням природи людини, її взаємозв'язку з соціумом. Унікальність сімейних відносин, її трансформація обумовлює не тільки специфіку виникнення й протікання конфліктів у родині. Даний процес особливим образом відбивається на соціальному і психічному здоров'ї всіх її членів [27].

Конфлікт є зіткненням протилежних думок, поглядів, інтересів і потреб, що є порушенням сімейних відносин. Кожний з нас зможе виділити кілька причин, які викликають порушення сімейних відносин, що приводять до конфліктів: різні погляди на сімейне життя; різні ціннісні орієнтації; невміння слухати й чути один одного; незадоволені потреби й порожні очікування; пияцтво одного з подружжя; невірність; неповажне відношення друг до друга; небажання брати участь у вихованні дітей; побутова непорядкованість; неповага до студента; небажання допомагати по будинкові; відмінності в духовних інтересах; егоїзм; самооцінка; невідповідність темпераментів; ревності і т.д. Це далеко не всі причини, що викликає конфлікти в родині. Найчастіше причин значно більше [24].

Проблемою конфліктів і сімейних конфліктів займаються вітчизняні й закордонні психологи наприклад такі як Сисенко В. А. [57], Эйдемиллер Є.Г., Юстицкис В. [69], Обозов Н.Н [39], Гришина Н.В.[18], Ємельянов С.М. [27], Сатир В. [52], Скиннер Р., Клинз Дж. [54], Хендрикс Х.[65] і ін.

Сімейний конфлікт, як різновид соціальних відносин у вузькому значенні є боротьба протилежних інтересів. Так це і міжособистісні, міжгрупові, етнічні конфлікти в організаціях, вбивства, побутові негаразди, суїциди. Конфлікт, у широкому смислі, у доступному для огляду майбутньому, буде узагальнений показник, вирішальний фактор, що впливає на громадян України. Проблеми, любого конфлікту, завжди були актуальними для будь-якого суспільства. Компонентами статусу будуть людські відношення, що характеризують їх стан у суспільстві. Існування таких суперечностей пов'язані з нерівністю статусів у соціальній системі, маючи ієрархізовану структуру. . Конфлікти і у доступному для огляду майбутньому, у тому числі сімейні будуть факторами, що впливає на Україну та її студентів, В любому конфлікті партнери відчують змішані почуття такі як соціальна нерівність і звідти будуть прояви у виді з одного боку, злість, ненависть, з іншого – приглушені доброзичливі почуття, породжені досвідом попереднього спілкування) [5, с. 66].

Сімейні відносини непорушно нараховують десятки років. Тобто протягом більшої частини людського життя, особи різної статі, у такій системі інтенсивної взаємодії проживаючи поряд, не можуть не мати суперечностей, конфліктів та кризових станів [1].

Для осмислення даної проблеми велике значення мають наукові праці вчених психологів Бондарчук О.І. ., Ацупов А.Я., Гришина Н.В., Пірне М.І., Ануфриєва Н.М., Т.Н. Зелинская, Н.Е. Зелинский., А.С. Карміна, Л.М. Герасіної, М.І. Панова та ін.

На вчинки, поведінку, що призводять до конфлікту в сімейних непорозуміннях, психологам слід завжди звертати увагу. Сім'я, як осередок надзвичайно важливий соціальний інститут у державі, який є гарантом

майбутнього. Недаремно кажуть: сильна сім'я — сильна держава. Тому в системі політики держави студент, сімейний кодекс, повинні займати гідне місце [4, с. 89-95].

Мета дослідження — виявити відмінності шлюбних відношень залежно від сімейного стажу й типу родини.

Об'єкт дослідження - шлюбні відносини і трансформація подружніх протистоянь.

Предмет дослідження — моніторинг трансформації шлюбних відношень, які можуть з'явитися причиною сімейних конфліктів.

Наукова новизна: науково обґрунтований шлях реалізації проблеми шлюбних відносин з екстра полярними, конфліктними поглядами при трансформації шлюбних відносин і можливостями психологічного впливу та переконання залагодження конфлікту.

Завдання:

1. Аналіз літературних джерел по темі «Сімейні конфлікти, як наслідок трансформації шлюбних відношень».
2. Конкретизація поняття шлюбних відношень і їх трансформації.
3. Добір методик для проведення емпіричного дослідження .
4. Добір подружніх пар для проведення емпіричного дослідження.
5. Проведення емпіричного дослідження.
6. Аналіз отриманих результатів спостереження психології змін шлюбних відносин при їх трансформаціях
7. Психологічні рекомендації щодо питань трансформації сімейних відносин .

Гіпотеза- трансформація шлюбних і між особистих відношень сімейних конфліктів як підґрунтя конфлікту і психологічні засоби подолання конфліктних ситуацій.

Методи дослідження - у дослідженні задіяні 3 групи методів:

1. теоретичні.

2. емпіричні (методики).

3. математико-статистичні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОДРУЖНИХ ВІДНОСИН

1.1 Психологічна характеристика сім'ї

1.1.1 Суть, структура й функції родини.

Найважливішою цінністю в житті багатьох людей, що живуть у сучаснім суспільстві є родина. Кожний член суспільства, студент, крім соціального статусу, етнічної приналежності, майнового й матеріального становища, з моменту народження й до кінця життя має таку характеристику, як сімейно-шлюбний стан. Для дитини родина — це середовище, у якому безпосередньо складаються умови його фізичного, психічного, емоційного, інтелектуального розвитку. Для дорослої людини родина являє собою джерело задоволення ряду його потреб і малий колектив, що пред'являє до нього різноманітні й досить складні вимоги. На стадіях життєвого циклу студента послідовно міняються його функції й статус у родині [3].

До сьогоденного часу в психологічній літературі не існує остаточної характеристики родини.

У Вікіпедії, всесвітньої енциклопедії мережі ІНТЕРНЕТ родині дається визначення Родина — соціальна група, що володіє історично певною організацією, а члени зв'язані шлюбними або родинними відносинами (а також відносинами по узяттю дітей на виховання), веденням загального господарства, спільністю побуту, взаємною моральною і юридичною відповідальністю. Соціальна необхідність такої структури обумовлена потребою суспільства у фізичнім і духовнім відтворенні населення.[1]

Родина - гніздо (мала соціальна група) суспільства, найважливіша форма організації особистого побуту, заснована на подружньому, добровільному союзі й родинних зв'язках. Тобто відносинах між чоловіком і

дружиною, батьками й дітьми, братами й сестрами й іншою родичкою, що жила разом і проводила спільне господарство [4].

Слово родина сходить до кореня род продовження, що має відношення до насіння й, роду, тобто народженню й вихованню дітей, яке традиційно вважається основним призначенням створення родини. Слово "родина" сходить також до числа сім і займеннику я що зв'язане із середнім числом дітей у родині в часи утвору цього слова. Родина як соціальний інститут, що характеризується певними соціальними нормами, санкціями, зразками поведінки, правами й обов'язками, що регулюють відносини між подружжям, між батьками й дітьми [5].

– Родина економічна: поєднує осіб, зв'язаних економічно — загальним сімейним бюджетом.

– Родина територіальна, поєднує осіб за ознакою спільного проживання.

– Біологічна: складається з батьків і дітей.

У філософському словнику є таке трактування: Сім'я - це осередок суспільства, форма організації особистого побуту. Вона заснована на добровільному, подружньому союзі й споріднених зв'язках, тобто на багаторічних відносинах між чоловіком і дружиною, батьками й дітьми, братами й сестрами й іншими родичами, що мешкають разом та ведуть спільне господарство». Автори цього визначення основний акцент роблять на родину, як на союз і на родину - як довгострокові відносини. На наш погляд важливо дати до цього визначення ще 2 ознаки: родина - як соціальний обмін, родина - як вигідний обмін. Розглядаючи родину як союз із соціальним обміном автори цієї теорії стверджували про добровільний: обмін увагою, послугами, інформацією між чоловіком і жінкою. Розглядаючи сім'ю в ракурсі вигідного матеріального і інформаційного обміну, ми розуміємо, що для того, щоб відносини мали продовження, необхідно, щоб винагорода перевищувала витрати (що були здобуті від цих відносин) [3].

Роберт Стенберг дав до ознак, що характеризує родину ще одне - любов, яка складається з 3 компонентів - близькість, пристрасть і

зобов'язання. Виходячи з об'єднання цих 3 компонентів - довів сім видів любові.

Стенберг Р. Сім видів любові.

Табл.1.1

	близькість	пристрасть	зобов'язання
Романтична любов	+	+	-
Симпатія	+	-	-
Безрозсудна любов	-	+	+
Захоплення	-	+	+
Любов у шлюбі	+	-	+
Порожня любов	-	-	+
Зроблена любов	+	+	+

Розглядаючи інтимність (близькість), слід розуміти, що між студентами існує симпатія, довіра, спілкування й підтримка. Під пристрастю розуміється підвищене збудження. Збудження може бути не тільки сексуальним. Зобов'язання - рішення кохати іншу людину той ступінь довгострокових зобов'язань, які беруться стосовно іншої людини [7].

Розглядаючи інтимність (близькість), слід розуміти, що між студентами існує симпатія, довіра, спілкування й підтримка. Подружні взаємини – сукупність соціально регламентованих стосунків між шлюбними партнерами. Вони є частиною сімейних взаємин і водночас значно розрізняються за змістом, функціями, структурою від стосунків любові. Зміст

подружніх взаємостосунків обумовлений значенням шлюбу, який організовує, стабілізує, соціально санкціонує задоволення господарсько-побутових, емоційно-сексуальних, психологічних і батьківських потреб чоловіка і жінки [11].

Шлюбні відносини є основою сім'ї. Шлюб – це взаємодія чоловіка і дружини, регульована юридичними і моральними нормами, яка підтримувана властивими їй цінностями. Харяєв А.Г. дає трактовку сім'ї. Сім'я - це історично конкретна система взаємин між подружжям, між батьками і дітьми, як малої соціальної групи. Члени сім'ї зв'язані шлюбними або спорідненими відносинами, спільністю побуту і взаємною юридичною і моральною відповідальністю. Соціальна необхідність обумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення [12].

В основі стосунків у сім'ї лежить почуття любові як вищий рівень емоційно позитивного суб'єкт-суб'єктного рівня. Відносини, побудовані на основі почуття любові, повазі, емпатії, що характеризує високу вибірковість, глибоку зануреність їх суб'єктів контакту між ними на всіх рівнях (психофізіологічному, психологічному, фізичному) [13].

Солов'єв Н.Я. дає трактовку сім'ї, як осередку суспільства (мала соціальна група). Вона являється важливою формою організації особистого побуту. Сім'я основана на подружньому союзі та родинних зв'язках – відношеннях між чоловіком та жінкою, батьками та дітьми, братами та сестрами та іншими родичами, що мешкають разом та ведуть спільне господарство.

Для людини сім'я- головний і основний компонент середовища, в якому вона мешкає першу чверть свого життя. У сім'ї студент намагається реалізувати свої біологічну і соціальну функції провести все остаточне життя. Сім'ї належить особлива роль в правовій соціалізації, побудованій на засвоєнні морально – правових норм. На думку Голода С.І. одночасно

функціонують і існують три моделі родини: патріархальна, детоцентрістська, та подружня, які в реальності взаємно переплітаються.

Патріархальна сім'я – найбільш архаїчна. Ведучим в неї є кровно-родинне відношення: залежність дружини від чоловіка, дітей та батьків, в зв'язку з чим відбувається жорстке закріплення ролей. Батьки словесно і своїми вчинками затверджують норми поведінки. Шлюб зовні стійкий, родина складається з деяких поколінь: прабабків, батьків та дітей. В основі виховання застосовується насилля, примушування, приниження особистості дитини. Вітається багатодітність. Головним вважається чоловік: в його руках зосереджені усі економічні ресурси родини, йому належить прийняття основних рішень. Дружина бере прізвище чоловіка, підкоряється йому та поважно до нього ставиться. Її основні функції - народжувати та виховувати дітей, вести домашнє господарство [14].

Детоцентрістська сім'я підвищує роль приватного життя, інтимності та цінності дітей. Відносини між чоловіком та дружиною більш менш рівноправні, сексуальність, яка практикується в шлюбі не зводиться тільки до народження дітей. Соціалізація приймає інший сенс, оскільки в родині може не бути брата або сестри, мало кузенів. В сімейних відношеннях існує конформність, як різновид поведінки, пристосований до членів сім'ї. Дитина перетворюється в об'єкт особливої, ведучої батьківської турботи та стійкої прихильності, йому намагаються надати максимально можливу освіту. Батьківство є головною функцією сім'ї, стилі виховання різноманітні: від авторитарного до ізнежуючого. В цілому діти співвідносять конформність і свої права. Тобто користуються більшим числом матеріальних та духовних благ ніж їх батьки. В окремих випадках можуть виступати як головний сенс сім'ї. Літні батьки не хочуть жити в будинку дітей, що перебувають у шлюбі. В такому випадку студенти, в свою чергу відають перевагу самостійності. Разом з тим молода родина, відокремившись від батьківської не втрачає з нею зв'язок. Батьки, при необхідності, надають матеріальну та моральну

підтримку дітям. Розуміючи і плекаючи надію на те, що в свою чергу, діти будуть поводитись по відношенню до них таким самим чином[15].

В ХХ ст. соціальне становище жінок змінилось, що призвело до виникнення нового виду сімейних відносин - *подружньої родини*. Сучасні студентки опановують нові сфери діяльності соціально-трудова та політико-культурна. Вони, змінившись, починають реформувати сімейну сферу відносин та успішно все це поєднують. Такому положенню сприяє вимирання «подвійного» стандарту у відношенні здібності отримання освіти та професійної підготовки. Участь жінок в громадському житті підсилюється і вони все більшим відсотком займають різні посади, починаючи з ВР і КМ України. Індустріалізація домашнього побуту, цивілізація, наявність значної кількості побутового обладнання, зріст кількості дитячих освітніх закладів та можливість планувати кількість дітей. Однак чоловіки, втративши професійну монополію, не поспішають розлучатись з традиційними сімейними привілеями, що породжує численні сімейні конфлікти як особисте незадоволення[16].

Разом з тим спостерігається тенденція до розширення чоловічої батьківської ролі, яка поступово вбирає до себе деякі складові, що традиційно приписують материнській поведінці.

Подружжя – це рівноправна взаємодія особистостей чоловіка та жінки. Вона як регулюється морально – правовими принципами та внутрішніми цінностями. Для студента зараз важлива сексуальна експресивність жінки. Як головна основа подружніх відносин, а не тільки господарськопрактичні можливості, які в минулому визначили вибір жінки. Подружжя модель відкриває широкі можливості для автономії та самореалізації кожного члена подружжя: зацікавлення чоловіка та жінки різноманітніше сімейних, а потреби та круг спілкування виходять за межі шлюбу [56].

Треба підкреслити, що у багатьох країнах, починаючи з 70-х років ХХ ст. ряд винахідників та студентів, наполегливо проводжують ідею

концентрації сімейного життя скоріш навколо шлюбу, ніж навколо дітей, акцентують тим самим зріст важливості шлюбних відношень [1].

Найважливішими характеристиками сім'ї є її функції та структура.

Функція – це життєдіяльність родини, пов'язана із задоволенням потреб її членів. Виконання родинною її функції має значення не тільки для суспільства в цілому. Виховна функція родини задовольняє індивідуальні потреби чоловіка й жінки в батьківстві й материнстві, у контактах з дітьми й у їхньому вихованні, а також у тім, що батьки можуть реалізувати себе в дітях. Таким чином, забезпечується соціалізація дітей і підготовка нових членів суспільства. Господарсько-побутова функція задовольняє матеріальні потреби членів родини (у їжі, даху й т.д.). Це сприяє збереженню їх соматичного здоров'я, відновлення витрачених у різних видах діяльності фізичних сил. Емоційна функція родини задовольняє потреби її членів у симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічній захищеності. Вона виступає основою для психічного здоров'я, емоційної й особистісної стабілізації. Функція духовного (культурного) спілкування задовольняє потреби в спільному проведенні дозвілля, сприяє духовному збагаченню й розвитку членів родини. Функції первинного соціального контролю забезпечує виконання членами родини норм. Особливо це стосується тих, хто в силу вікових або клінічних особливостей не здатний сам будувати своє поведіння відповідно до приписань суспільства[5]. Сексуально-еротична функція родини полягає в задоволенні сексуально-еротичних потреб. З урахуванням соціальних вимог важливо, що родина при цьому здійснює регуляцію сексуально-еротичного поведіння й забезпечує біологічне відтворення членів суспільства. Реалізуючи свої функції, родина з одного боку, задовольняє найважливіші природні, біологічні потреби людини (насамперед у самозбереженні й продовженні роду). З іншого боку, задовольняє студенту досягати певних цілей у спілкуванні, в особистісному й духовному рості [17].

Найбільш важливою особистістю сімейних функцій є їхня комплексність, заснована на взаємодії родичів. Кожна потреба, що задовольняє родину, може бути реалізована й без її участі. Однак тільки в родині ці потреби можуть бути задоволені комплексно, й виходить, оптимально.

Грунтуючись на даному понятті, ми відділяємо два основних типи родин: нормально функціонуючі й дисфункціональні.

Нормально функціонуюча родина та родина, що відповідально й диференційована виконує всі свої функції, внаслідок чого задовольняється потреба виконанні біологічних і соціальних функцій, в рості й змінах як родини в цілому, так і кожного її члена.

Дисфункціональна родина, або деструктивна, по своїй суті – це родина, у якій виконання функцій виявляється порушеним, у силу чого в подружній, батьківській, матеріально-побутовій й інших сферах життєдіяльності не досягаються мети родичів і суспільства в цілому. Це перешкоджає особистісному росту й блокує потреби в самореалізації кожного її члена.

«В основі порушення функцій родини можуть лежати самі різні фактори: дисгармонія в інтимних відносинах, психологічна несумісність чоловіка й жінки, відсутність навичок і низька культура спілкування, умови життя та інші. Причиною порушення виховної функції може стати відсутність знань і навичок й, як наслідок, їхня виховательська непевність, або конфлікти між батьками, що ведуть до суперечливого виховання дитини. Не менш вагомим є фактор втручання у виховання інших студентів. Причинами порушення функцій духовного (культурного) спілкування можуть стати розходження в соціальному походженні чоловіка й жінки, розбіжність їхнього рівня утворення, розбіжність в інтересах і ціннісних орієнтаціях або просто низька комунікативна компетентність [18].

Структура родини - це склад її членів, а також сукупність їхніх взаємин. Аналіз даного феномена дозволяє зрозуміти, як родина реалізує свої функції: хто здійснює керівництво й хто є виконавцем, як розподілені між

близькими права й обов'язки. З погляду структури можна виділити родини де керівництво зосереджене в руках однієї людини, і родини, як явно виражена рівна участь членів у керуванні. Структуру родини можна представити як топографію - квазіпросторовий зріз сімейного життя. Основними характеристиками, які дозволяють її описати, є поняття зв'язок й ієрархія. Зв'язок - це психологічна відстань між студентами. Якщо вона дуже близька (симбіоз) або, навпроти, дуже далека (роз'єднаність), це може привести до сімейної дисфункції [19].

Ієрархія характеризується відносини домінантного-підпорядкування в родині. Вона, з різних причин, може бути низькою, помірною й високою. За даними досліджень Кеттелла Р., у міцних шлюбах чоловіки, як правило домінують, але якщо їхня влада занадто велика. Тому шлюбна пара перетворюється в нестабільну подружню групу. Як різновид виділяються проблемна, неповна і псевдо благополучна сім'я. Домінантність чоловіків пов'язана із проявом полового диморфізму, що у такий спосіб бере участь у регуляції подружніх відносин. В сімейних відносинах проявляються такі негативні риси як суперництво, напруженість, дефектна правова соціалізація, жорстокість взаємостосунків. Психологічні дослідження результатів Травит А., які показали, що характерною рисою вдалих шлюбів є деяка інтелектуальна перевага чоловіка над дружиною при однаковому рівні відносин чоловіка й жінки. У той час студенти, з таких благополучних родин, високо оцінюють розумові здатності своїх дружин навіть вище, ніж вони самі. Із соціально-психологічного погляду сім'я є малою соціальною групою людей, заснована на шлюбі та(чи) кровній спорідненості, функціонує на основі соціального побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги. Соціальна справедливість у сім'ї базується розумінні сімейних цінностей і норм поведінки[2 с.4].

Структура родини може бути різною залежно від того, як в ній розподіленні основні обов'язки: нарівно або ж головна частина зосереджена в руках однієї людини. У вітчизняних родинах у більшості випадків чоловік і

студентка орієнтовані на рівномірний розподіл обов'язків і рівноправну участь у рішенні сімейних проблем. Однак на практиці це здійснюється далеко не завжди. Типовий для українських родин перекис у виконанні господарсько-побутових справ між чоловіками веде до перевантаження жінок (особливо працюючих) і, як наслідок, до незадоволення їхньої потреби у відновленні фізичних сил, культурному й духовному збагаченні. У сучасній родині все частіше має місце так називане двовладдя, коли чоловік і жінка є лідерами по черзі або в різних сферах діяльності. У той же час показано, що боротьба за владу виступає першим поштовхом для сварок у двох із трьох пар, що розводилися [20].

У нашій країні найпоширеніша структура, при якій родина складається з дорослих і дітей. Як указує Ейдемільлер Е.Г, для структури української родини характерні певні відмінні риси, які можуть виступати як причини її дисфункції:

- Зберігається патріархальна родина, що складається з декількох поколінь;
- Границі між підсистемами прабатьків, батьків і дітей погано структуровані й дифузні, тому влада нерідко належить бабусям (частіше) дідусям;
- У багатьох родинах у декількох поколіннях відсутні чоловіки, що веде до затримки розвитку дітей, їхньої психічної нестійкості й більшої чутливості до стану матері, до утруднень полорольовий ідентифікації (особливо в хлопчиків), формуванню неадекватних стереотипів і установок стосовно сімейного життя, не говорячи вже про перевантаження жінок.
- Кілька поколінь родини перебувають у тривалій залежності друг від друга не тільки з духовної, але й з матеріально-побутової сторони: студенти живуть або в комунальних квартирах, або разом з родиною, без надії на придбання власного житла й можливості незалежного самостійного життя.

– Ідеологія тоталітарного суспільства, що існувала в СРСР, сформувала тверду систему примусу й повинності, через яку на рівні побуту, поведінки й духовних цінностей людина була змушена забувати про власне «Я», своїх бажаннях і потребах на догоду державі.

– Руйнування колишньої ідеології й відсутність нової, яка б дозволила особистості знайти почуття приналежності, захищеності, будувати й реалізувати моральні цінності, привели до того, що в суспільстві зросла потреба в ілюзіях і чудесах, з одного боку, і прагненню до поверхневих, ні до чого не зобов'язуючих контактах, з іншої [68].

Порушення структури родини утрудняють, або перешкоджають виконанню її функцій, що також веде до появи різних розладів й ускладнень. Разом з тим відповідь на питання, що в структурі родини є нормою, а що порушенням, один з найбільш складних у сучасній науці. Частина сімейних психологів та студентів мають точне поняття про те, якими можуть бути відносини між чоловіками і якими відносини не повинні існувати між батьками й дітьми. Інші переважно зайняті описом загальносімейних порушень. Треті ясніше визначають вимоги, пропоновані до родини, наприклад необхідність створювати оптимальні умови для розвитку особистості кожного її члена [56].

1.1.2 Сімейні ролі й внутрісімейна рольова структура.

Сімейна родина завжди була об'єктом уваги з боку різних галузей науки. Багато проблем лежать на стику соціально-психологічних й соціологічних аспектів вивчення родинних відносин. Однією з таких сторін сімейного життя є розподіл сімейні ролей і обов'язків у родині. Поняття сімейної ролі, як конкретизація соціальних ролей чоловіка, дружини, матері, батька, дітей і т.д. є по суті соціологічним питанням. Опираючись на нього, соціальні психологи можуть досліджувати особистісне фарбування», що

здобувають сімейні ролі в конкретному проявах при вирішенні питань «чоловічі чи жіночі обов'язки[21].

Визначення поняття сімейної ролі у вітчизняній науці «опирається на подання вітчизняних авторів щодо значення соціальної ролі. Згідно словника по соціології соціальна роль формулюється розуміючись, як функція соціальної системи «модель поведження, яка об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі об'єктивних або міжособистісних відносин.

У психологічному словнику таке трактування Роль-це різновид соціальної функції особистості, що відповідає прийнятим сучасним нормам». Це особистісний спосіб поведження студентів залежно від їхнього статусу, стану в суспільстві, у системі міжособистісних відносин [46].

Трансформація, чи зміни рольових відносин у родині є стороною сучасної перебудови, переосмислення подружньо-сімейних відносин. Невизначеність морально – правових норм, що регулюють подружньо-сімейні відносини, у тому числі рольові, ставить перед сучасною родиною ряд соціально-психологічних проблем. Краєугольною з них є проблеми «вибору» кожною родиною встановлення і стабілізація рольової взаємодії. Будова і перебудова формування відносин членів родини до різних сторін рольових функцій в родині.

Можливість включення студентів в спільну діяльність з'являється у вигляді такого сполучення особистісних і поведінкових характеристик. Муретейн Б., провів дослідження розвитку емоційних відносин теорії стимул-цінність-ціль», назвав рольовою відповідністю. Тобто, відповідність одним узятим на себе членами пари міжособистісних ролей. Такі відносини можливі при наявності бази для спільної взаємодії з іншими людьми, з оточенням, соціальними системами або предметним миром. База, як підґрунтя певному сполученні особистісних характеристик членів пари. Наприклад, потреба в домінуванні в одного з партнерів, що сполучається з потребою в підпорядкуванні з іншим [24].

У закордонній психології розподіл сімейних ролей становлять поняття статевих ролей, статево-рольової системи, статево-рольової диференціації. Під цим розуміється система культурних норм, що визначає припустимі способи поведінки. А особистісні якості на основі статевої приналежності. Іноді цю систему називають статево-рольовою системою з диференціацією ролей [28].

Статево-рольові системи – це культурні нові очікування щодо соціальних ролей, соціальних діяльностей, що рівноцінно підходять для чоловіка й жінки. Так Найт Ф., Плек Дж., Сканцони Дж. і ін., розглядають розподіл ролей як основу, ядро поло-рольової диференціації в родині. Ці поняття представляються важливими для розуміння, зокрема, сімейних ролей, які недостатньо вивчені у вітчизняній науці. Останнім часом у роботах закордонних дослідників головними предметами аналізу визначаються фактори й наслідки. Так, у перших, прийняття жінкою ролі годувальника в родині, у других, участь чоловіка у веденні господарства й вихованні дітей на рівних основах сімейних відносин. У дослідженні виділений ряд факторів, що впливають на селекцію, «вибір» родиною того або іншого способу рольової взаємодії. При цьому обов'язково враховувалася традиційність рольових установок, культурні і етнонаціональні особливості. На думку Найт Ф.І., Хоффман Л.В., це наприклад, соціально-демографічні фактори, приналежність до соціального класу, стадія сімейного циклу, факт роботи дружини й т.д. [29]

Для соціально-психологічного аналізу ролей у сучасній родині значення має висновок вітчизняних і закордонних дослідників щодо невизначеності норм, що регулюються у час подружньо-сімейних і рольових відносин. Ситуація ставить перед родинами ряд соціально-психологічних проблем. Кожному студенту в родині доводиться «вибирати» який-небудь зразок рольової взаємодії з безлічі існуючих, що не завжди закінчується мирним шляхом, з різних на то причин [30].

Проблеми вибору, прийняття родиною того або іншого рольового зразка невіддільна від формування відносин членів родини до цього зразка, до своєї ролі в родині й до виконання ролей іншими членами родини. Така проблема може бути вирішена тільки тоді коли існують конформні відносини.

У сучасній родині батько усе більше виступає як партнер матері по вихованню дітей. Він беручи на себе зростаючу частку турботи про них повинен психологічно бути готовим до ситуацій, випадків, які раніше вирішувала жінка. Особливо це стосується нагяду за немовлям. Прогресивна тенденція полягає в тім, що роль батька як глави родини змінюється і переминається роллю більше врівноваженого, стабільного, сильного друга дружини й дітей. Від нього очікуються стриманість у прояві почуттів, стесостійкість, витриманість при догляді за дитиною чи студентом. Внесок батьківства у виховання дітей зв'язують зі стратегічним плануванням життя родини. Роль вихователя, що проявляється в справедливій і безсторонній оцінці позитивних і негативних подій, і партнерством по сімейним відносинам.

Тим часом, змінюється й роль матері в родині - на спілкування з дітьми означається «емансипаційна маскулінізація» жіночого поведіння. Завдяки окремим обставинам жінка нерідко прагне домінувати й над чоловіком, і над дітьми. Споконвіку значимим внесок материнства у вихованні дітей змінився і догляд за дітьми, турбота про них і своєчасна й повноцінна підтримка частково перейшла на чоловіків [33].

Відсоток внеска матері і батька не визначається кількісною міркою «більше-менше». Він істотно залежить від загальної атмосфери в родині, системи цінностей і відносин дорослих членів родини друг до друга й дитини. У цілому ж у гармонічній, благополучній родині мати з раннього віку навчає дитину тому як, а батько-тому що; студент вчить дітей бути кимсь», а мати – кимсь для когось. Тому відносини між батьками й дітьми

значно різняться, мається на увазі чоловіка і жінки. Психологи цей факт давно підмітили, мати – будні, тато - свято [33].

Як вітчизняні, так і закордонні дослідники вказують, що правила рольового поводження й рольова поведінка в родині встановлюються в процесі життєдіяльності родини, у тісному взаємозв'язку з налагодженими міжособистісними відносинами й спілкуванням членів родини.

Ми використовуємо класифікацію Алешиной Ю.Е розподілу основних ролей у родині:

1. відповідальний за матеріальне забезпечення в родині;
2. хазяїн-господарка;
3. роль відповідального догляду за дитиною;
4. роль вихователя;
5. роль сексуального партнера;
6. роль організатора розваг;
7. організатор сімейної субкультури;
8. роль психотерапевта.

Психологічні ролі членів родини потрібно визначати, що одна роль може існувати тільки у комплексної взаємодії з іншими ролями. Наприклад, щоб виконати роль батька, або матері, необхідно, щоб хтось обов'язково виконував роль сина або дочки. Сімейні ролі повинні створювати замкнуту систему, що наближалася б до несуперечливого. Вона повинна усім членам родини задовольняти багато психологічних потреб, а не створювати проблеми різного профілю. Потрібно відзначити, що складна система сімейних ролей не може бути не суперечливою. Важливо визначити, наскільки думка студентів про свою роль збігається з уявленням про неї інших, а не має розбіжності, не кажучи про суттєві [7].

Існує ряд обставин, які роблять проблему рольової внутрісімейної структури особливо актуальною для сучасної родини. Цивілізація людство створила традиційну й егалітарну родину. По визначенню Шнейдер Л.Б. традиційна родина – це родина, де за чоловіками відповідно до статі

закріплені певні ролі, а дружина виконує роль матері і господарки. По взаємовідносинах - чоловік в основному відповідний за матеріальне забезпечення й сексуальні відносини.

В егалітарній родині фактично всі ролі розподіляються між чоловіком і дружиною переважно нарівно без переваг і обмежень. Між традиційною й егалітарною родиною існує ряд перехідних форм. В таких родинах також є своя специфічна структура і розподіл сімейних ролей. Такий, наприклад, шлюб де дружина, хоча й виконує насамперед роль матері й господарки, також величезну увагу приділяє виконанню ролі друга стосовно чоловіка.

На думку Ейдемиллера. Э.Г. й Юстицького В.В., найважливішими характеристиками родини є не тільки її функції, але також її структура.

Структура сімейних ролей пропонує членам студента алгоритм послідовності виконання домашньої роботи і обов'язків. Це встановлює порядок будувати один з одним у відносини. Тому проблема конформності завжди остається відкритою. Крім актуального поведіння в поняття «роль» і її розподіл включаються бажання, мета, переконання, почуття, соціальні установки, цінності й дії, які очікуються або приписуються людині, які повинні обговорюватися і узгоджуватися. Наприклад, роль «матері» має на увазі, що студентка піклується про своїх дітей. У цю роль входить комплекс почуттів найважливіше з яких – любов, емпатії, почуття люблячої матері. Однак «мати» це мета, до досягнення якої вона прагне, а саме люблячи виховати своїх дітей гідними людьми. Дане поняття пов'язане з існуванням юридичних і моральних норм і норм і санкцій, невиконання яких може призвести до позбавлення батьківських прав. Норми визначають що конкретно повинне виконуватись носієм ролі. Так, мати зобов'язана допомагати студентам оволодіти різними вміннями й навичками, контролювати їхнє поведіння, а якщо буде потреба то наказувати у розумних межах[6].

Санкції – це реакції оточення або самої людини за виконання або невиконання ролі. Люди можуть засуджувати мати-студентку, що кинула

своїх дітей. Вона ж може пояснювати свій вчинок дією внутрішньої санкції, усвідомлюючи, що не любить своєї дитини, наприклад як жертви згвалтування.

Члени родини виконують різні ролі: дружина (чоловік і жінка), матері, батька, сина, дочки, бабусі, дідуся, онука, свекра, тещі, невістки, старшого брата й ін. При цьому в родині, що складається із трьох поколінь і проживають разом і ведучих спільне господарство, та сама людина повинна уміти гнучко функціонувати відразу в декількох ролях (наприклад, як чоловік своєї дружини, батька, старшої дитини - сина й молодшої дитини – дочки, зятя, тестя й тещі). У протилежному випадку можливе виникнення різноманітних рольових сімейних конфліктів і сімейної дисфункції [69].

Кожної ролі окремо й всій системі в даній родині необхідно відповідати певним вимогам:

1. Вони повинні мати цілісність у поглядах, побудованих на вихованні. Якщо очікування від представника певної ролі суперечливі, з'являються серйозні труднощі в її виконанні (наприклад, коли мати жадає від сина, щоб він був ніжним, м'яким, слухняним й одночасно,- мужнім, незалежним;.

2. Сукупність ролей, які індивід виконує в родині, раніше обговорених, повинна забезпечувати задоволення його потреб у повазі, визнанні, симпатії. Так, роль чоловіка покладає на студента не тільки обов'язок матеріально забезпечити свою дружину, але також дає йому право очікувати від її любові, прихильності, задоволення сексуально-еротичних потреб;

3. Важливо, щоб виконувані ролі, в статевих і вікових межах, відповідали можливостям індивіда. Коли вимоги непосильні, виникає нервово-психічна напруга й тривога (як наслідок непевності впоратися з роллю);

4. Сімейні відносини повинні задовольняти потреби не тільки носія конкретної ролі, але й інших членів родини, студентів.

Рольова структура при якій відпочинок індивіда забезпечується за рахунок непомірної праці його близьких, а розрядка емоційної напруги досягається за допомогою «вмісту на іншому» легко може стати психотравмуючою і привести до психосоматичних розладів.

У нормально функціонуючих родин структура сімейних ролей цілісна, динамічна й носить альтернативний характер. Сімейні ролі можуть бути викривленими, деструктивними, маючими патологізуючий напрямок. Тоді в силу своєї структури вмісту роблять психотравмуючий вплив на членів родини. Це ролі «сімейного козла відпущення», «сімейного мученика, без залишку жертвуючою собою в ім'я близьких». У деяких родин один зі членів змушений відігравати соціальну роль, що травматична для нього самого, однак психологічно вигідна його родичам. Такі відносини більш типові для сімей типу криміногенна, аморальна, проблемна, неповна і псевдоблагополучна [69].

1.1.3 Типи сімейних відносин.

Між чоловіком і дружиною існує «три типи сімейних відносин і, відповідно, три типи родини:

- Диктаторський тип
- Демократичний тип
- Автономний тип

Для диктаторського типу характерно те, що один зі членів родини вирішує всі або гнітючу частину питань, що стосуються даної родини. Інший член родини або взагалі нічого не вирішує в цій родині або може вирішувати якісь дрібні другорядні питання. Причому ці питання видадуться дрібними й другорядними саме з погляду першого члена родини. Цей головний (лідуючий, домінуючий) член родини при прийнятті якого-небудь розв'язку або зовсім не радиться із другим членом родини або радиться формально. Тобто надходить завжди по своєму, а рада з іншим членом родини не носить характер коригувального при ухваленні рішення, а носить характер

"прийняття до відома". Лідируючий член родини просто при цьому з'ясовує, як інший член родини віднесе до його розв'язку, добре або погано. І якщо погано, те це зовсім не виходить, що домінуючий буде коректувати свій розв'язок у бік більшого компромісу [69] .

Такий тип родини буде стійкий тільки при дотриманні двох умов:

1. Згода другого члена родини на такий стан речей.
2. Повна відповідальність першого за всі свої розв'язки.

Звичайно диктаторський тип родини розповсюджений у патріархальнім суспільстві. Лідером у такій родині є чоловік, а дружина згодна на таке положення, тому що її так виховували з дитинства й вона часом не представляє, що може бути інакше (або бути інакше особисто для неї). Але й у сучаснім суспільстві також зустрічається такий вид родини. Як правило, у сучаснім суспільстві диктаторський тип родини існує там, де між чоловіками існує якась нерівність. Наприклад, майнове, вікове(студенти), національне (один з подружжя іммігрант), фізичне (один з подружжя каліка), психологічні (один із подружжя слабовільний, а іншої із сильною волею) і т.п. При цьому, якщо в патріархальнім суспільстві в диктаторській родині завжди домінує чоловік, то в сучаснім суспільстві в половині випадків домінує жінка. Другий член родини свідомо віддає лідерство першому, визнаючи, що в першого керування родиною виходить краще. Якщо підлеглий член родини не визнає домінування першого, то періодично відбувається "бунт на кораблі". Такий бунт носить несерйозний характер, якщо підлеглий член родини дійсно не здатний ефективно управляти родиною. Він (або вона) робить пару дурощів, з якими не здатний упоратися. Лідер ефективно виправляє положення. У результаті вони миряться й усе устаканюється до наступного "бунту". При частих необґрунтованих "бунтах" підлеглий ризикує, що головний може утомитися від нього й зрештою викинути його за борт сімейного корабля й знайти собі більш покладливого партнера або рівного. "Бунт на кораблі" носить набагато більш серйозний характер, якщо підлеглий член родини дійсно здатний управляти родиною. У

цьому випадку або родина розвалюється, або переходить до іншого типу [11]. Друга умова стійкості диктаторського типу родини - повна відповідальність лідера за всі свої розв'язки. Якщо лідер одноосібно ухвалює рішення, а у випадку невдачі або помилковості такого розв'язку, починає обвинувачувати другого члена родини, у тому, що невдача відбулася із-за нього, через те, що підлеглий не занадто добре все робив, не занадто глибоко перейнявся задумом його ідей, те це, власне кажучи, взагалі ніякий не лідер. Лідер повинен нести повну відповідальність за всі, у тому числі й за свої розв'язки, де він занадто покладався на другого члена родини. Постійні обвинувачення другого члена родини в сімейних невдачах приводять, зрештою, до того, що лідер набридає своєму підлеглому й підлеглий іде з "корабля шукати собі іншого капітана". Диктаторські відносини в родині багато в чому засновані на тому, що другий член родини не несе ніякої відповідальності за дії першого члена родини. Існує думка, що демократичний тип родини - це один із самих невдалих типів родини, у тому розумінні, що він самий нестійкий. Звичайно такий тип родини часто зустрічається серед студентів, які перебувають у своїх юнацьких романтичних ілюзіях щодо сімейних відносин і відносин чоловіків і жінок взагалі. Їм здається, що всі виникаючі проблеми можна розв'язати разом, спільно. А якщо будуть якісь розбіжності, то треба прийти до взаємного компромісу[9] .

Насправді знайти компроміс у сімейних відносинах дуже складно. При компромісі кожний повинен піти на якісь поступки зі своєї сторони. Теоретично начебто б усе дуже красиво. Ви небагато поступилися й за це пішли на поступки й Вам. Але на практиці всі набагато складніше [27].

Основна проблема в тому, що Вам завжди здається, що саме Ви йдете на набагато більші поступки, чому Ваш партнер. Часом здається, що Ваш партнер робить Вам дуже маленькі несуттєві поступки, а от Ви - те саме жертвуєте дуже й дуже багатьом. Ваш партнер думає те ж саме щодо Вас. Тому обоє намагаються видавити друг із друга як найбільше поступків, а самим зробити поступків якнайменше. Зрештою, навіть якщо компроміс все-

таки знайдений (а навіть до цього справа не завжди доходить), замість взаємного задоволення часто виникає почуття незадоволеності компромісом.

Основна причина, чому Ви думаєте, що завжди жертвуєте більшим заради партнера, чому він/вона для Вас, полягає в тому, що Ви не здатні оцінити важливість того, чому заради Вас пожертвував Ваш партнер. Вам здається, що це якийсь дріб'язок, тому що у Вашім житті вона дійсно дріб'язок. Але от у житті Вашого партнера це може бути зовсім далеко не дріб'язок. І не завжди можна Вам пояснити, що для нього/її це зовсім не дріб'язок. Пояснити так щоб Ви відчували це тому що відчуває він/вона. Тому демократичний тип родини найчастіше характеризують сварки й конфлікти. А сама демократична родина часто балансує на грані розвалу[9; 25] .

Наступний тип - автономний тип родини. Чоловік і дружина розмежовують свої сфери впливу й потім кожний у своїй області поводить себе як... диктатор з диктаторського типу родини. Кожний зі членів родини бере собі ту сферу, де він більш компетентний і готовий не тільки самостійно ухвалювати рішення, але й нести за них повну відповідальність. Ті сфери, де даний член родини менш компетентний і не готів до самостійних розв'язків з повною відповідальністю за ухвалені рішення, він віддає студенту [26].

Ну, у теорії всі от так дуже красиво. А на практиці « вони поб'ються, коли будуть розмежовувати свої повноваження. Напевно кожний з подружжя захоче вирішувати сам питання пов'язані з фінансами й сімейним бюджетом. Адже в цей бюджет надходять особисті гроші кожного. Раніше кожний розпоряджався своїми заробленими грошми сам як хотів. А тепер може скластися ситуація, коли цими грошми буде розпоряджатися хоч і близька, але все таки інший студент. Гроші дають незалежність і самостійність. Тому упускати свої гроші зі своїх рук, ох яке небажання [9; 26].

Потім, бачиться й така ситуація, коли є такі області сімейного життя за які ніхто не прагне братися. Буває, що ніхто не любить і не вміє готувати їжу або ніхто не прагне ходити в школу на батьківські збори. Кожний спробує навісити подібні обов'язки на іншого члена родини. Парадокс полягає в тому,

що на початковому етапі розмежування повноважень, потрібно якийсь час побути у шкірі демократичної родини, перш ніж перейти до повноцінного автономного типу. А як ми вже знаємо, виявившись у демократичному типі можна легко розвалити родину. Власне кажучи, на практиці воно так і відбувається. Спочатку при одруженні часто встановлюється демократичний тип родини, який потім стихійно переходить в автономний або диктаторський. Але може й не встигнути перейти. Тому такий перехід повинен відбуватися якнайшвидше, щоб тертя між студентом і дружиною не були тривалими. Бажане, щоб такий перехід відбувся ще до одруження. Щоб студенти заздалегідь знали, чим вони будуть займатися в родині, а також чим буде займатися інший член родини, тобто де й коли прийдеться без усяких суперечок підкорятися розв'язкам іншого члена родини [69].

Розв'язком даної проблеми міг би бути шлюбний контракт, де можна було б заздалегідь розписати, які фінанси й у якому обсязі (у відсотках або по абсолютній величині) кожний з подружжя кидає в "загальний казан", а які залишає собі на власні потреби, при яких умовах ці частки міняються (наприклад, народження дитини або смерть близького родича) і на скільки. Також у шлюбному контракті можна розписати на що витрачається "загальний казан", якою часткою "загального казана" розпоряджається чоловік, а якою дружина, у відповідності зі своєю областю сімейного життя. Такий шлюбний контракт перераховував би й області сімейного життя закріплені за кожним з подружжя. Шлюбний контракт ще гарний тим, що його допомагає скласти юрист, принаймні фінансову частину [13].

Але шлюбний контракт теж не ідеальний. Проходить років 10-15 і люди міняються. Студенти починають уважати, що по своїй молодості неправильно розмежували повноваження. Значить можуть піти суперечки й сварки через перегляд шлюбного контракту. Значить споконвічно шлюбний контракт повинен передбачати таку ситуацію. Передбачати не в тому розумінні, що заздалегідь передбачити що повинне помінятися в ньому через

10-15 років, а в тому, щоб визначити можливі строки зміни такого контракту на вимогу одного з подружжя й основні принципи й напрямки такої зміни.

Реальність завжди складніше теорії. Про одну складність уже говорилося двічі. Це те, що тип родини не буває статичним. Бувають як переходи їх одного типу в іншій (з демократичного в автономний), так і зміни усередині одного типу родини (зміни,розмежування повноважень в автономному типі) [21].

Ще одна складність. Практично не зустрічаються чисті типи родин (навіть якщо є шлюбний контракт із докладним описом розмежування повноважень). Звичайна родина - це завжди суміш усіх трьох типів. Часто буває, що переважає який-небудь один із трьох типів, два інших типу там проявляються більш-менш рідко. Але й чимало випадків, коли тип якої-небудь родини важко розпізнати, залежно від обставин ми бачимо той або інший або третій тип у цій родині [25].

Нарешті, усе ускладнюється, коли родина полягає не із двох людей, а більш. Наприклад, є діти шкільного віку, або в одній квартирі із чоловіком і дружиною проживають батьки одного з подружжя. У таких родинах між одними членами родини може встановитися один тип сімейних відносин, а між іншими членами родини - інші. Наприклад, чоловік і дружина перебувають в "демократії", чоловік стосовно дитини - "диктатор", а між дружиною й дитиною відносини автономії. Із інших складних питань сімейних відносин треба звернути увагу на види неблагополучних сімей. До них відносяться криміногенна, аморальна, проблемна, неповна і дефектна в структурі, псевдо благополучна з неправильними видами виховання, види сімей. В таких сім'ях дефекти сімейної правової соціалізації призводять до формування у студента викривленої структури потреби до соціально-негативних відхилень у поведінці [10; 32].

1.1.4 Психологічний клімат родини.

У цей час у науковій літературі синонімами поняття психологічний клімат родини пояснює психологічну атмосферу родини, емоційний клімат

родини, соціально-психологічний клімат родини. Ряд вчених психологів, наприклад О. А. Добриніна під соціально-психологічним кліматом родини розуміє її узагальнену, інтегративну характеристику. Вона охарактеризовує ступінь задоволеності подружжя основними аспектами, вимогами життєдіяльності родини, загальним стилем спілкування, ведення господарства, відносинами з дітьми і близькими [24]. Психологічний клімат у родині визначається, безконфліктністю, стійкістю внутрішньо-сімейних відносин. Він впливає на розвиток, виховання дітей, дорослих і їх взаємопорозуміння у веденні господарства. Він не є чимсь незмінним, даним назавжди. Його створюють, будують члени родини. Від їх загальних зусиль залежить, яким він буде, сприятливим чи несприятливим і як довго протриває шлюб. Для сприятливого психологічного клімату у родині характерні наступні ознаки: згуртованість, можливість всебічного розвитку особистості кожного її члена, висока доброзичлива вимогливість членів родини друг до друга, емпатія, почуття захищеності й емоційної задоволеності, гордість за приналежність до своєї родини, особиста відповідальність, відсутність шкідливих звичок. Морально – правові норми і цінності формуються соціальними устоями конкретного суспільства і трудоустроєм кожного працездатного члена родини. Саме соціальне середовище не завжди створює передумови для реалізації тих чи інших правових норм, соціальної відповідальності, поваги до між особистих і сімейних відносин. Тому, максимальна зайнятість на виробництвах запорука сімейного благополуччя.[35, 62].

У родині зі сприятливим психологічним кліматом кожний її студент ставиться до інших з любов'ю, емпатією, повагою й довірою, до батьків — ще й із шануванням, до більш слабких, осіб з обмеженими можливостями, хворих і осіб похилого віку, з готовністю допомогти в будь-яку хвилину. Важливими показниками сприятливого психологічного клімату родини є прагнення її членів проводити вільний час у домашньому колі, розмовляти на теми, що цікавлять усіх, займатися вихованням, разом виконувати домашню

роботу, підкреслювати гідності й добрі справи кожного студента родини. Такий клімат сприяє гармонії, зниженню гостроти дрібних, побутових конфліктів. Це допомагає зняттю стресових станів, підвищенню оцінки власної соціальної значимості й реалізації особистісного потенціалу кожного члена родини. Вихідною основою сприятливого клімату родини є нормальні подружні відносини. Спільне життя вимагає від подружжя готовності до компромісу. Альтернативне вирішення спірних питань, уміння зважати на потреби студента, уступати один одному, допомагає розбудовувати в собі такі якості, як взаємоповага, довіра, взаєморозуміння[33].

Психологічними дослідженнями доведено, що коли члени родини відчують тривожність, емоційний дискомфорт, відчуження, у цьому випадку діагностується несприятливий, деформований психологічний клімат у родині. Така атмосфера, комплекс непорозумінь перешкоджають виконанню родиною головних своїх функцій. Наявність стресової ситуації, психічна й фізична втоми, також ведуть до депресій, сварок, психічної напруженості, дефіциту в позитивних емоціях. Якщо члени родини не прагнуть змінити таке викривлене положення до кращого, то саме існування родини стає проблематичним. Стрімкими темпами зменшується населення України, розпадаються молоді шлюби, зменшується народжуваність. В будь-якому конфлікті партнери відчують змішані почуття (з однієї сторони, злість, ненависть, з іншої – приглушені доброзичливі почуття [34; 62].

Психологічний клімат визначається як характерний для тієї або іншої родини наявністю більш-менш стійкого емоційний настрою і поведінки. Він є наслідком сімейної комунікації і виникає в результаті сукупності настрою членів родини. Психологічна доброзичливість, щиросердечні переживання і хвилювання, позитивні емоції відносно друг до друга, до інших людей, до роботи, до навколишніх подій сформовують соціально зрілу сім'ю. Особливо позитивна емоційна атмосфера родини є важливим чинником ефективності функцій життєдіяльності родини, стану її здоров'я в цілому, вона обумовлює стабільність браку [17].

Багато західних дослідників вважають, що в сучасному суспільстві родина втрачає свої традиційні функції, стаючи інститутом психоемоційного контакту, своєрідним «психологічним притулком від самотності». Вітчизняні вчені також підкреслюють зростання ролі емоційних факторів, проблем депривації у функціонуванні родини [1;35].

Торохтія В. С. досліджував проблеми соціально-психологічного клімату й психологічного здоров'я родини. Він акцентує увагу на психологічному здоров'ї родини й на цей «інтегральний показник динаміки життєво важливих для неї функцій. Психосоматичні показники й розлади відображають якісну сторону соціально-психологічних процесів, що протікають в соціумі. Здатність студентів протистояти небажаним впливам соціального середовища, не ототожнювати поняття соціально-психологічний клімат , яке більшою мірою застосовується для груп (у тому числі малих) різнорідного складу. Це частіше використовується для поєднання членів групи, на основі професійної діяльності й наявності в них широких можливостей виходу із групи і т.д. Для малої групи, що має родинні зв'язки, що забезпечують стійку й тривалу психологічну взаємозалежність, зберігається близькість міжособистісних інтимних переживань, особливо значима подібність ціннісних орієнтацій, одночасно виділяється не одна, а ряд загальносімейних цілей. Вони зберігають гнучкість їх пріоритетності, адресності, де головною умовою їх існування є цілісність — більш прийнятний термін «психологічне здоров'я родини»[39; 62].

Психологічне здоров'я — це стан щиросердечного психологічного благополуччя родини. Він забезпечує адекватну їхнім життєвим умовам регуляцію поведінки й діяльності всіх членів родини. До основних критеріїв психологічного здоров'я родини відносять подібність сімейних цінностей, функціонально-рольову погодженість. В той же час соціально-рольова адекватність у родині, емоційна задоволеність, адаптивність у мікросоціальних відносинах, спрямована на сімейне довголіття. Ці критерії психологічного здоров'я родини створюють загальний психологічний

портрет сучасної родини й насамперед характеризують ступінь її благополуччя [55].

1.1.5 Сексуальна дисгармонія як джерело сімейних проблем.

Сексуальна гармонія подружньої пари – надзвичайно складне явище і її досягнення залежать від багатьох умов. Недотримання кожного з них приводить до виникнення ризику порушення сімейної гармонії. В тих випадках, коли порушується кілька умов, розвивається сексуальна і психологічна дисгармонія і як фінал розлад подружніх відносин. У самому загальному виді можна констатувати, що порушення сексуальної гармонії є результатом відхилення від індивідуально сприймаємої оптимальної норми сексуальності по будь-якому її критерію [20; 37].

У відповідності зі складністю проявів сексуальних відносин і гармонії й причин їх порушення можуть бути найрізноманітнішими від соціальних до психологічних, соціально-психологічних, фізіологічних, анатомо-фізіологічних. Різноманітні й прояви варіантів сексуальної дисгармонії. Зміна соціальних умов життя суспільства визначає й зміни характеру відносин в родині. На стійкість сучасних студентів впливають зовнішні й внутрішні фактори – прихильності членів родини, почуття любові, відповідальність боргу - зовнішні фактори такі як економічна залежність, юридичні обмеження, національні традиції, суспільна думка, які гублять свою силу с демократизацією громадського життя. З ростом рівня виховання й соціальних змін соматополовий й психосексуальний розвиток представників обох статей значно прискорюється. Регулярні статеві відносини виникають пізніше особливо в жінок. Це обумовлено суспільними, а не біологічними факторами [39]. У цей час відбулися значні зміни у сімейно-шлюбних відносинах. Значно зменшилися розміри родини, особливо народження дітей. Демократизація сімейних відносин, вирівняла розподіл домашніх обов'язків між членами сім'ї, знизилася значимість психоемоційних зв'язків і знизилася роль матеріальних цінностей. Проблеми

родини й шлюбу не тільки не втратили своєї актуальності, пов'язаної з їхньою значимістю для суспільства, а й підвищили до себе ще більший інтерес й увагу дослідників – соціологів, психологів, юристів, медиків. Цей факт пояснюється збільшенням кількості розлучень, зниженням рівня народжуваності, великої кількості конфліктних родин. Крім особистісних якостей чоловіка й жінки, проблемними стали моральні й емоційні сторони їхніх взаємин, стійкість шлюбу [32, с.38].

Психологами виділені особливості спілкування між сімейними парами, які служать психологічними передумовами щастя в шлюбі. В психологічних консультаціях це відкритість - безболісне обговорення проблемних, наболівших тем: інтимність-значимість для кожного із чоловіка й жінки. Питання якості відносин, глибини обговорюваних тем; взаємної довіри; високого рівня співпереживання, співучасті в проблемах один одного; конструктивності – уміння не «здобувати перемоги», а знаходити взаємоприйнятні рішення; усвідомлення щирих почуттів і переживань один одного, розуміння того, що ці почуття й переживання самі по собі є цінністю. Властиво, на цих принципах і заснована культура спілкування. Невміння спілкуватися, обговорювати інтимні питання можуть вбити любов, зруйнувати подружній союз [44; 53].

Причиною порушення соціально-психологічного компонента сексуальної гармонії може бути розбіжність потреб, які обумовлюються як біологічними, так і соціальними факторами у тому числі фінансовими проблемами, загальним непорозумінням. Існують потреби фізіологічні (полова, харчова, потреба самозбереження, одержання приємних відчуттів); психологічні (потреба в спілкуванні, діяльності); соціальні (професійний престиж, культура, утворення, естетичні потреби, потреби в самоствердженні, реалізації своїх здатностей, таланта, потреба у творчості); психологічні (упевненість у своїх силах, самостійність, допитливість). Невідповідність або ігнорування студентами потреб один одного викликає незадоволеність сімейним життям і в остаточному підсумку може привести до охолодження,

зрадам і навіть розпаду родини. У шлюбі партнер має два суперечливих прагнення: до спілкування з іншими і до відсторонення від них[40]. Спілкування тільки один з одним у шлюбі швидко виснажується, набридає, потребує розширення свого кола спілкування, з'являється бажання завести нові знайомства та реалізувати себе в іншому напрямку, в напрямку, якого немає в подружньому житті. Проникнення у внутрішній світ, у його таємниці може відштовхнути, створити бар'єр у взаємо порозумінні, якщо повною мірою виявиться глибина розходжень у поглядах життя, в особистісних цінностях, а як відомо, вступаючи в шлюб, студенти досить мало знають про внутрішній світ один одного [51].

Руйнівно діє на подружню гармонію й розбіжність ціннісної орієнтації (включаючи інтелектуальні, емоційні, етичні й матеріальні цінності), а також невідповідність рольового поведіння чоловіка й жінки і їхніх відносин до свого подружнього боргу. Реалізація названих нами вище сімейних функцій забезпечується рольовим співробітництвом членів родини. Погодженість сімейних цінностей й установок щодо розподілу ролей між чоловіками прямо пов'язана з рівнем благополуччя подружніх відносин [39; 50].

На сексуальну гармонію впливає мікросоціальне середовище, тобто найближче оточення родини. Це вплив особливо помітно в перші роки шлюбу. Спільне проживання з батьками досить часто служить причиною розлучень і при більш тривалих строках шлюбу (хоча нерідко й молодий студент і студентка, що живуть самотійно, не витримують «випробування шлюбом»). На цю обставину як одну з головних причин дисгармонії вказували 43% з обстежених нами чоловіка й жінки із соціально-психологічною адаптацією [39; 53].

Обстеження показало, що існує чітка залежність частоти сексуальної дисгармонії від кількості дітей у подружньої пари: чим більше дітей у родині, тим благополучніше її психологічний клімат і взаємини чоловіка й жінки. Відношення до виховання дітей теж позначається на сексуальній гармонії: якщо в системі ціннісних орієнтації одного із чоловіка й жінки виховання

дітей посідає не перше місце, то порушення сексуальної гармонії, як правило, не досягає істотного ступеня [39; 53].

Відзначається й зв'язок розладу сексуальної гармонії з рівнем освіти чоловіка й жінки – чим він вище, тим частіше зустрічається соціально-психологічна дезадаптація подружньої пари (близько 77% обстежених нами чоловіків та жінок з порушенням цього компонента сексуальної гармонії мали вищу й незакінчену вищу освіту). Високий рівень освіти, очевидно, обумовлює більше високі вимоги до подружнього спілкування – досягнення максимальної гармонії поглядів, смаків, звичок, почуттів. Однак у тих випадках, коли вища освіта, сприяючи досягненню високого професіоналізму, не приводить до підвищення рівня культури, формується невиправдано завищений рівень домагань, у результаті чого виникає соціально-психологічна дезадаптація й, як наслідок, - сексуальна дисгармонія у студентів[26; 27].

Ще одна досить істотна причина розвитку подружньої дисгармонії - недостатньо серйозний підхід молодих людей до мотивів вступу в шлюб. Майбутній чоловік і жінка повинні розуміти необхідність досить тривалого знайомства, що дозволить їм довідатися характерологічні риси один одного, спрямованість інтересів, ціннісні орієнтації й т.п. Це кращий захід попередження психологічної дезадаптації і порушення згодом сексуальної гармонії подружньої пари [21; 41].

На основі встановлених причин й умов розвитку сексуальної дисгармонії Кришталь В.В., Андрук Г.П. розробили класифікацію порушень сексуальної гармонії й виділили наступні варіанти й форми дисгармонії:

1. Соціальний варіант (соціокультурна, дезінформаційно-оціночна, або ігнорактна, форми дезадаптації).

2. Психологічний варіант (виявлявся у формі індивідуально несумісності особистісних і психохарактерологічних рис, невідповідності сексуальної мотивації, сексуальна невідповідальність, психосексуальних типів чоловіка й жінки, полоролевого поведження).

3. Соціально-психологічний варіант (комунікативна форма як результат педагогічної недорозвинутості, форми психологічної, сексуальної й поєднаною версією);

4. Біологічний (анатомо-фізіологічний) варіант (обумовлений різними захворюваннями чоловіків або жінок, що приводять до зниження або хворобливого підвищення сексуальної функції. Крім того, невідповідністю полові конституції, дефектів статевих органів, сексуальної девіації в одного або обох чоловіка й жінки) [21]. Сексуальна дисгармонія проявлялася відсутністю психосексуальної задоволеності. В одного студента або студентки внаслідок зниження, відсутності або викривлення лібідо, сексуальних відчуттів. Відсутність ерекції, зменшення тривалості статевих актів, хронічна хвороба чи ослаблення організму, невідповідності частоти статевих актів, проведення попереднього й заключного періодів статевих актів, видів коїтальних позицій, техніки статевих актів. Психосексуальна незадоволеність може бути також наслідком неправильної інтерпретації партнерами своїх сексуальних проявів [62].

1.1.6 Поняття про сімейну кризу.

Родина в її синхронному функціонуванні, як мікросередовище, є системою, що перебуває в деякій рівновазі з макросередовищем, завдяки сталим зв'язкам. Однак сама ця рівновага є рухливою, живою, змінною. Розуміння законів соціального розвитку у ролі формування особистості, психічний розвиток. Дозволяють виявити соціально – психологічні і психологічні причини, які формують сімейну кризу. Психологами доведено, що людські відносини, сім'я змінюються під впливом макро-, мікро- і особистісних умов. Зміна соціальних ситуацій, розвиток родини або одного з її членів спричиняє зміни всієї системи внутрісімейних відносин і створює умови для прояви нових можливостей побудови взаємин, іноді діаметрально протилежних[4; 6].

Сімейна криза – стан сімейної системи, що характеризується порушенням гомеостатичних процесів, що приводять до фрустрації звичних способів функціонування родини й неможливості впоратися з новою ситуацією, використовуючи старі моделі поведінки.

У сімейній кризі можна виділити дві потенціальні лінії подальшого розвитку родини:

1. Деструктивна, ведуча до порушення сімейних відносин й утримуюча небезпека для їхнього існування;
2. Конструктивна, що містить у собі потенційну можливість переходу родини на новий рівень функціонування [55; 62].

Аналіз літератури по проблемі кризових ситуацій у родині дозволяє виділити кілька підходів до опису сімейних криз.

На думку Ейдемиллера Э.Г., Юстицкиса В.В. – перший пов'язаний з вивченням закономірностей життєвого циклу родини. У услі даного підходу кризи розглядаються як перехідні моменти між стилями життєвого циклу. Подібні кризи називаються нормативними, або горизонтальними стресорами. Вони виникають при «застряганні», перешкодах або неадекватній адаптації при проходженні якого-небудь етапу життєвого циклу родини [69].

Так, Сатир В. виділяє десять критичних точок у розвитку родини: перша криза - зачаття, вагітність і народження дитини; друга криза - початок освоєння дитиною людської мови; третя криза – дитина налагоджує стосунки із зовнішнім середовищем (іде в дитячий сад або школу); четверта криза – дитина вступає в підлітковий вік; п'ята криза - дитина стає студентом і залишає будинок; шоста криза – молоді люди женяться, і в родину входять невістки й зяті; сьома криза – настання клімаксу в житті жінки; восьма криза - зменшення сексуальної активності в чоловіків; дев'ята криза - батьки стають бабусями й дідусями; десята криза - умирає один із чоловіка й жінки.

Таким чином, ми погоджуємося з висновком, що родина переживає у своєму розвитку ряд етапів, які супроводжується кризами. В основі

нормативної кризи, фіксується на внутрісімейному рівні, звичайно лежить індивідуальна нормативна криза дорослого або дитини, що веде до дестабілізації системи.

Конфлікти між батьками і дітьми виникають через деструктивні внутрішньосімейні відносини, недоліки у сімейному вихованні, вікові кризи дітей, індивідуально-психологічні особливості батьків і дітей. Безконфліктному спілкуванню батьків з дітьми сприяє підвищення педагогічної культури батьків, організація родини на колективних початках, підкріплення словесних вимог організацією виховання, інтересом батьків до внутрішнього світу дітей.

Другий підхід пов'язаний з аналізом подій життєвого шляху родини: кризи родини можуть викликатися деякими подіями, що впливають на стабільність сімейної системи. Подібні кризи можуть виникати незалежно від стадій життєвого циклу родини й називаються ненормативними [13].

Третій підхід заснований на знаннях про кризові ситуації в родині, або окремих її підсистемах, отриманих у ході експериментальних досліджень. Так, Д. Позак описав два критичних періоди в розвитку подружніх відносин.

Перший критичний період настає між 3-м й 7-м роком подружнього життя й триває в добрій нагоді близько 1 року. Його виникненню сприяють наступні фактори: зникнення романтичних настроїв, активне неприйняття контрасту в поведженні партнера в період закоханості й в повсякденному сімейному побуті, ріст числа ситуацій, у яких чоловік і жінка виявляють різні погляди на речі й не можуть прийти до згоди, частіші прояви негативних емоцій, зростання напруженості у відношеннях між студентами внаслідок частих зіткнень. Кризова ситуація може виникнути без впливу яких-небудь зовнішніх факторів, що обумовлюють побутове й економічне становище подружньої пари, без втручання батьків, зради або якихось патологічних рис особистості в одного із подружжя.

Другий кризовий період наступає приблизно між 17-м й 25-м роком спільного життя. Ця криза менш глибока, чим перша, вона може тривати 1 рік або кілька років. Її виникнення часто збігається з наближенням періоду інволюції, з підвищенням емоційної нестійкості, появою страхів, різних соматичних скарг, почуття самотності, пов'язаного з відходом дітей, з емоційною залежністю, що підсилюється, дружини, її переживаннями із приводу швидкого старіння, а також можливих сексуальних зрад чоловіка [17].

Відповідно до поглядів Самоцкиной Н.В., перший кризовий період (5-7 років) пов'язаний зі зміною образу партнера, а саме - зі зниженням його психологічного статусу.

Другий кризовий період (13-18 років) викликаний психологічною утомою друг від друга, тяжінням до новизни у відносинах і способі життя. Цей період особливо гостро переживають чоловіки. Менш болісно він проходить у тих родин, де обопільно визнаються умови для відносної волі й самостійності чоловіка й жінки, а також там, де обоє партнери починають шукати способи відновлення своїх відносин[41; 56].

Конфліктна поведінка студентів може виявлятися в схованій і відкритій формах. Показниками схованого конфлікту є: демонстративне мовчання; різкий жест чи погляд, що говорить про незгоду; бойкот взаємодії в якійсь сфері сімейного життя; підкреслена холодність у стосунках. Відкритий конфлікт виявляється частіше через відкриту розмову в підкреслено коректній формі; взаємні словесні образи; демонстративні дії (ляскіт дверима, биття посуду, грюкотіння кулаком по столі), образа фізичними діями й ін. [62; 69]

Ключову роль у сімейних конфліктних відносинах відіграють подружні конфлікти. Вони виникають через незадоволення потреб подружжя. Сімейні конфлікти мають психотравматичні наслідки: стан повної

сімейної незадоволеності, сімейна тривога, нервово-психічна напруга, стан провини [21;62].

Родина, що перебуває в стані кризи, не може залишатись колишньою, їй не вдається функціонувати адекватно ситуації, що змінилася, оперуючи знайомими, шаблоновими уявленнями й використовуючи звичні моделі поведіння.

Виділяють наступні характеристики сімейної кризи:

1. Загострення ситуативних протиріч у родині.
2. Розлад всієї системи й всіх процесів, що відбуваються в ній.
3. Наростання нестійкості в сімейній системі
4. Генералізація кризи, тобто її вплив поширюється на весь діапазон сімейних відносин і взаємодій.

У кризовій ситуації, індивідуально – психологічні особливості членів сім'ї, можуть суттєво блокувати актуальні потреби членів родини, що в свою чергу, може стати причиною появи симптому, що дозволяє підтримувати старі, сформовані взаємини між членами родини 9; 21. Симптоматичне поведіння з'являється в результаті стереотипних, «застиглих» рольових взаємодій, відображаючи деякі закриті теми, пряме обговорення яких порушило б сімейні правила. В психології ще не склалося загальноприйняте розуміння суті конфлікту Частина психологів трактує його, як зіткнення, протидія, протиріччя [1, с. 51]. Лише в самих ранніх дослідженнях конфлікту допускалося його виникнення, образно кажучи, «без участі особистості». Наука доводить, що конфлікт не відноситься до тих явищ, якими можна ефективно керувати на основі життєвого досвіду і здорового глузду. Конфлікт найбільш гострий спосіб усунення протиріч, що виникають у процесі взаємодії, який полягає в протидії суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями і досить часто негативними наслідками [3, с. 190].

Відповідально до поглядів Шерман Р., Фредман Н., теоретики системного підходу в сімейній терапії переконані в тому, що симптом, пропонований родиною, являє собою не що інше, як метафору потреб сімейної системи[12].

На думку Єйдемиллер Є.Г., Добрякова И.В., Никольской И.М., можливо виділити наступні характеристики симптоматичного поведження.

- порівняно сильний вплив на інших членів родини;
- симптом мимовільний і не піддається контролю з боку ідентифікованого студента;
- симптом закріплюється оточенням;
- симптоматичне поведження може бути вигідно іншим членам родини;
- симптоматичне поведження «обслуговує» уникнення членами родини інших психологічних потреб, актуалізація яких могла б бути руйнівною для сімейної системи. Тим самим воно виконує функцію сімейного стабілізатора.

Ідентифікований студент, або носій симптому, може з'явитися в родині, як при спробі збереження гомеостазу під час проходження якої-небудь стадії життєвого циклу родини, так і при переході з однієї стадії на іншу. Звертаючись за психологічною допомогою, родина, як правило, бажає позбутися симптому, але при цьому не хоче що-небудь істотно змінювати. У цьому випадку не місці одного симптому, згодом може з'явитися інший, не менш серйозний. Наприклад, чоловік перестає пити, але при цьому важко занедужує дитина [67].

На думку Каппенберг Р.П. крім горизонтальних і вертикальних виділяються сімейні кризи, що визначають на основі якісних характеристик самого стресора, ступеня передбачуваності й тривалості його впливу. Виснаження настає після тривалого періоду подолання стресу, що в остаточному підсумку, завершується кризою виснаження ресурсу оволодіння собою. Такий вид кризи виникає в результаті тривалого догляду за

важкохворим членом родини, тривалого проживання в злидарських умовах, на обмеженій площі, необхідності довго співіснувати з людиною з несумісними рисами характеру, звичками, способом життя. Шокова криза характеризується драматичною подією, що розвертається зненацька й досить швидко, валить членів родини в стан шоку й викликає тимчасову нездатність робити спроби по подоланню наслідків цієї кризи [66].

1.2 Проблема конфліктних ситуацій у родині.

У кожній родині рано або пізно з'являються різні розбіжності, які приводять до конфліктів. Дотепер у психологічній літературі не існує єдиного поняття конфлікту. Це пояснюється тим, що дослідники розглядають конфлікт як ситуацію, як зіткнення інтересів, як взаємодію, як конкуренцію в задоволенні інтересів [9; 21].

Конфлікт — ситуація, у якій кожна зі сторін прагне зайняти позицію, несумісну й протилежну стосовно інтересів іншої сторони. Конфлікт-особлива взаємодія індивідів, груп, об'єднань які виникають при їхніх несумісних поглядах, позиціях і інтересах. Конфлікт (лат. *conflictus*) — зіткнення протилежне спрямованих, несумісних один з одним тенденцій у свідомості окремо взятого індивіда, у міжособистісних взаємодіях або міжособистісних відносинах індивідів або студентів, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями. Будь-які організаційні зміни, суперечливі ситуації, ділові й особистісні відносини між людьми нерідко породжують конфліктні ситуації, які суб'єктивно супроводжуються серйозними психологічними переживаннями [13; 62].

В психології ще не склалося загальноприйняте розуміння суті конфлікту. Частина психологів трактує його, як зіткнення, протидія, протиріччя [1, с. 51]. Лише в самих ранніх дослідженнях конфлікту допускалося його виникнення, образно кажучи, без участі особистості. Наука доводить, що конфлікт не відноситься до тих явищ, якими можна ефективно

керувати на основі життєвого досвіду і здорового глузду. Конфлікт найбільш гострий спосіб усунення протиріч, що виникають у процесі взаємодії, який полягає в протидії студентів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями і досить часто негативними наслідками» [3, с. 190].

З повсякденної точки зору конфлікт несе негативний зміст, асоціюється з агресією, глибокими емоціями, суперечками, погрозами, ворожістю й т.п. Існує думка, що конфлікт — явище завжди небажане і його необхідно по можливості уникати й уже, якщо він виник, негайно вирішувати. Сучасна психологія розглядає конфлікт не тільки в негативному, але й у позитивному ключі: як спосіб розвитку організації, групи й окремої особистості, виділяючи в суперечливості конфліктних ситуацій позитивні моменти, пов'язані з розвитком і суб'єктивним осмисленням життєвих ситуацій [9; 21].

Перелік факторів конфліктності родини був би неповним, якщо не назвати макрофактори, тобто зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, а саме: ріст соціального відчуження; орієнтація на культ споживання; девальвація моральних цінностей, у тому числі традиційних норм сексуальної поведінки; зміна традиційного статусу жінки в родині (протилежними полюсами цієї зміни є повна економічна самостійність жінки і синдром домогосподарки); кризовий стан економіки, фінансів, соціальної сфери держави. Конфлікт найчастіше розглядається як конкуренція в задоволенні інтересів. Яку ситуацію можна назвати конфліктною? На це питання відповідає теорема Томаса: якщо ситуації визначаються як реальні, то вони реальні по своїх наслідках, тобто конфлікт стає реальністю тоді, коли він переживається як конфлікт хоча б однієї зі сторін. Біполярність поглядів у сімейних відносинах може бути пов'язана з утисками свободи членів подружжя [17; 62].

Свобода — обов'язок щодо сім'ї, як чинник запобігання конфліктам, проте свобода повинна бути усвідомленою необхідністю, якщо особистість

обирає для себе сім'ю. У сім'ї має бути особиста свобода, яка може й повинна поширюватися на кожного студента:

- кожен член сім'ї повинен мати свій життєвий простір;
- кожен студент сім'ї мусить пам'ятати про необхідність поважати іншого;
- кожен член сім'ї впливає на оточуючих і сам перебуває під їхнім впливом;
- кожен член сім'ї повинен не ухилятися від сімейного впливу, а навчатися керувати ним;
- кожен член сім'ї має виконувати певну роль у сім'ї, інакше - сім'я розпадається [4, с. 90].

Конфлікт також може розглядатися як стан потрясіння, дезорганізації стосовно попереднього розвитку й, відповідно, як генератор нових структур. У цьому визначенні Робер М. і Тильман Ф.[48] указують на сучасне розуміння конфлікту як позитивного явища [3, с. 190].

Нейман Дж. і Моргенштейн О. визначають конфлікт як взаємодію двох об'єктів, що володіють несумісними цілями й способами досягнення цих цілей. У якості таких об'єктів можуть розглядатися люди, студенти, армії, монополії, класи, соціальні інститути й ін., діяльність яких так чи інакше пов'язана з постановкою й розв'язком завдань організації й керування, із прогнозуванням і прийняттям розв'язків, а також із плануванням цілеспрямованих дій. Левин К. характеризує конфлікт як ситуацію, у якій на індивіда одночасно діють протилежно спрямовані сили приблизно рівної величини. Поряд з «силовими» лініями ситуації активну роль у розв'язанні конфліктів, їх розумінні й баченні відіграє сама особистість. Тому в роботах Левина розглядаються як внутрішньо-особистісні, так і міжособистісні конфлікти [32].

З погляду рольової теорії під конфліктом розуміється ситуація несумісних очікувань (вимог), яким піддан студент, що відіграє ту або іншу роль у соціальній і міжособистісній структурі. Звичайно такі конфлікти діляться на межрольові, внутрішні-рольові й індивідуально-рольові.

На вчинки, що призводять до конфлікту в сімейних стосунках, слід завжди звертати увагу, бо сім'я — надзвичайно важливий соціальний інститут у державі, який є гарантом майбутнього. Недаремно кажуть: сильна сім'я — сильна держава. Тому в системі політики держави сім'я повинна займати гідне місце [4, с. 89-95].

По Линкольну У., позитивний вплив конфлікту проявляється в наступному:

- конфлікт прискорює процес самосвідомості;
- під його впливом затверджується й підтверджується певний набір цінностей;
- сприяє усвідомленню спільності, тому що може виявитися, що в інших подібні інтереси й вони прагнуть к ти же цілям і результатам і підтримують застосування тих же засобів — настільки, що виникають офіційні й неофіційні союзи;
- приводить до об'єднання однодумців;
- сприяє розрядці й відсуває на другий план інші, несуттєві конфлікти;
- сприяє розміщенню пріоритетів;
- відіграє роль запобіжного клапана для безпечного й навіть конструктивного виходу емоцій;
- завдяки ньому звертається увага на невдоволення або пропозиції, що бідують в обговоренні, розумінні, визнанні, підтримці, юридичнім оформленні й дозволи;
- приводить до виникнення робочих студентів з іншими студентами й групами;

– завдяки ньому стимулюється розробка систем слушного запобігання, розв'язання конфліктів і керування ними.

Негативний вплив конфлікту часто проявляється в наступному:

- конфлікт являє собою загрозу заявленим інтересам сторін;
- він загрожує соціальній системі, що забезпечує рівноправність і стабільність;
- перешкоджає швидкому здійсненню змін;
- приводить до втрати підтримки;
- ставить людей і організації в залежність від публічних заяв, від яких неможливо легко й швидко відмовитися;
- замість ретельно зваженого відповіді він веде до швидкої дії;
- внаслідок конфлікту підривається довіра сторін друг до друга;
- викликає роз'єднаність серед тих, хто потребує єдності або навіть прагне до нього;
- у результаті конфлікту підривається процес формування союзів і коаліцій;
- конфлікт має тенденцію до поглиблення й розширення;
- конфлікт у такому ступені міняє пріоритети, що ставить під загрозу інші інтереси.

Все це є цілком природним, враховуючи процес переходу з одного стану в інший і супроводжується болісними руйнуваннями соціальних норм та інститутів, а розв'язання конфлікту чималими наслідками для його студентів [14].

Головну роль у виникненні конфліктів відіграють так звані конфліктогени - слова, дії (або бездіяльності), що сприяють виникненню й розвитку конфлікту, тобто -, що приводять до конфлікту безпосередньо.

Підступну суть конфліктогенів можна пояснити тим, що ми набагато більш чутливі до слів інших, ніж до того, що говоримо самі. Є такий афоризм: "Жінки не надають ніякого значення своїм словам, але надають величезного значення тому, що чують самі". Насправді цим грішимо всі ми, а

не тільки представниці прекрасного полу. Ця особлива чутливість щодо звернених до нас слів походить від бажання захистити себе, своя гідність від можливого зазіхання. Але ми не так пильні, коли справа стосується гідності інших, і тому не так строго стежимо за своїми словами й діями (тобто, не дуже замислюючись, "запускаємо на орбіту" своїх взаємин з оточуючими нас студентами різні конфліктогени).

Однак сам по собі "одиначний" конфліктоген не здатний, як правило, привести до конфлікту. Повинна виникнути "ланцюжок конфліктогенів" -- їх, так звана, ескалація. Ескалація конфліктогенів - на конфліктоген у нашу адресу ми намагаємося відповісти більш сильним конфліктогеном, часто максимально сильним серед усіх можливих [48] .

Яка ж загальна схема цього процесу "обміну люб'язностями"? Усе відбувається до неможливого просто. Одержавши у свою адресу конфліктоген, "потерпілий" прагне компенсувати свій психологічний програш, тому випробовує бажання позбутися виниклого роздратування, відповівши "образою на образу". При цьому відповідь повинна бути не слабкіше, і для впевненості він робиться з "запасом". Адже важко стриматися від спокуси провчити кривдника, щоб надалі не дозволяв собі подібного. У результаті сила конфліктогенів стрімко нарастає [25; 56].

Ключову роль у сімейних стосунках відіграють подружні конфлікти як різновид конфліктогенів. Вони частіше виникають через незадоволення потреб як подружжя в цілому, так і кожного з її члена. Виходячи з цього виділяють основні причини подружніх конфліктів:

- психосексуальну несумісність подружжя;
- незадоволення потреби в значимості свого «Я», неповага почуття гідності з боку партнера;
- незадоволення потреби в позитивних емоціях: відсутність ласки, турботи, уваги і розуміння;
- пристрасть одного з подружжя до надмірного задоволення своїх потреб (алкоголь, наркотики, фінансові витрати тільки на себе і т.д.);

- незадоволення потреби у взаємодопомозі і взаєморозумінні з питань ведення домашнього господарства, виховання дітей, у стосунках з батьками і т.д.;
- розбіжності в потребах по проведенню дозвілля, захопленнях.

Також мають місце і чинники, які найчастіше призводять до виникнення подружніх конфліктів:

- коли один з партнерів надто багато чекає від партнера (партнерші), роблячи його (її) відповідальними за особисте щастя;
- неправильне ставлення до сексуальних потреб у подружньому житті;
- заздрість успіхам студента (партнерші) в сімейному житті;
- несерйозно ставлення до його (її) турбот і проблем;
- зауваження щодо зовнішньої непривабливості чи внутрішньо особистісної порожнечі.

Безумовно, вимогам високої моралі відповідає вміння стриматися, а ще краще - вибачити образу. Однак число бажаючих "підставити іншу щоку" не множиться.

Виділяють три основні типи конфліктогенів: прагнення до переваги; прояву агресивності; прояву егоїзму [17; 62; 69].

1.2.1 Класифікації конфліктів.

У цей час у психологічній літературі існують численні класифікації конфліктів. Підставами для них можуть бути джерело конфлікту, зміст, значимість, тип вирішення, форма вираження, тип структури взаємин, соціальна формалізація, соціально-психологічний ефект, соціальний результат. Конфлікти можуть бути сховані і явні, інтенсивні й стерті, короткочасні й затяжні, вертикальні й горизонтальні і т.д. По спрямованості конфлікти діляться на горизонтальні і вертикальні, а також змішані. До горизонтальних відносять такі конфлікти, у яких не замішані особи, що перебувають у підпорядкуванні друг у друга. До вертикальних конфліктів відносять ті, у яких беруть участь студенти, що перебувають у підпорядкуванні один в іншого. У змішаних конфліктах представлені й

вертикальні, і горизонтальні складові. По оцінках психологів конфлікти, що мають вертикальну складову, тобто вертикальні й змішані, — це приблизно 70-80% усіх конфліктів [9; 13].

За значенням конфлікти діляться на конструктивні (творчі, позитивні) і деструктивні (руйнівні, негативні). Перші приносять справі користь, другі — шкоду. Від перших йти не можна, від других - потрібно.

По характеру причин конфлікти можна розділити на об'єктивні й суб'єктивні. Перші породжені об'єктивними причинами, другі — суб'єктивними, особистісними. Об'єктивний конфлікт частіше дозволяється конструктивно, суб'єктивний, навпаки, як правило, дозволяється деструктивно [62].

Дойч М. класифікує конфлікти за критерієм істинності-хибності або реальності:

- справжній конфлікт — існуючий об'єктивно й сприйманий адекватно;
- випадковий, або умовний» — залежний від легко змінюваних обставин, що, однак, не усвідомлюється сторонами;
- зміщений — явний конфлікт, за яким ховається інший, невидимий конфлікт, що лежить у підставі явного;
- невірно приписаний» — конфлікт між сторонами, що помилково зрозуміли один одного, і, як результат, із приводу помилково витлумачених проблем;
- латентний — конфлікт, який повинен був би відбутися, але якого немає, оскільки по тим або іншим причинам він не усвідомлюється сторонами;
- неправильний — конфлікт, що існує тільки в силу помилок сприйняття й розуміння при відсутності об'єктивних підстав.

По своєму соціально-психологічному ефекту конфлікти діляться на дві групи:

- розвиваючі, затверджують, активізують кожну з конфліктуючих особистостей і групу в цілому;

- сприятливі самоствердженню або розвитку однієї з конфліктуючих особистостей або групи в цілому й придушенню, обмеженню іншого студента або групи осіб.

За обсягом соціальної взаємодії конфлікти класифікують на міжгрупові, внутрігрупові, міжособистісні й внутрішньо-особистісні.

Внутрішньо-особистісний конфлікт — це, як правило, конфлікт мотивації, почуттів, потреб, інтересів і поведінки в тій самій людині. Особистісний конфлікт являє собою внутрішньо-особистісне протиріччя, сприймане й емоційно переживане людиною як значима для нього психологічна проблема, що вимагає свого дозволу й зухвала внутрішню роботу свідомості, спрямовану на його подолання.

Залежно від того, які саме аспекти особистості зачіпаються протиріччями, доцільно розрізняти конфлікти в мотиваційній, когнітивній або діяльній сферах [25].

Конструктивний опис конфліктів-мотивів належить американському психологові Левину, який виводить ці конфлікти не із внутрішніх процесів самої психіки, а з аналізу проблем, що виникають у життєвій ситуації студента. Його розрізнення трьох основних типів внутрішньо-особистісних конфліктів вважається класичним [32].

Перший тип конфлікту - це коли людина виявляється перед необхідністю вибору між рівною мірою привабливими, але взаємовиключними альтернативами. Неодмінною умовою виникнення конфлікту є те, що мотиви несумісних дій актуалізуються одночасно й мають рівну силу, а якщо ні, то конфлікту не було б, тому що ми просто вибирали б більш значиме для нас або реалізували б свої бажання послідовно. Класичною ілюстрацією такого типу конфлікту вважається випадок Буриданова осла, що зрештою вмер від голоду, тому що він так і не зміг вибрати між двома рівними по величині оберемками сіна. Ця ситуація, коли "хочеться й того, і іншого", може, однак, здобувати досить драматичний характер неможливості вибору між чимсь або кимсь рівною мірою важливим

або дорогим для людини. Наприклад, у подібнім положенні виявляється молодий студент, мати й дружина якого через несклавшихся між ними відносинами ставлять дорогу їм людину перед неможливим для нього вибором.

Другий тип конфлікту близький по своїй природі першому типу, але припускає вибір між двома рівною мірою непривабливими можливостями. Як і в першому описаному типі конфлікту, вибір "із двох зол меншого" утруднений рівністю інтенсивності мотивів уникання. Невдале сімейне життя змушує чоловіка болісно вирішувати - або підтримувати важкі сімейні відносини або розстатися з дитиною, постійне спілкування з якою у випадку розлучення із дружиною стане неможливим.

Нарешті, третій тип конфлікту, по К. Леви - це коли та сама ціль (можливість, вибір) рівною мірою й приваблива, і неприваблива, має "і плюси, і мінуси", як про це говорять у повсякденній мові. Внутрішня боротьба в цьому випадку зв'язана зі зважуванням "за" і "проти" - погоджуватися чи на більш грошову, але не цікаву роботу, вирішуватися чи на потрібну, але занадто дорогу покупку, чи розмінювати квартиру з батьками, щоб жити окремо, і т.д. Ці ситуації можуть перетворюватися й у болісний життєво важливий вибір - наприклад, продовжувати існувати в улаштованому світі складених відносин, стабільної роботи, звичного способу життя й при цьому "жити не своїм життям", або, втративши все, почати спочатку? [32].

Усі описані типи конфліктів є мотиваційними, оскільки їх змістом є боротьба мотивів.

Менш вивчені так звані когнітивні конфлікти, в основі яких перебуває протиріччя несумісних уяв. Згідно з ідеями когнітивної психології людина прагне до несуперечності, погодженості своєї внутрішньої системи уяв, переконань, цінностей і т.д. і випробовує дискомфорт у випадку виникаючих протиріч, неузгодженостей.

Дана проблематика описується в психології теорією когнітивного дисонансу. Відповідно до неї студенти будуть прагнути до зменшення неприємного для них стану дисонансу, пов'язаного з тим, що індивід одночасно має два "знання" (поняття, думки), психологічно суперечливих (не погоджених). Типові способи зменшення когнітивного дисонансу - або змінити одне із суперечних уяв так, щоб вони більш-менш відповідали один одному, або прийти до якоїсь нової уяви, або "знання", яке, наприклад за допомогою узагальнення, примирить, зніме протиріччя між ними. Нарешті, суперечливі проблеми, що зачіпають діяльність сферу життя студента, можуть переживатися як рольові конфлікти [62].

Одним зі способів опису життєдіяльності людини як, суб'єкта діяльності є використання уяв про сукупність його ролей. Виникнення протиріч між різними рольовими позиціями особистості рольовою поведінкою, що відповідає, і можливостями особистості може вести до виникнення рольових конфліктів. Традиційно різняться два основні види рольових конфліктів, що виникають на внутрішньо-особистісному рівні.

Це, по-перше, міжролеві конфлікти, коли різні рольові позиції особистості (і відповідно необхідне ними рольова поведінка) виявляються несумісними, що перетворюється для людини в серйозну психологічну проблему.

Наприклад, типовим, широко розповсюдженим міжролевим конфліктом є протиріччя професійної ролі й сімейних ролей (дружини, матері) для жінки. Саме це протиріччя у відомому змісті неминуче ("чим більше приділяєш увагу роботі, тим більше страждає родина" і навпаки), і типово перебуває компромісний варіант його розв'язку, однак воно може перетворитися й у гострий конфлікт із важким вибором "або-або".

Другий варіант рольових конфліктів - це внутрішньо-рольові конфлікти, тобто протиріччя, що виникають між вимогами ролі й можливостями особистості, коли або через нездатність людини відповідати вимогам ролі (наприклад, швидко, без коливань ухвалювати рішення) або

через його небажання робити це знову виникає проблема вибору (вибрати роль і змінити собі або відмовитися від ролі, а може бути, знайти компромісний спосіб зняття або ослаблення цього протиріччя) [27].

Міжособистісний конфлікт — це найбільше часто виникаючий конфлікт. Виникнення міжособистісних конфліктів визначається ситуацією, особистісними особливостями студентів, відношенням особистості до ситуації й психологічними особливостями міжособистісних відносин. Виникнення й розвиток міжособистісного конфлікту багато в чому обумовлені демографічними й індивідуально-психологічними характеристиками. Для жінок більш характерні конфлікти, пов'язані з особистими проблемами, для студентів — із професійною діяльністю.

Психологічно малоконструктивна поведінка в конфлікті часто пояснюється індивідуально-особистісними особливостями людини. До рис «конфліктної» особистості відносять нетерпимість до недоліків інших, знижена самокритичність, імпульсивність, нестриманість у почуттях негативні забобони, що вкоренилися, упереджене відношення до інших людей, агресивність, тривожність, невисокий рівень товарищескості й ін. [32]

Міжособистісний конфлікт - важкорозв'язне протиріччя, що виникає між людьми й викликане несумісністю їх поглядів, інтересів, цілей, потреб.

Строгого визначення міжособистісного конфлікту, очевидно, дати не можна. Але коли ми говоримо про такий конфлікт, то нам відразу уявляється протиборства двох людей на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів.

Міжособистісні конфлікти мають свої відмінні риси, які зводяться до наступного:

1. У міжособистісних конфліктах протиборство людей відбувається безпосередньо, тут і зараз, на основі зіткнення їх особистих мотивів. Суперники зустрічаються віч-на-віч.

2. У міжособистісних конфліктах проявляється весь спектр відомих причин: загальних і окремих, об'єктивних і суб'єктивних.

3. Міжособистісні конфлікти для суб'єктів конфліктної взаємодії є своєрідним “полігоном” перевірки характерів, темпераментів, прояву здатностей, інтелекту, волі й інших індивідуально-психологічних особливостей.

4. Міжособистісні конфлікти відрізняються високою емоційністю й охопленням практично всіх сторін відносин між конфліктуючими суб'єктами.

5. Міжособистісні конфлікти зачіпають інтереси не тільки студентів, але й тих, з ким вони безпосередньо зв'язані або службовими, або міжособистісними відносинами.

Міжособистісні конфлікти, як уже відзначене вище, охоплюють усі сфери людських відносин [56; 62].

1.2.2 Керування конфліктами

Керування конфліктом припускає вміння підтримувати його нижче того рівня, на якому він стає загрозливим для організації, студентів, міжособистісних відносин. Уміле керування конфліктом може привести до його дозволу, тобто до усунення проблеми, що викликала конфлікт, і відновленню взаємин сторін у тому обсязі, який необхідний для забезпечення діяльності. Керування конфліктом може виражатися в урегулюванні, завершенні, запобіганні, досягненні консенсусу, профілактиці, ослабленні, придушенні, відстрочці і т.д.

Міжособистісне керування конфліктом відбивається відомою схемою Томаса К., що описує різні стратегії поведінки в конфліктній ситуації залежно від двох основних характеристик: ступені наполегливості в задоволенні власних інтересів і ступені співробітництва в задоволенні інтересів інших. У термінології Томаса це уникнення (відхилення), пристосування, конкуренція (придушення), компроміс і співробітництво.

Мал.1.1 Основні стратегії поведінки в конфлікті.

Конкуренція: суперництво, придушення, відкрита боротьба за свої інтереси, відстоювання своєї позиції.

Пристосування: зміна своєї позиції, перебудова поведінки, згладжування протиріч, відмова від своїх інтересів.

Уникнення: відхилення від конфлікту, прагнення вийти з конфліктної ситуації, не дозволяючи її.

Компроміс: урегулювання розбіжностей через взаємні поступки.

Співробітництво: спільний пошук розв'язку, що задовольняє інтереси обох сторін»[9].

Вердербер Р. і Вердербер К. пропонують «15 загальних рекомендацій з керування конфліктом:

- Постійна увага до партнера (партнерам) по спілкуванню, надання можливості висловитися.
- Доброзичливе, поважне відношення.
- Природність, відбиття своїх почуттів і почуттів співрозмовника.
- Співчуття, участь, терпимість до слабостей.
- Підкреслення спільності інтересів, цілей, завдань. Знаходження в позиції партнера того, із чим можна погодитися.
- Визнання правоти співрозмовника там, де це дійсно так.

- Витримка, самоконтроль, спокійний тон.
- Звертання до фактів.
- Лаконічність, небагатослівність, вербалізація основних ключових думок партнера (партнерів).
- Висловлення вголос і пояснення розуміння проблеми, питання партнерові (партнерам) по її проясненню.
- Пропозиція розглянути альтернативні розв'язки.
- Демонстрація зацікавленості в розв'язку проблеми й готовності розділити відповідальність за це.
- Підвищення значимості студента.
- Підтримка контакту вербальною й невербальними засобами протягом усієї ситуації спілкування.
- У випадку агресивної конфліктної ситуації постаратися відключитися від неї. Поставити емоційний бар'єр («Захист!»).

Рекомендації для розв'язку конфлікту через співробітництво:

1. Визнайте наявність проблеми.
2. Опишіть конфлікт через: поведінку (Коли ти включаєш радіо...); наслідку (...я відволікаюся й не можу зосередитися на роботі); почуття (...випробовую занепокоєння й досаду)
3. Намагайтеся не дозволяти іншій людині міняти тему розмови («В усіх включене радіо...»).
4. Запропонуйте розумний розв'язок на основі загальних цінностей (В усіх нас буває час, коли необхідно зосередитися...).
5. Поміркуйте, що сказати, перш ніж зіштовхнетеся з іншою людиною, щоб виразити прохання коротко і ясно (Що я повинен сказати?).[15].

У керуванні конфліктами велике значення має ведення переговорів з метою досягнення взаємної згоди. Висуваючи конкретні пропозиції по конкретних проблемах, партнери по переговорах ставлять метою одночасне задоволення своїх інтересів і інтересів інших студентів. Результатом

переговорів є план розв'язку проблеми, з'ясування частки участі партнерів у її розв'язку й взаємні обіцянки конкретних дій[21; 62].

1.2.3 Сімейні конфлікти як наслідок трансформації подружніх відносин.

У кожній родині бувають конфлікти. Конфлікт – це протиставлення між членами родини на основі протилежно спрямованих мотивів і поглядів.

Причини всіх подружніх конфліктів підрозділяються на три великі категорії:

- конфлікти на ґрунті несправедливого розподілу праці (різні поняття прав і обов'язків);
- конфлікти на ґрунті незадоволення яких-небудь потреб;
- сварки через недоліки у вихованні.

Із приводу першої причини слід зазначити, що головним у розподілі сімейних обов'язків є саме їх погодженість, внаслідок чого й традиційна, і егалітарна виявляються цілком прийнятними для сімейного благополуччя, якщо вони задовольняють обох подружжя. Якщо члени сім'ї по-різному розуміють свої ролі й пред'являють один одному неузгоджені, що відкидаються іншими, очікування й відповідні їм вимоги, родина є свідомо малосумісною і конфліктною [17]. Поведінка кожного, що відповідає його індивідуальним уявам про свої сімейні ролі, буде розглядатися їм як єдино правильне, а поведінка іншого студента, що не відповідає цим уявам, як невірне й навіть зловмисне [62; 69].

Із цими очікуваннями й уявами тісно замикаються потреби, які подружжя прагне б задовольнити у шлюбі. Якщо уяви не збігаються, то й потреби перебувають у взаємній неузгодженості: ми прагнемо задовольнити зовсім не ті потреби, які є актуальними для іншого, і відповідно, чекаємо від нього задоволення тих наших потреб, які він як подружжя задовольняти не збирається. Така неузгодженість переходить спочатку в схований, а потім і у

відкритий поведінковий конфлікт, коли один з подружжя з його очікуваннями й потребами стає перешкодою для задоволення бажань, намірів і інтересів іншого [21; 27].

Багато авторів зв'язують конфліктність-успішність відносин з моделями поведінки в родині батьків. Так, Кратохвил С. зауважує, що індивідум навчається чоловічої або жіночої ролі значною мірою від своїх батьків і має тенденцію неусвідомлено використовувати у своїй родині модель відносин батьків незалежно від того, подобаються вони йому чи ні[30].

У родині існують сили згуртування, що роблять опір структурі, і сили розпаду, що штовхають до зміни. Рівновага існує в тому випадку, якщо сили зімкнення переважають над силами розпаду. У дусі такого підходу Робер М.А., Тильман Ф. дають визначення сімейного конфлікту: «Цей стан потрясіння, дезорганізації стосовно попередньої рівноваги[26].

Один із найпоширеніших підходів до аналізу причин міжособистісних конфліктів, зокрема подружніх конфліктів, є підхід, що виходить із того, що конфлікт між студентами виникає через незадоволеність певних потреб у одного з них або в обох. Такого підходу дотримується зокрема вітчизняний дослідник Сисенко В.А. Згідно його досліджень «шлюб полягає у взаємному задоволенні найрізноманітніших потреб. Часткове й повне незадоволення тих та інших потреб одного або обох чоловіка й жінки веде до сварок, а потім і до хронічних конфліктів, руйнуючи стійкість шлюбу [69].

Сисенко В.А. виділяє наступні причини конфліктів на ґрунті незадоволених потреб:

1. Конфлікти, незгоди, що виникають, на основі незадоволеної потреби в цінності й значимості свого «Я», порушення почуття достоїнства з боку іншого партнера, його зневажливе, неповажне відношення.

2. Конфлікти, незгоди, психічні напруги на базі незадоволених сексуальних потреб одного або обох чоловіка й жінки. Вони можуть мати різну основу; знижена сексуальність одного із чоловіка й жінки, розбіжність

циклів і ритмів виникнення сексуального бажання; безграмотність чоловіка й жінки в питаннях психогігієни шлюбного життя; чоловіча імпотенція або жіноча фригідність і т.д.

3.Психічні напруги, депресії, конфлікти, сварки, що мають своїм джерелом незадоволеність, потреби одного або обох чоловіка й жінки в позитивних емоціях; відсутність пещення, турботи, уваги й розуміння.

4.Конфлікти,сварки на ґрунті пристрасті одного із чоловіків до спиртних напоїв, азартним іграм й іншим гіпертрофованим потребам.

5.Фінансові розбіжності, що виникають на основі перебільшених потреб студента й студентки. Питання взаємного бюджету, змісту родини, внеску кожного з партнерів в матеріальне забезпечення родини.

6.Конфлікти, сварки на ґрунті задоволення потреб чоловіка й жінки в харчуванні, одязі, на ґрунті благоустрою домівки, а також витрат на особисті потреби кожного із чоловіка й жінки.

7.Конфлікти на ґрунті потреби в взаємодопомозі, взаємної підтримки, у кооперації співробітництві, а також пов'язані з подолом праці в родині, веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми.

8. Конфлікти, незгоди, сварки на ґрунті різних потреб й інтересів у проведенні відпочинку й дозвілля, різних хобі [58].

Ряд авторів розглядає таке питання, як причина конфліктів-боротьба за владу. Наприклад Егидес А.П. пише: Проблема проблем - лідерство в подружній парі, влада в родині. Якщо протиріч у родині ні – хтось подав думку, а хтось її прийняв, - то й складностей ніяких. Якщо розбіжності не принципові – хтось поканючив, інший знізойшов - і теж без колізій. Можна переконати, викликавши на допомогу логікові й привівши аргументи, що запропонований варіант чоловіку просто необхідний. Але якщо розриваються непримиренні протиріччя в інтересах, то звичайно звертаються до засобів примуса.

Психолог Фолкен Ч. висловлює із приводу влади наступну думку: «Коли воля й рішення однієї людини задовольняють над іншим, існує

потенційна погроза їхньому союзу, адже інтереси партнера, що підкоряється, навряд чи можуть бути враховані повністю.

У Сатир В., Фолкен Ч., Гозман Л.Я. « називають ще одну причину конфліктів. Часто студент одружуючись і знаючи про якість особливості характеру, поведінки, звичках свого обранця, припускає, що надалі він зміниться. Сімейне життя перетворюється в художнє ліплення: цей куточок треба мало-мало загладити, тут треба додати обсягу яскравості або вишуканості, а деякі деталі взагалі необхідно видалити. Переробити кохану людину, супутника життя по своєму образу й подоби, стає часом для деяких настирливою ідеєю.

Теорія конфліктності , що має у своїй незадоволені потреби чоловіка й жінки, доповнюється системою поглядів на те, що інша більша група конфліктів виникає на ґрунті подолу праці, неузгодженості в системі взаємних прав й обов'язків у родині. В основі даної групи конфліктів лежить теорія ролей, інтенсивно розроблювальна в сучасній соціальній психології.

Для кожної студента в шлюбі не тільки важлива справедливість розподілу сімейних ролей, скільки –цінується їхня робота чи ні. Як же необхідно в цій життєвій суєті вміти зупинитися й говорити один одному слова подяки [9; 17].

Погляд на причину конфлікту як на незадоволену потребу характерний і для американського психолога Харлі Уилларда Ф. Харлі виділяє по п'ятьох основних потреб для чоловіків і жінок, задоволення яких забезпечує стабільність шлюбу, а незадоволення веде до конфліктів і може привести до розлучення:

- чоловіка в шлюбі: полове задоволення; супутник по відпочинку; приваблива дружина; ведення домашнього господарства; замилювання;
- жінки в шлюбі: ніжність; можливість поговорити; чесність і відкритість; фінансова підтримка; посвячення родині.

Оскільки потреби чоловіків і жінок так розрізняються, то нема нічого дивного в тім, що студентам важко пристосуватися до подружнього життя.

Часто невдачі чоловіків і жінок у задоволенні подружніх потреб, обумовлені просто незнанням потреб один одного, а не себелюбним небажанням робити чоловіку увагу. «Зовсім не виходить, що задовольняючи потреби чоловіка, ви повинні скреготати зубами, займаючись тим, що вам зовсім не подобається. Це значить, що ви повинні готуватися до задоволення тих потреб, які самі не випробовуєте. Намагаючись зрозуміти свого чоловіка, як повністю відмінного від вас людину, ви можете стати, якщо захочете, знавцем у задоволенні всіх подружніх потреб студента [17; 19; 69].

1.2.4 Сумісність і конфліктність у сімейних відносинах.

Психологічна сумісність являє собою досить ефективне співробітництво шлюбних партнерів у багатообразних видах діяльності, погоджений поділ праці, прав, обов'язків. Психологічна сумісність шлюбних партнерів заснована на взаємній позитивній психологічній сприйнятті якостей характеру, темпераменту, розуму, звичок і потреб[42]. Психологічна сумісність також заснована на взаємоповазі, симпатії, дружбі, любові, на єдності поглядів і уяв. Це поняття містить у собі взаємне прийняття, взаємну згоду щодо внеску кожного учасника сімейної кооперації. Психологічна сумісність – сукупність позитивних емоцій і позитивних взаємних оцінок шлюбних партнерів. Психологічна сумісність заснована на взаємній комплексній оцінці напряму думок, поведінки, намірів і бажань студентів [43].

Єдність поглядів, емоційного настрою, досягнення взаєморозуміння, зразкова однакова оцінка життєвих ситуацій, вимоги до співробітництва-усе це в якійсь мері входить у поняття психологічної сумісності. Вона насамперед припускає, що інша людина принаймні не викликає негативних емоцій при спілкуванні, співробітництві, кооперації. Психологічна сумісність – інтегральна психологічна категорія, тому що вона синтезує цілий ряд якостей, властивостей характеру, темпераменту, розуму людини, його погляди і т.д. і т.п. Поняття психологічної сумісності містить у собі й

здатність до психологічної адаптації до іншого студента. Можливо, психологічна сумісність пов'язана з готовністю студента йти на багато поступків з метою досягнення визначених цілей і результатів спільної діяльності [45; 46].

При аналізі подружніх взаємин на перший план виступають ті якості й властивості характеру подружжя, які перешкоджають установленню нормальних взаємин у родині і є провокуючими умовами конфліктів і сварок. Такими рисами характеру, як правило, є сварливість, дріб'язковість, злостивість і т.д. [21]

Значний вплив на імовірність виникнення подружніх конфліктів роблять зовнішні фактори: погіршення матеріального становища багатьох родин; надмірна зайнятість одного з подружжя (чи обох) на роботі; неможливість нормального працевлаштування одного з подружжя; тривала відсутність свого житла; відсутність можливості влаштувати дітей у дитячу установу й ін. [56].

Наявність сукупності перерахованих вище чорт і якості характеру, як правило свідчать про те, що в психологічній біографії людини (починаючи з дитинства) було багато випадків порушення міжособистісних відносин із близькими людьми (матір'ю, батьком, братами, сестрами, іншою родичкою), а також конфліктів з товаришами, друзями, вихователями в дитячому садку, учителями в школі. Ці випадки породжували негативні емоції, закріплювалися в психіці студента в період формування й становлення. Подібне часто трапляється, у результаті відсутності в родині справжньої любові до дитини, справжньої турботи про нього, розуміння його специфічних проблем, жорстокість батьків, їх холодність, несправедливість, надмірні й суперечливі вимоги[13; 17].

Суперечки із приводу виховання дітей, сексу, відносин з родичкою, бюджету, а також релігійні й політичні, розрізняючи, можуть послужити іншими можливими причинами невдач у подружньому житті [16; 58].

На думку Блада й Вольфу, шлюби виявляються нестійкими, якщо відносини подружжя з родичкою стають головною проблемою, що руйнує їхнє життя. Самі серйозні конфлікти виникають між чоловіками із приводу виховання дітей. Безліч розбіжностей може бути пов'язане з рольовими конфліктами, але вони в меншій мері сприяють нестійкості шлюбу, чим інші проблеми. (Рольові конфлікти виникають із приводу роботи дружини й поділу домашньої праці. Дружини часто скаржаться, що їх студенти мало одержують грошей, у той час як чоловіки дорікають дружин за недотепне ведення домашнього господарства) [56; 58].

Як ми бачимо, найнебезпечніші конфлікти, обумовлені особистісними відмінностями між чоловіками. Звички, які засуджує один з партнерів, наприклад пияцтво або паління, часто приводить до зіткнень. Вони можуть стати причиною важкого стресу в подружньому житті.

Кочетов А.І. виділяє сім основних причин, перераховуючи їх відповідно до частоти зустрічальності: порушення етики подружніх відношень; біологічна несумісність; неправильні взаємини подружжя (одного з них) з оточуючими людьми – родичкою, знайомими, товаришами по службі і т.д.; несумісність інтересів і потреб; різні педагогічні позиції стосовно дитини; наявність особистісних недоліків або негативних якостей в одного, а часом і в обох подружжя; відсутність взаєморозуміння між батьками й дітьми [22; 62].

1.3 Матеріал й методи, методики досліджень.

Вивчивши й проаналізувавши теоретичний матеріал відповідно до мети й завдання мною були підібрані наступні методики:

- Тест подружніх відносин
- Тест «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях».
- Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)
- Методика Томаса

– Методика міжособистісних відносин Лірі Т.

Тест подружніх відносин узятий із книги «Психологічні тести» за редакцією Кареліна А.А. т.2. [46] спрямований на з'ясування комунікативних відносин, ступінь відвертості між студентами, бажання ділитися своїми проблемами, ступінь взаєморозуміння між чоловіком та жінкою.

Тест Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях також узятий із книги «Психологічні тести» під ред. Кареліна А.А. т.2 [46] . Даний тест дає можливість охарактеризувати пари по ряду параметрів: найбільш конфліктні сфери подружніх відносин, ступінь згоди (або незгоди) у ситуаціях конфлікту, рівень конфліктності в парі.

Методика Ціннісні орієнтації по Рокич М. спрямована на визначення змістовної сторони спрямованості особистості, на виявлення відносини до навколишнього світу, до інших людей, до себе самого, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції й «філософії життя» [46] .

Методика Томаса, особистісний опитувач, розроблений Томасом К. і призначений для вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки, виявлення певних стилів дозволу конфліктної ситуації. Також узятий із книги «Психологічні тести» під ред. Кареліна А.А. т.2 [46] . Методика може використовуватися в якості орієнтовної для вивчення адаптаційних і комунікативних особливостей студента, стилю міжособистісної взаємодії. У Росії тест адаптований Гришиной Н.В. [18]

Методика діагностики міжособистісних відносин Лірі Т., також узяті із книги «Психологічні тести» під ред. Кареліна А.А. т.2 [46] , яка дозволяє визначити переважний тип відносин до людей, у самооцінці й взаїмооцінці.

Висновки.

Аналіз літературних джерел дозволив нам сформулювати наступні основні моменти.

Найважливішою цінністю в житті багатьох людей, які живуть у сучаснім суспільстві є родина. Для дитини родина — це середовище, у якому безпосередньо складаються умови його фізичного, психічного, емоційного, інтелектуального розвитку. Для дорослої людини - родина являє собою джерело задоволення ряду його потреб і малий колектив, що пред'являє до нього різноманітні й досить складні вимоги. На стадіях життєвого циклу людини послідовно міняються його функції й статус у родині. Подружні відносини є основою родини. Шлюб - ця взаємодія чоловіка й дружини, регульована моральними принципами й підтверджена підвладними їй цінностями. Подружня модель відкриває широкі можливості для автономії й самореалізації кожного члена подружжя: зацікавленість чоловіка й жінки різноманітніше сімейних, а потреби й навколо спілкування виходять за межі шлюбу. Для студента зараз важлива сексуальна експресивність жінки, а не тільки її господарсько-практичні якості, які в минулому визначали вибір жінки.

Виділяємо два основні типи родин: нормально функціонуючі й дисфункціональні. В основі порушення функцій родини можуть лежати самі різні фактори: дисгармонія в інтимних відносинах, психологічна несумісність чоловіка й жінки, відсутність звичок і низька культура спілкування, умови життя та інші. Причиною порушення виховної функції може стати відсутність знань і звичок і, як наслідок, їх виховательська непевність, або конфлікти між батьками, які ведуть до суперечливого виховання дитини.

Причинами всіх подружніх конфліктів є несправедливий розподіл праці (різні поняття прав і обов'язків); незадоволеність яких-небудь потреб; сварки через недоліки у вихованні. Якщо члени родини по-різному розуміють свої ролі й пред'являють один одному неузгоджені, що

відкидаються другими, очікування й відповідні їм вимоги, студент є свідомо малосумісною і конфліктною.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДНОСИН У РОДИНІ Й СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1 Поняття трансформації сімейних відносин у сучаснім суспільстві.

Британський соціолог Ентоні Гідденс був одним із перших авторів, що звернулися в середині 80-х років XX століття до розробки проблематики глобалізації. Остання, на його думку виходить за межі суто економічного чи політичного життя суспільства і робить величезний вплив на інші сфери людського існування, в тому числі – на багато аспектів приватного (інтимного) життя людей. Показовим є вже те, що в своїх лекціях про глобалізацію серед принципово нових явищ світу, що глобалізується, Е.Гідденс назвав не тільки лібералізацію світової торгівлі та поглиблення економічної нерівності між країнами Півночі і Півдня, трансформацію державного суверенітету та інституціональної структури суспільства, обмеження здатності держави впливати на власну внутрішню політику, розвиток комунікаційних технологій та появу нових невідомих досі ризиків. Соціолог особливо підкреслював, що той вплив, який глобалізація справляє на «найінтимніші і особисті сфери нашого життя», є не менш, а можливо – навіть більш значущим, ніж її вплив на економічну, політичну та ідеологічну сфери суспільства [3, с. 25]. Ці наслідки глобалізації, що знаходяться в безпосередній близькості від нас – зміни в сфері любовних відносин, сексу, шлюбу та сім'ї – в сучасному світі є джерелом нескінченних тривог, так як на відміну від економічних і політичних проблем (від яких в тій чи іншій мірі можна відгородитися) відносяться до приватного, повсякденного життя індивіда. Передумови цих змін полягають в тому, що сім'я, яка спочатку була в першу чергу економічним осередком, перестає бути такою, а функції сексу вже не обмежуються завданнями дітонародження і продовження роду [5]. Наділення жінок рівними з чоловіками правами призвело до того, що основою шлюбу стала не економічна взаємовигода, а ідея романтичної

любові. Сім'я в традиційному розумінні - коли під одним дахом живуть батько, мати й діти, народжені в шлюбі – поступово перетворюється на інститут-пустушку (те ж саме відбувається під впливом глобалізації і з іншими традиційними інститутами), тобто стає все менш придатним поняттям для пояснення спостережуваних в сучасному світі процесів. Отже, на сучасному етапі правильніше говорити про «утворення та розірвання пар», ніж про «шлюб і створення сім'ї», задавати питання не «Чи одружені Ви?», а «Чи є у Вас з кимось відносини?» Прямим наслідком розмежування репродуктивного та сексуального життя стало більш толерантне ставлення до гомосексуалізму в сучасних суспільствах: «Коли секс позбавлений «надзавдання», в ньому за визначенням не може панувати тільки гетеросексуальність [4, с. 20]. «Це спричинило й зміну ставлення до одностатевих сімей. У першому десятилітті ХХІ в. одностатеві шлюби узаконили більше 20 країн (серед них, зокрема, Нідерланди, Бельгія, Іспанія, ПАР, Канада, Норвегія, Франція, Швеція, Португалія, Ісландія, Аргентина, Мексика), в багатьох інших країнах, щоб уникнути конфесійних конфліктів, їх легітимують під іншими назвами – типу цивільних партнерств». Нещодавно навіть Папа Римський Франциск висловився проти дискримінації сексуальних меншин. На його думку, церква повинна лікувати душевні рани віруючих та протягувати руку тим, хто піддається осуду товариства або відпав від віри. Не дивлячись на те, що Церква вважає гомосексуальні акти великим гріхом, людей іншої сексуальної орієнтації не потрібно засуджувати та обмежувати в суспільстві. Разом з цим, точка зору Православної Церкви традиційно негативна. Зокрема, церква вважає гомосексуальність гріховною зіпсованістю людської природи, яка долається у духовному зусиллі, що веде до зцілення та особистого зростання студента» [10]. Жодних дискусій щодо індивідуальної природної схильності до гомосексуальності, її припустимості, визнання прав сексуальних меншин Церква не припускає та засуджує усіляку пропаганду гомосексуальності. Подібні погляди панують і в громадській думці українського суспільства, що є причиною осуду та непорозумінь з

керівництвом Європейського Союзу. Можна припустити, що правозахисна діяльність ЄС по відношенню до сексуальних меншин і привернення значної уваги до цієї проблеми сприятиме зростанню кількості одностатевих шлюбів. У свою чергу, поширення в значній кількості країн одностатевих шлюбів, з нашої точки зору, сприятиме дестабілізації сім'ї. У подружніх стосунках нове життя може з'явитися тільки від чоловіка і жінки. Гомосексуалісти, за результатами досліджень, схильні до частоті зміни партнерів. Наприклад, соціологічне дослідження, проведене в Австралії, показало, що 27% гомосексуалістів молодше 50 років змінили більше 10 партнерів за 6 місяців, 45% – від 2 до 10 студентів, і лише 28% партнерів були вірними лише одному партнеру. За все життя 3% гомосексуалістів мали зв'язок лише з одним студентів [13, с. 455]. Ознайомлення з результатами соціологічних досліджень, присвячених одностатевим шлюбом, дають можливість «зробити висновок про більшу кількість розлучень серед них. Зокрема, згідно шведського дослідження 2004 року, гомосексуалісти розлучаються частіше у 1,5 рази, а лесбійанки – у 3 рази [14]. Варто також звернути увагу те, що дозвіл одностатевих шлюбів спричинить фундаментальний перегляд сімейного законодавства. Крім того, постають моральні питання, пов'язані з дітьми. Зокрема, якщо два чоловіка-гея мають право всиновити дитину, то наскільки це в інтересах самої дитини? Крім того, дослідження психологів свідчать про те, що діти, які виховувались в гейпарах, більше схильні до психологічних проблем. Ймовірно, нашій державі не варто за всіма параметрами відповідати вимогам ЄС, зокрема, в плані боротьби з дискримінацією секс-меншин, а запозичити досвід Росії, яка заборонила пропаганду гомосексуалізму, чим викликала шалену критику з боку американських і європейських політиків. Одним із найбільш яскравих проявів демографічного переходу є зменшення народжуваності. Глобалізація може прискорити та уніфікувати сімейні перетворення, особливо у менш розвинених країнах. Народжуваність у таких країнах може зменшуватись і без істотних економічних змін, але під впливом експорту особливостей

сімейної структури внаслідок ослаблення жорсткості ціннісно-нормативної системи у сфері моральних норм, звичаїв, традицій, релігійних доктрин, спрямованих на підтримання високої народжуваності. Тому демографічний перехід у країнах, що розвиваються, в наш час залежить від швидкості проникнення глобальних процесів та поширення в суспільстві західних зразків сімейної та шлюбної поведінки. Розглядаючи найважливіші зміни в сімейно-шлюбній сфері, Е.Гідденс у праці *Трансформація інтимності: сексуальність, любов і еротизм у сучасних суспільствах* (2004) зробив акцент на тому, що в деяких країнах більше третини дітей народжується поза шлюбом, відсоток самотніх зріс і буде збільшуватися надалі, а близько чверті жінок від 18 і до 35 років у США та Європі заявляють, що не мають наміру мати дітей [4, с. 54]. Шлюб втратив монополію на виправдання сексуальності й легітимацію партнерських і сімейних відносин. Сьогодні парою фактично визнається будь-який союз, де двоє студентів говорять, що вони утворюють єдине ціле, незалежно від сімейного статусу і статі партнерів, а «сім'єю» вважається будь-яка пара, що має дітей, незалежно від того, чи зареєстровані їх відносини і виховуються діти в одному або двох домогосподарствах. Серед помітних наслідків глобалізації для сім'ї варто згадати поширення незареєстрованих шлюбів. Консенсуальні або, як їх тепер називають, цивільні шлюби (хоча спочатку це поняття означало саме законний шлюб, на відміну від церковного) перестали вважатися девіацією та стали звичним варіантом норми. Про них відкрито говорять у пресі та по телебаченню, цивільні чоловіки і «дружини» публічно сваряться і судяться через дітей і т. ін. Реєстрація шлюбу як формальний союз втрачає свою популярність. Він не тільки відтерміновується на більш пізній вік у сучасних поколіннях, але й витісняється стійким співжиттям. У клерикальних колах це викликає паніку, але заклики припинити подальше поширення «незаконного співжиття» не знаходять співчуття у студентів. Глобалізація відбувається в різних сферах життя суспільства, і досить яскраво це простежується на прикладі культури. Глобалізація культури означає нав'язування людству

норм, цінностей та інститутів в більшості випадків саме західного буття. Сучасні трансформації сім'ї як соціального інституту в першу чергу обумовлені зміною системи цінностей. Ці зміни відбуваються нерівномірно навіть на території Європи. Наприклад, згідно даних Європейського дослідження цінностей, в якому кожен рік беруть участь 40 тисяч респондентів з 33 країн Європи, відповіді респондентів щодо цінностей сім'ї, шлюбу, дітей та інших пріоритетів можна умовно поділити на три групи. До першої групи, в якій другий демографічний перехід досяг успіху найбільше і панує дух постмодернізму, належать розвинені країни Західної і Північної Європи (зокрема, скандинавські, Голландія, Великобританія та ін.). До другої групи, яка знаходиться на протилежному ціннісному полюсі і де домінує консервативний погляд на сім'ю, пов'язаний з глибокими релігійними традиціями, можна віднести такі країни, як Мальта, Італія, Польща, Словаччина та ін.. (слід зазначити, що прихильники таких поглядів поступово втрачають в Європі свої сильні в минулому позиції). І нарешті, до третьої групи можна віднести країни, респонденти яких не відрізняються крайніми оцінками змін в сімейному житті. Це деякі країни Середньої та Східної Європи, а також балканські; до цієї ж групи відносяться Литва та Україна [8, с. 68-69]. Одним із наслідків глобалізації можна вважати проблему формування сім'ї між студентами. Молоді люди внаслідок невпевненості в майбутньому відкладають створення сім'ї на невизначений термін. Особливо це стосується України, де найвищий рівень безробіття (до 40%) спостерігається у віковій групі до 25 років. Неспроможність брати на себе довгострокові зобов'язання (такі як шлюб і діти) обумовлена невпевненістю у своїх економічних можливостях в умовах глобалізації, особливо в країнах, де акцентується роль чоловіка як добувача [5; 15]. Ще одна зовнішня сила, що каталізує сімейні трансформації, пов'язана з інтенсивними міграційними процесами. Міграційні процеси трансформують традиційний алгоритм вибору шлюбного партнера, а також часто призводять до просторового поділу батьків і дітей та до деформації гендерних ролей в

сім'ї. Відокремлення батьків і дітей на невизначений час є атрибутом сучасної європейської мобільності та соціальною проблемою. З'являється новий тип батьківства – дистанційне батьківство або батьківство на відстані (distance parenthood). Луїза Леоніні у своїй доповіді на X європейській конференції Європейської соціологічної асоціації «Чужинці, але італійці. Друге покоління молоді та міжпоколінні відносини» зазначила, що для Італії стає типовою «жіноча» міграція з країн Латинської Америки. Жінки мігрантки часто залишають дітей на кілька років на свою рідню, а самі їдуть на заробітки до європейської країни. Студенки стають своєрідним «банком» для своїх дітей, тобто деформується «експресивна» жіноча гендерна роль. Влаштувавшись в Європі, жінки забирають до себе своїх дітей. Однак відсутність матері в період дорослішання дитини призводить до емоційної відчуженості і неможливості довірчих відносин між ними, що, у свою чергу, є джерелом розвитку депривації і розповсюдження асоціальних форм поведінки у другого покоління мігрантів [9, с. 26]. Аналогічні процеси спостерігаються і українському суспільстві, в якому тривале перебування жінок за кордоном має значні наслідки для сімейних стосунків та виховання дітей. За оцінками Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, всього в нашій країні нараховується до 200 тис. неповнолітніх, у яких один або й обоє батьків виїхали на роботу за кордон [2]. Спеціалісти висловлюють також побоювання, що позбавлені особистого досвіду сімейного проживання діти мігрантів невідворотно стикатимуться з проблемами при створенні власної сім'ї, негативні наслідки чого повною мірою виявляться вже в недалекому майбутньому. Триваліша зайнятість у країнах з відносно вищим рівнем оплати праці обумовлює вищі заробітки жінок, ніж чоловіків-мігрантів. З одного боку це означає, що підтримка сім'ї жінкою-мігранткою може бути більш значущою, особливо враховуючи традиційну пов'язаність із родиною. Проте з другого боку, тривале перебування жінок за кордоном має значні наслідки для сімейних стосунків, виховання дітей. Досить красномовними є дані щодо шлюбного стану жінок-мігранток. Так, питома

вага розлучених серед них утричі переважає цей показник серед чоловіків, а вдів – у чотири рази. До того ж серед мігранток частка розлучених удвічі більша, ніж серед жіночого населення країни в цілому (11%) [7, с. 13]. Отже, до міграції переважно вдаються жінки, які є главами та годувальницями сімей. Разом з тим не завжди міграція є наслідком розлучення. Непоодинокі випадки, коли розлучення є наслідком міграції. Якщо порівняти кількість розлучень в цілому по Україні у 1995 р., який вважається роком розгортання масової трудової міграції, з 2009 роком, то кількість розлучень залишалася практично незмінною і становила 3,8% на тисячу населення. В охоплених масовою зовнішньою міграцією регіонах спостерігалось значне зростання кількості розлучень: коефіцієнт розлучень зріс в ІваноФранківській області з 2,2% до 3,0%, у Чернівецькій – з 2,9% до 3,8%, у Тернопільській – з 1,8% до 2,8% [11, с. 131]. Красномовно виглядає також динаміка розлучень серед сільського населення, масово залученого до трудової міграції. Хоча їх рівень залишається нижчим, ніж у городян, проте швидко зростає: 1,9% на тисячу населення в 1995 р., 2,7% – у 2007 р. [12, с. 70]. Статистичні дані, однак, не повністю відображають гостроту проблеми, оскільки багато фактично розлучених сімей мігрантів юридично не оформляють розлучення внаслідок відсутності одного з подружжя. Потрапляють у вихор глобалізаційних переміщень і категорії змішаних шлюбів. Усі студентські пересування природним чином приводять до збільшення їх кількості. Вони нерідко утворюються в місцях «осідання» мігрантів, але частіше носять характер соціальних «вкраплень» в моноетнічні райони. Особливо якщо мігранти опиняються соціально прийнятними та антропоестетичними в очах місцевих представників протилежної статі. З одного боку, за допомогою міжетнічних шлюбів стираються політичні кордони між країнами. З іншого боку, такі сім'ї мають додаткові проблеми, пов'язані з необхідністю узгодження культурних норм подружньої поведінки. На сучасному етапі, у світлі глобалізації, надання соціальних послуг перестає існувати тільки в межах певної держави, бути її особливою прерогативою. Наявні тенденції до формування єдиної,

глобальної соціальної політики. Основні соціальні проблеми на глобальному рівні пов'язуються з нерівномірністю соціально-економічного розвитку країн, бідністю, високим рівнем безробіття, складнощами економічного розвитку, зростанням нерівності між країнами і всередині країн тощо. На перший план виходять такі глобальні проблеми, як освіта, професійна підготовка, здоров'я, безпека студента. Зростання кількості неповних сімей актуалізують такий напрям соціальної політики, як охорона дитинства, соціальний захист самотніх матерів. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки. Гендерна революція, яку пережили країни Європи і Америка, спричинила поведінкові та дискурсивні зміни, що стосуються сімейного життя – зниження віку сексуального дебюту, зміну характеру партнерських взаємин, ставлення до еротики та ін. Шлюб втратив монополію на виправдання сексуальності й легітимацію партнерських і сімейних відносин. Поширення форм сім'ї, які раніше зустрічалися набагато рідше (співжиття, одностатеві шлюби, серійна моногамія, візитні шлюби та ін.), не можна оцінити як кризу і відмирання інституту сім'ї. Вони, швидше за все, свідчать про перетворення шлюбу на вільне партнерство. Причиною сучасних трансформацій сім'ї як соціального інституту можна вважати зміну системи цінностей та поширення з західних країн нових стандартів поведінки, які в тому числі відбиваються і на сімейно-шлюбній поведінці. Зростання обсягів міжнародних міграцій, які супроводжують цей процес, позначаються на функціонуванні сім'ї. З одного боку, зросла незалежність жінок, які почали брати участь в трудовій міграції, з іншого – помітно зросла кількість девіацій у житті сім'ї. Міграційні процеси сприяли зростанню кількості міжетнічних шлюбів. Так чи інакше, але сімейне життя – у всіх його формах – залишається у свідомості більшості людей природним способом життя (і, очевидно, залишиться таким в майбутньому). Сім'я – це поле бою між традиціями і сучасністю, але це також метафоричний образ і того й іншого. Втрата «сімейного вогнища» викликає мабуть більшу ностальгію, ніж зникнення будь-якого іншого інституту, що йде корінням в

минуле. Вкрай необхідною вбачається популяризація інституту шлюбу, і допомогти в цьому повинна держава [17; 56]

2.2 Проблеми конфліктних ситуацій.

Соціологія конфлікту сімейних відносин завжди пов'язана з боротьбою інтересів чи поглядів членів подружжя на різні питання. Є багато причин, через які виникає подібне відчуття. Ці причини стосуються як когнітивних аспектів сімейних взаємин, так і відповідних емоційних компонентів[17]. Крім того, існують досить глибоко вкорінені поведінкові стереотипи щодо конфліктів взагалі та сімейних (подружніх) конфліктів, зокрема. Серед них такі, наприклад:

- конфліктувати страшно, бо можна й зовсім знищити відносини та втратити рідну та близьку людину;
- конфліктувати погано, бо не хочеться отримати ярлик «сварливої», «істеричної» людини;
- конфліктувати боляче (це приходить до нас з минулого досвіду: сварки батьків, родичів; напруга, яка виникала при спогляданні конфлікту між рідними нам студентами).

Однак конфлікт, при вірному розумінні його природи і засобів вирішення, може стати початком розвитку набагато ближчих та гармонійніших відносин, він може надати можливість щось змінити, покращити своє особисте життя та життя всіх, хто навколо. Інколи ми не замислюємось над тим, що нам потрібно щось змінити, але саме конкретна конфліктна ситуація змушує нас це зробити. Конфлікт дуже часто є банальним накопиченням особистого незадоволення, напруги, своєрідним сигналом, що далі так жити більше не можна. Варто прислухатись до такого сигналу і піти йому назустріч, а не втікати від нього, роблячи вигляд, що його не існує. Ще однією психологічною проблемою є відсутність розуміння того, що свої негативні почуття гніву, роздратування, розпачу можна і потрібно обговорювати, виражати без шкоди для себе та оточуючих, що негативні

почуття – це такі ж самі почуття, як і позитивні. Виявляти та обговорювати їх потрібно так само, як і радість, щастя чи любов [55; 62].

Метою даного дослідження є визначення і психологічний аналіз сімейних конфліктів, з'ясування їх основних причин і пошук підходів до психокорекції в умовах сімейного консультування.

Вибірка дослідження. Нами проводиться пілотне дослідження впливу соціально-рольових та гендерних стереотипів на розв'язування сімейних конфліктів молодими людьми на базі Закарпатського обласного центру соціально-психологічної допомоги. В роботі з молодими сім'ями, віком від 18 до 35 років, використовуються: первинне оцінювання ситуації, спостереження, тестування, анкетування, корекційні бесіди та сімейне консультування. Досліджується рівень конфліктності кожного з пари; стиль поведінки у конфліктній ситуації; сфери життя, що є найбільш конфліктними для студентів.

Сімейним конфліктом, як правило, вважають різке загострення суперечностей двох членів сім'ї, відстоювання ними своєї думки у процесі розв'язування певної проблеми, яка є особистісно значимою для кожного учасника сімейного конфлікту. Сімейні (подружні) конфлікти є одним із конкретних випадків конфлікту між чоловіком і жінкою, тобто гендерного конфлікту.

Є.В.Юркова та І.С.Кленина вважають, що гендерні конфлікти, в більшості, викликані потребою у перерозподілі традиційних жіночих та чоловічих ролей. Розуміння шлюбу чоловіком та жінкою, як відомо, дуже відрізняється». Гендерні особливості сприйняття шлюбу й, відповідно, сімейних ролей та очікувань у ньому, на думку І.С.Кона «напрямую пов'язані з чоловічим та жіночим Я-образом, Я-концепцією». Вчений стверджував, що чоловічий Я-образ складається здебільшого з інформації про значення Я у трудових, ділових, професійних, спортивних та інтимних сферах. Молоді студенти здатні переоцінювати свої здібності, чи то на рахунок положення у групі, чи особистих здібностей. Завищена самооцінка допомагає чоловікам

відповідати стереотипу маскулінності. А молоді жінки у Я-образі відображають здебільшого те, наскільки вони привабливі. Жіноча самооцінка здебільшого є досить скромною та реалістичною[6; 7] .

Дослідження Т.В.Андрєвої наводять фактори моделювання чоловічого Я-образу здебільшого у сферах : робота, любов, «пізнання», з одночасним ігноруванням сфери, що пов'язана з сімейними ролями. Натомість жіночий Я-образ здебільшого формується навколо сфер : «любов», «студент», «діти», «матеріально забезпечене життя» [2].

У.Харлі виділяє кілька основних очікувань у відносинах до партнера. У чоловіків це – статеве задоволення, супутниця для відпочинку, приваблива дружина, ведення домашнього побуту або моральна підтримка. А у жінок це – ніжність або атмосфера романтизму, піклування, можливість поговорити, чесність та відкритість, фінансова підтримка, відданість чоловіка сім'ї або виконання ним батьківських обов'язків. На думку дослідника, часто невдачі молодих чоловіків та жінок у побудові сім'ї обумовлені просто незнанням потреб іншого. Оскільки потреби чоловіка та дружини так відрізняються, то не дивно, що молодим студентам важко пристосуватися до подружнього життя, особливо якщо їх Я-образи ригідні [9].

Слід зазначити, що рольові конфлікти мають місце у всіх сферах життєдіяльності. Очікування кожної людини стосовно ролей супутників та власних ролей часто стають причинами виникнення все нових і нових конфліктів. Все це стає ще більш актуальним у наш швидкоплинний, нестабільний час, коли традиційні ролі трансформуються у нові, часто зовсім неочікувані, нетрадиційні для нашого суспільства. Серед них, наприклад, чоловік, що виконує сімейну роль домогосподарки; жінка, яка виконує соціальну роль політика чи підприємця; чоловік та дружина в сім'ї, що живе виключно нетривалими зустрічами на кшталт „гостьового шлюбу”. Сьогодення спричинює безліч конфліктів, що пов'язані з новими статевими та соціальними ролями жінок. Тут має місце істотна розбіжність у

співвідношенні соціальних очікувань від жінки, її внутрішньосімейними ролями та традиційними гендерними стереотипами [17;55] .

Ці сімейно-рольові конфлікти чинять вагомий вплив на зміцнення негативної тенденції до зростання проценту розлучень, яка є типовою для України.

П.П.Горностай виділив основні групи чинників, протиставлення яких веде до виникнення конфлікту. Серед них:

- 1) організаційні (рольові стереотипи чи соціально прогнозовані рольові позиції);
- 2) міжособистісні (взаємні рольові очікування, стилі взаємодії);
- 3) особистісні (цінності, мотиви чи переживання людини) [7].

У сімейно-рольових конфліктах проявляється протиріччя всіх трьох вищезгаданих чинників. Часто в таких випадках індивідуальні особливості студентів нівелюються на загальному фоні приналежності до певної статі та відповідності певній соціальній ролі. Процес розподілу сімейних ролей та обов'язків є дуже болючим і конфліктним. Зазвичай, молоді чоловіки, вступаючи у шлюб, вже мають стабільне уявлення про сімейну роль своєї дружини як господині, годувальниці, прибиральниці, няньки для дітей, постійної коханки, а ще й до цього – соціально активної працівниці. Що до жінок, то у більшості випадків вони є прихильницями егалітарного типу розподілу ролей у сім'ї, при якому ці самі сімейні ролі діляться між чоловіком та дружиною порівну, чи за складністю, або за можливістю виконання.

Жінки прагнуть егалітарності у сімейних відносинах, оскільки саме вони часто відчують внутрішньоособистісні конфлікти, що виникають через невміння чи неможливість поєднувати соціальні ролі матері, жінки, робітниці тощо. Велика кількість соціальних ролей, котрі виконує сучасна жінка, веде до виникнення рольового конфлікту, який ще більше роздмухується у тому випадку, коли для жінки робота є пріоритетнішою, ніж сім'я.

Більшість психологів вважає, що саме вплив гендерних стереотипів, закріплення соціальних ролей за певною статтю веде до виникнення рольових конфліктів, як внутрішньоособистісних, так і на міжособистісному рівні.

І.В.Головнєва дослідила моделі поведінки в сім'ях, де об'єктивно відбулися зміни традиційних внутрішньосімейних ролей подружжя та, відповідно, обов'язків. Об'єктом її дослідження стали сім'ї, в яких за певних причин дружина виконує чоловічі ролі. Дослідник виокремила такі моделі поведінки подружжя, з об'єктивними змінами традиційних внутрішньосімейних ролей та обов'язків. А саме:

Жінка – головний (а інколи й єдиний) добувач в сім'ї, при цьому одночасно виконує і домашні жіночі обов'язки.

Жінка – головний (а інколи й єдиний) «добувач» в сім'ї, а її домашні обов'язки перерозподілені всередині родини [4].

На думку цього автора, жорстко дихотомічна диференціація ролей в сім'ї породжує як міжособистісні, так і внутрішньоособистісні конфлікти, пов'язані з неможливістю сприйняття себе або свого партнера в нетрадиційній, з точки зору гендерної стереотипізації, ролі. Дослідник дійшла висновку, що чим більше значення у Я-концепції людини має особистісна ідентифікація, тим менше людина підпадає під вплив гендерних стереотипів та тим більшою мірою здатна до адекватної поведінки, що заздалегідь запрограмована на незалучення студента в ситуацію внутрішньоособистісних конфліктів[4].

У дослідженні особливостей спілкування чоловіків і жінок, проведеному С.В.Харченко у них виявлена однаково часта демонстрація нетерпимості до критики, неконформності, небажання брати на себе чужі обов'язки. У жінок, на відміну від чоловіків, більше виявляється схильність допомагати іншим, спостерігається високий рівень спрямованості на тісну співпрацю з референтною групою, високий рівень альтруїзму. У жінок більш виражена емоційна експресія, вони яскравіше проявляють емоції у

спілкуванні. Однак у чоловіків зафіксовано більш високий рівень емоційного інтелекту, ніж у жінок. Однаковою, як для чоловіків, так і для жінок, визначена здатність до передбачення наслідків поведінки у певній ситуації, логіка розвитку міжособистісної взаємодії [10; 13].

Що до виникнення складної конфліктної ситуації у молодого подружжя, то ставлення кожного з пари до неї може бути різним. Переважна більшість вбачають в цьому загрозу благополуччю та вічній гармонії їх сім'ї. Коли ж виявляється така невідповідність, відмінність, дехто прагне змінити свого партнера, зробити його схожим на себе. Цей процес не проходить швидко та безболісно. У випадку, коли стає ясно, що це неможливо, настає занепокоєння, фрустрація. У студентів виникає думка, що причиною їх неспокою є «незадовільна» поведінка партнера. Парадоксально, але факт, що ті, кого так прагнуть змінити, зовсім не хочуть цього. Вони опираються, і в цьому є головний поштовх до утворення сімейного конфлікту. У них є свої думки, переконання та погляди на спільне сімейне життя, і кожен з них обирає для себе свій спосіб відреагування на подібні примуси змінюватися. Хтось починає поступатися, хтось буде атакувати, а хтось просто почне уникати стосунків [15; 22].

В наукових дослідженнях розглянуто кілька моделей поведінки у сімейному конфлікті, які нам вдалося спостерігати під час проведення дослідження.

Перша модель: молоді люди прагнуть будь-що досягти миру у відносинах. Вони бояться конфлікту, а ще більше – віддалитися від об'єкту обожнювання. Прихильники такого способу реагування на конфліктну ситуацію прикидаються, що погоджуються на бажання партнера змінити їх; вони можуть більше або менше усвідомлювати свої потреби, але вважають їх неправильними і такими, що руйнують сімейні стосунки, а тому ігнорують їх. Саме такий стиль поведінки допомагає створити видимість щасливого шлюбу. Якщо студент не виявляє відкрито свої почуття і потреби або робить вигляд, що не помічає їх, це ще не означає, що вони зникають. Вони

залишаються «всередині» і виражаються в інший спосіб. Частіше так поведуться жінки. Але така поведінка зустрічається і у чоловіків. «Поступливі чоловіки», компенсуючи свій стан, перестають спілкуватися, розмовляти або починають пити. Про прихований, загнаний вглиб конфлікт також свідчить здатність до сублімації, що більше притаманна жінкам, ніж чоловікам. Психологічні захисти чоловіків більш прямолінійні у своїй раціональності або ірраціональності (наприклад, алкоголізм). Щодо поступливих жінок, то вони починають надмірно контролювати своїх чоловіків, або просто «пилити».

Обираючи другу модель поведінки, молоді люди ведуть себе атакуюче, сприймають партнера як проблему і відверто хочуть його змінити. У цьому випадку один із подружжя вважає свою позицію правильною і не припускає існування іншої. Лише коли «супротивник» починає думати, поводитись та, врешті-решт, жити так, як хоче він (вона), наступає довгоочікуване задоволення перемогою. Вияв почуттів одного призводить до звинувачення та образи іншого. Один з подружньої пари відчуває себе безсилим, «припертим до стінки». Все це веде лише до погіршення ситуації. Для того, щоб розібратися в ній, психологи радять почати з заміни "Ти-висловів" на „Я-вислови". Останні починаються з займенника «Я» та продовжуються особистими почуттями, думками, переживаннями, поглядами. Натомість «Ти-вислови» сповнені, як правило, агресії, звинувачення, порівнянь, заперечення та зневаги.

Третя стратегія поведінки в сімейному конфлікті – уникати стосунків, що ведуть до конфлікту. Прихильники такого способу реагування ігнорують будь-які звернення чи звинувачення. Коли ситуація загострюється до такого рівня, який вже є нестерпним для даної людини, вона відходить фізично чи відсторонюється емоційно. Такі люди ззовні здаються незалежними та непохитними, але насправді вони відчувають безсилля перед владним та емоційно сильнішим партнером, який розпочав конфлікт. Вони можуть раптово піти з дому, голосно включити телевізор або ж змінити тему розмови.

Стратегії поведінки в конфлікті сімейному практично не відрізняються від відомих стратегій вирішення інших конфліктів: пристосування, конкуренція, компроміс, уникнення, співпраця, описаних К.Томасом, «у подружній ситуації набувають, природно, певної специфіки. Всі вказані моделі поведінки (пристосування, конкуренція, уникнення) є непродуктивними та ведуть до негативного результату. Лише співпраця та інколи компроміс є стратегіями, коли обидва студента будуть у виграші або хоча б не в програші [5; 19].

Детальний розгляд « інших причин, через які виникають подружні конфлікти, їх психологічний аналіз, пошук шляхів вирішення сімейних конфліктів за допомогою спеціальних прийомів сімейного консультування.

Серед інших причин сімейних конфліктів визначають такі:

- психосексуальна несумісність подружжя;
- неповага одного партнера до почуття гідності іншого;
- незадоволені потреби в позитивних емоціях (відсутність турботи, уваги, любові, ласки, розуміння);
- пристрасть одного партнера до надмірного задоволення своїх потреб (алкоголь, наркотики, азартні ігри, інші адикції, фінансові витрати лише на себе);
- розбіжності в стилі відпочинку;
- незадоволення потреби у взаємодопомозі по догляду за дітьми, по веденню домашнього господарства

На конфліктність сімейної пари впливають також і перші два кризові періоди в розвитку сім'ї, котрих зазнає кожне подружжя. Серед них виділяють перший рік подружнього життя, який характеризується пристосуванням один до одного, зокрема, у сексуальному житті; адаптацією, коли двоє людей починають сприймати себе як «Ми». Складність періоду в тому, що первинна закоханість зникає, і двоє молодих людей постають один перед одним такими, які вони є насправді. Саме у перший рік сімейного життя процент розлучень досягає 30 %.

Другий кризовий період настає тоді, коли з'являється дитина. Це дуже складний час у житті кожної пари. Конфлікти очікують подружжя на кожному кроці: це і часткова соціальна ізоляція одного з пари або обох, це і проблеми виховання малолітньої дитини, її хвороби, складності в розвитку, фізична і моральна втома тощо. Дуже відчутний вплив на можливість виникнення сімейних конфліктів між студентами чинять також різноманітні зовнішні фактори. Серед них: складне матеріальне становище, яке погіршується з появою дитини, надмірна зайнятість одного з пари на роботі, тривала відсутність свого власного житла, зіткнення поколінь (коли в одному домі проживають два, а інколи і три покоління) [13; 27].

Зупинімося на ролі психотерапевта у психологічному консультуванні молодої сім'ї, яка переживає конфліктні ситуації. «Сімейне психологічне консультування, як відомо, є однією з форм подружньої терапії, оскільки йдеться про більш прості, поверхневі та короткі за часом терапевтичні впливи, в основному в конфліктних і кризових ситуаціях. Консультації дають змогу знайти вихід з певних конфліктів. Однак саме короткотривалість процесу розпізнавання проблеми є основною складністю психологічного консультування. Саме брак часу, а через це – неправильна розстановка акцентів у проблемі, часто є вагомою перешкодою у досягненні швидкого результату.

У кожного з членів подружньої пари може бути різний рівень конфліктності. Серед молодих подружніх пар (18-35 рр.) найчастіше зустрічається психологічна несумісність. Тут є ефективною сімейна корекція. Проте є випадки, коли психолог працює з подружжям, яке з часом видозмінюється (члени родини “розвиваються окремо”) і тим самим переходить у неминучу фазу розлучення. У таких випадках сімейна корекція є малодієвою.

В роботі зі студентами важливо зацікавити чоловіка та дружину у більш глибокому розкритті їх сімейного (а також особистісного) непорозуміння. Паралельне „озвучування”, розповідь, наративізація, спільний аналіз проблеми

і порівняння відмінностей в її розумінні учасниками конфлікту допоможе переосмислити його мотиви і причини [22;55].

Проаналізувавши етапи сімейного консультування за Р.Мей [8], Ю.Альошиною [1] та О.Бондаренко [3], ми виокремили такі з них як найбільш ефективні у роботі із молодію сім'єю.

Початкова діагностична стадія полягала у визначенні необхідності консультування і прогнозу впливу на родину. Для початкової діагностики подружнього конфлікту використовують методику аналізу конфліктної ситуації (МАКС). Дана діагностична стадія може включати описовий, прогностичний, динамічний, генетичний та структурний рівні. Обов'язковим елементом для подальшої психотерапевтичної роботи є встановлення психотерапевтичного контакту, а також представлення внутрішньої картини конфлікту хоча б одного з подружжя, а краще обох [15].

Другим етапом є відновлення подружніх відносин. Тут дуже важливим є зниження психологічної напруги клієнтів. Виникнення цієї напруги може стати результатом песимістичного налаштування членів молоді сім'ї стосовно неминучості конфліктних стосунків та, відповідно, жалість до себе як учасника чогось неприємного (наразі – конфлікту). Тут важливо не спровокувати (чи допустити) виникнення нової хвилі конфліктності сімейної пари в присутності психолога. Це може проявитися у формі звинувачень, скарг, порівнянь, образ, брутальності тощо. Тому практикуючий сімейний психотерапевт має тонко контролювати підтекст своїх висловів, аби не стати на сторону одного з подружжя, не перетворитися на своєрідного “союзника” одному з пари та “противника” для іншого[16].

Фахівець має з повагою ставитись до повільних кроків на шляху до еволюції та відродження стосунків. Поспів та кваплення у рішеннях стануть руйнівними у відбудові первинних стосунків, на яких будувалася сім'я [19].

Важливою є також здатність показати студенту “інший бік медалі”, інше ставлення її опонента до ситуації, що склалася. На жаль, часто молоді люди

навіть і не підозрюють, що особа, яка поруч, може переживати інші почуття та мати інші думки по відношенню до даної критичної ситуації.

Дуже частою помилкою сімейних психотерапевтів є мимовільне повчання подружньої пари. Однак поради давати не потрібно, навіть якщо про них просять, тому що основна теза виходить з того, що молоді люди самі в змозі вирішити всі конфлікти, що виникли між ними, і треба дати їм право обрати, як саме вони це зроблять [22].

Важливим елементом сімейного консультування є дотримання конфіденційності (навіть якщо питання не стосується інтимних сфер життя людини), анонімності, делікатності, поваги до внутрішньо-сімейних традицій, звичок, статутів.

Висновки:

Ставлення молодої людини до сімейного конфлікту та способів його вирішення залежить від когнітивних аспектів та емоційних компонентів сімейних відносин, а також від впливу стереотипів щодо сімейних конфліктів, які існують у даному суспільстві. Рівноцінний вплив чинить також і особистісна Я-концепція та Я-образ.

Сімейний конфлікт є конкретним проявом гендерного конфлікту.

Ставлення чоловіків та жінок до сімейних конфліктів досить різняться через розбіжності у когнітивно-емоційних сферах.

Під час сімейного конфлікту молоді студенти обирають для себе одну з трьох моделей поведінки: 1) приховане переживання, що ховається за сильним бажанням зберегти шлюб, але з повною відсутністю можливості заявити про свої думки та бажання; 2) відстоювання своєї правоти та бажання змінити партнера, його думки та дії, що супроводжується агресією, зневагою та звинуваченнями; 3) банальне уникнення відносин, що ведуть до конфлікту, втеча від гострих тем.

Перший рік спільного життя та народження першої дитини є тими першими кризовими періодами у спільному житті молодих студент, що супроводжуються виникненням безлічі конфліктогенних ситуацій.

Сімейне психологічне консультування базується на засадах адекватної та швидкої розстановки акцентів у сімейній проблемі, глибокому її розкритті, паралельній розповіді, сімейному аналізі проблеми, використанні сімейної корекції тощо.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОШЕНЬ У РОДИНИ Й СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1 Характеристика учасників дослідження

Для проведення дослідження на тему дипломної роботи «Сімейні конфлікти як наслідок трансформації подружніх відносин» мною були підібрано 20 сімейних пар:

Пара №1 Люда й Олег, сімейна пара яка одружена 16 років мають двох дітей.

Пара №2 Оля й Віктор, сімейна пара одружена 14 років мають двох дітей, перша дитина від першого шлюбу, чоловік часто їздить у відрядження.

Пара №3 Ірина й Олексій, у шлюбі 8 років, мають дочку шести років.

Пара №4 Наталя й Олександр, у шлюбі 20 років, мають двох дочок 16 і 7 років.

Пара №5 Марина і Євгеній у шлюбі 13 років виховують сина 11 років, Євгеній другий раз одружений.

Пара №6 Марина й Олександр, у шлюбі два роки, Олександр має сина від першого шлюбу, Марина - дочку шести років. Син Олександра живе із дружиною від першого шлюбу.

Пара №7 Юля й Дмитро, у шлюбі 10 років, виховують двох дочок 7 і 1 рік.

Пара №8 Ірина й Віктор, у шлюбі 11 років, мають сина 11 років. Віктор був двічі одружений.

Пара №9 Оля й Пилип у шлюбі 12 років, мають трьох дітей. Двох синів 11 і 6 років, і дочка Машенька пів року.

Пара №10 Інна і Юрій у шлюбі 25 років. Мають двох синів. Старший син 23 роки, одружений і молодший школяр 12 років.

Пара №11 Оля й Едуард у шлюбі 20 років, мають сина студента 18 років.

Пара № 12 Олена й Ігор у шлюбі 8 років, виховують сина 7 років.

Пара №13 Ельвіра і Юрій у шлюбі 22 роки мають двох дочок 20 і 18 років, одна дочка в шлюбі.

Пара №14 Лідія й Василь. У шлюбі 18 років, дочка 16 років.

Пара №15 Лариса й Вадим. У шлюбі 16 років, синові 14 років.

Пара № 16 Олена й Альберт. У шлюбі 18 років, мають дочку 14 років.

Пара №17 Ірина й Максим. У шлюбі 11 років. Синові 9 років.

Пара № 18 Євгенія й Олександр У шлюбі 2 роки, дітей немає.

Пари № 19 Дар'я і Євгеній . У шлюбі 5 років, дітей немає.

Пари № 20 Наталя й Геннадій. У шлюбі 20 років, мають дочка 19 років

	Пара	По дружній ст аж	К- во діт ей	Статус	Сімейний дохід
	Люда Олег	16	2	Домогоспода рка Менеджер	3000грн
	Оля Віктор	14	2	Гос службовець Підприємець	4000грн
	Ірина Олексій	8	1	Стоматолог Менеджер	5000грн
	Наталя Олексан др	20	2	Викладач Менеджер	3000грн
	Марина Євгеній	13	1	Медсестра Водій марш.таксі	3500грн

	Марина Олексан др	2	2	Бухгалтер Підприємець	4000грн
	Юля Дмитро	10	2	Перукар Юрист	7000грн
	Ірина Віктор	11	1	Бухгалтер Колишній підприємець	5000грн
	Оля Пилип	12	3	Домогоспода рка Столяр	5000грн
0	Інна Юрій	25	2	Бухгалтер Бригадир	5000грн
1	Оля Едуард	20	1	Веб.дизайнер Студент	5000грн
2	Олена Ігор	8	1	Викладач музики Муз. редактор	5000грн
3	Ельвіра Юрій	22	2	Менеджер Підприємець	10000грн
4	Лідія Василь	18	1	Бухгалтер Менеджер	4000грн
5	Лариса Вадим	30	1	Підприємець Лікар	5000грн
6	Олена Альберт	18	1	Викладач Комірник	4000грн
7	Ірина Максим	11	1	Бухгалтер Підприємець	4000грн

8	Євгенія Олексан др	2	0	Працівник банку Менеджер	5000грн
9	Дар'я Євгеній	5	0	Гос.службове ць Підприємець	4500грн
0	Наталя Геннаді й	20	1	Домогоспода рка Електрик	5000грн

Таблиця 2.2

Результати таблиці 3.1 були згруповані за подружнім стажем.

Подруж ній стаж	1 -5	6 -10	11- 15	1 6-20	2 1-25	3 6-30
№ родини	6 ,18,19	3 ,7,12	2,5 ,8,9,17	1, 4,11, 1 4,16,20	1 0,13	2 5
Кількість родин	3	3	5	6	2	2

3.2Результати діагностики і їх аналіз.

Після проведення тестування по підібраних методиках з метою й завданням нашого дослідження результати були занесені в таблицю (додаток Е). Значення показників по Методиці подружніх відносин були згруповані по віковому стажу й розраховані середні значення.

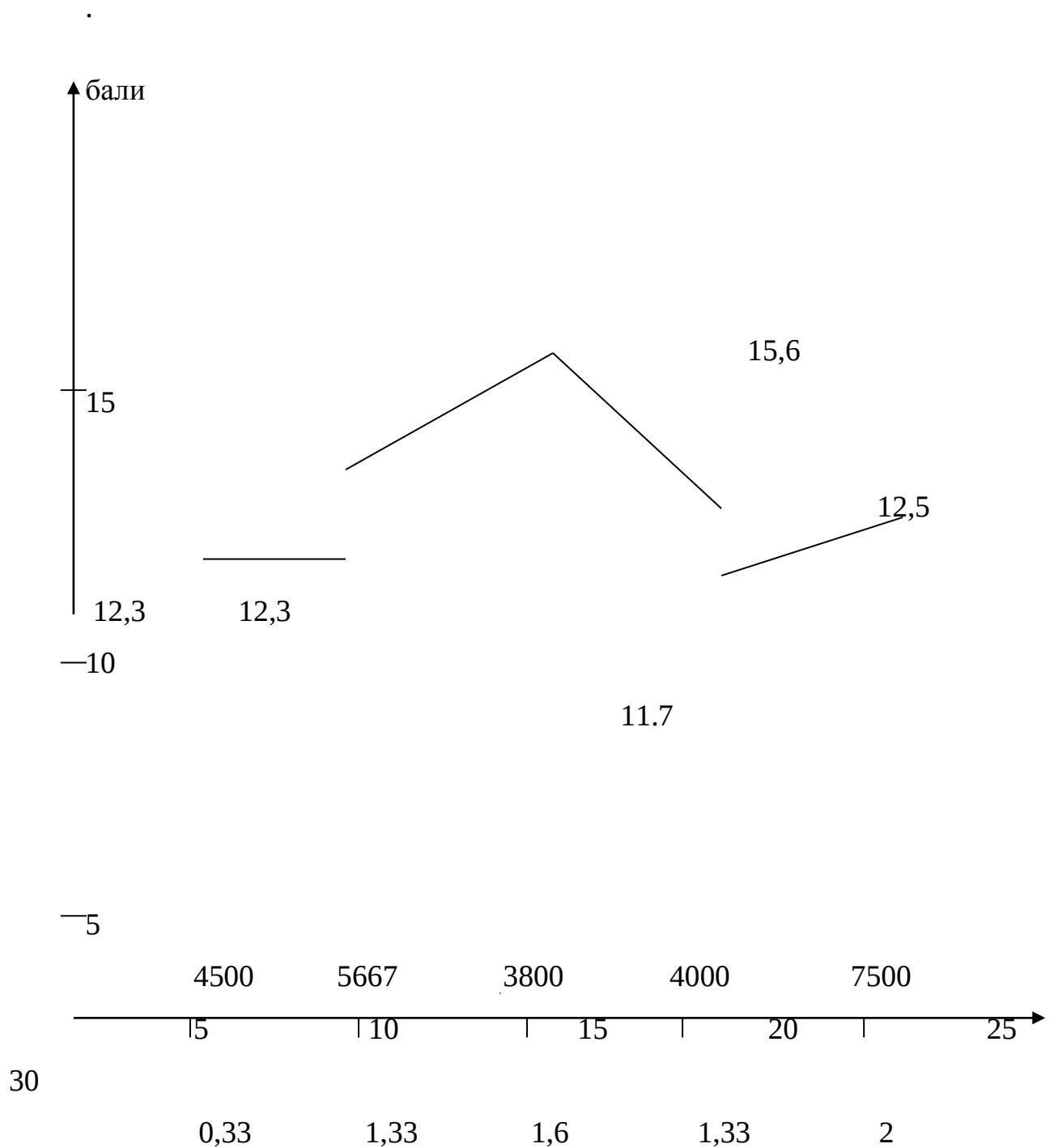
Таблиця 3.1

Середні значення методики «Подружніх відносин».

Подружній стаж	-5	-10	-15	16-20	1-25	6-30
Бали по «Методиці подружніх відносин»	5,10, 2(6)	4,5, 8(6)	11 ,18,13, 18 ,18 (6)	8,12,1 2,6,15, 17 (6)	3,12 (6)	4 (6)
Середній показник	2,3	2,3	15 ,6	11,7	2,5	4

Як бачимо, значення подружніх відносин збігаються із критичними стадіями розвитку (формування) родини. Максимальне значення припадає на вік 11-15 років.

Мал.3.1 Зміна середніх значень подружніх відносин залежно від подружнього стажу й рівня доходу.

Як ми бачимо з малюнка 3.1 саме максимальне значення збігається із критичною стадією розвитку (формування) родини й з низьким рівнем доходу.

Другою методикою нашого дослідження була Методика Томаса. Аналіз отриманих результатів за методикою Методика Томаса свідчить, що в жінок з 20 пар що діагностуються, домінують спільні дії 11(з 20), причому пасивні дії в 5 людей, активні дії в 6 людей. Індивідуальні дії 7 (з 20), причому пасивні дії в 3 студентів, активні в 4 людей, тобто ще в 2 студенток присутня стиль компромісу. Результати наближаються до середнього показника пасивних жінок 8, активних 6

У чоловіків з 20 обстежуваних пар спільні дії в 5 людей, пасивні -1 людина, активні 4. Індивідуальні дії в 11 студентів, пасивні 7, активні 4, компроміс в 4 людей.

Таким чином, якщо реакція пасивна-бажання вийти з конфлікту, якщо активна-те ухвалюється спроба дозволити його. Перевага спільних дій свідчить про домінування спроби розв'язати конфлікт, а перевага індивідуальних дій, свідчить про спробу власного відхилення від його дозволу.

Досліджуючи значення методики Томаса, стратегії поведінки у конфліктній ситуації, констатуємо, що залежно від сімейного стажу домінують:

Таблиця 3.2

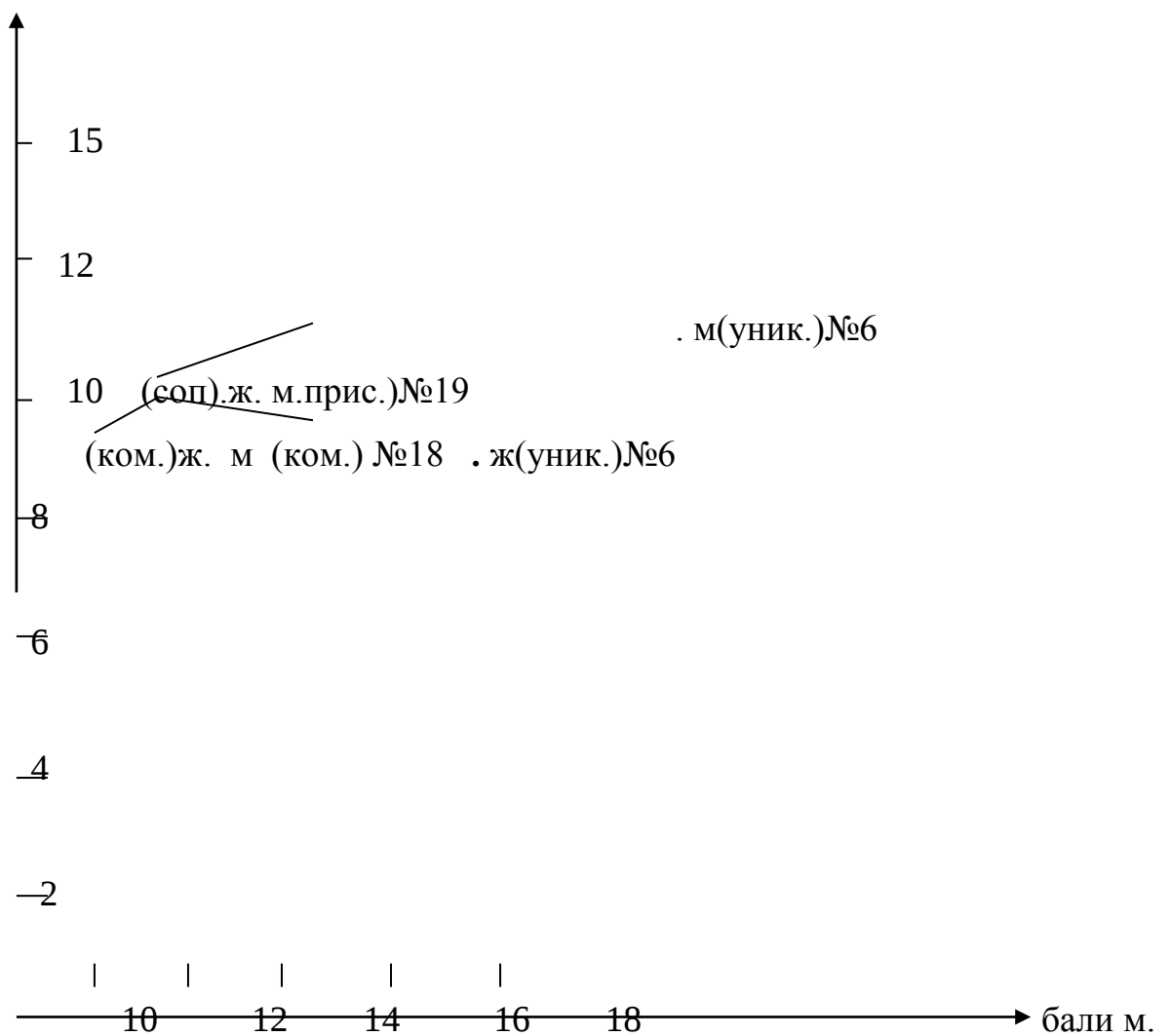
Переважні стратегії поведінки в конфліктній ситуації залежно від сімейного стажу.

Подр ужній стаж	Переважні стратегії поведінки за методикою Томаса	Стратегії поведінки
1-5 років	уникнення, компроміс	індивідуальні, пасивні
6-10 років	співробітництво, суперництво	переважають активні дії, індивідуальні й спільні
11- 15 років	співробітництво, суперництво	активні, спільні й індивідуальні

16- 20 років	пристосування, суперництво, компроміс, уникнення	індивідуальні й сумісні дії, пасивні й активні.
21- 25 років	уникнення, суперництво	індивідуальні дії

Надалі були сопоставлені результати методики Подружніх відносин та Методики Томаса.

бали м. Томаса

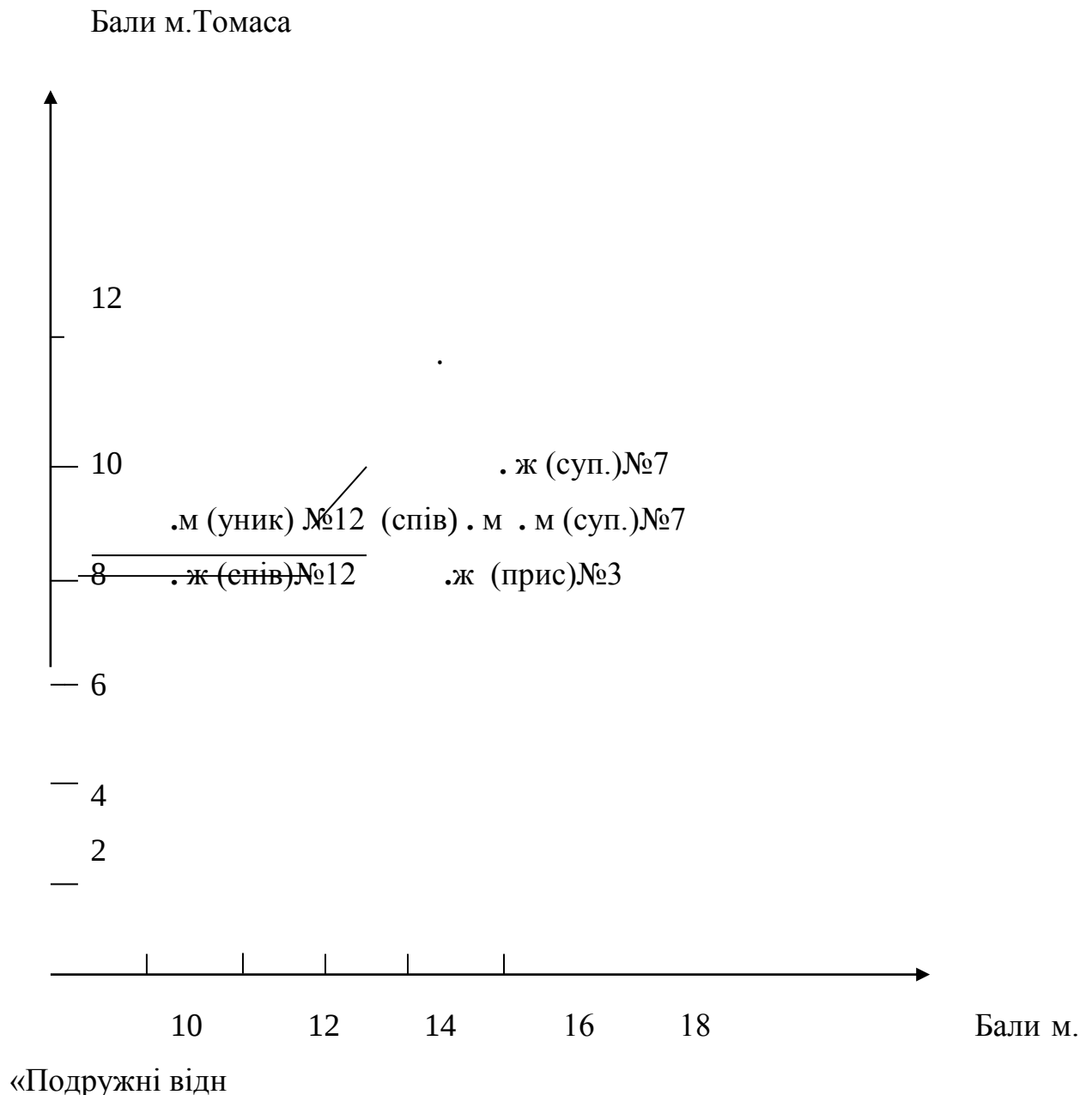

«Подружн.відн»

»

Мал.3.2 Зіставлення результатів методики Томаса й методики Подружніх відносин у парах **1-5 років**

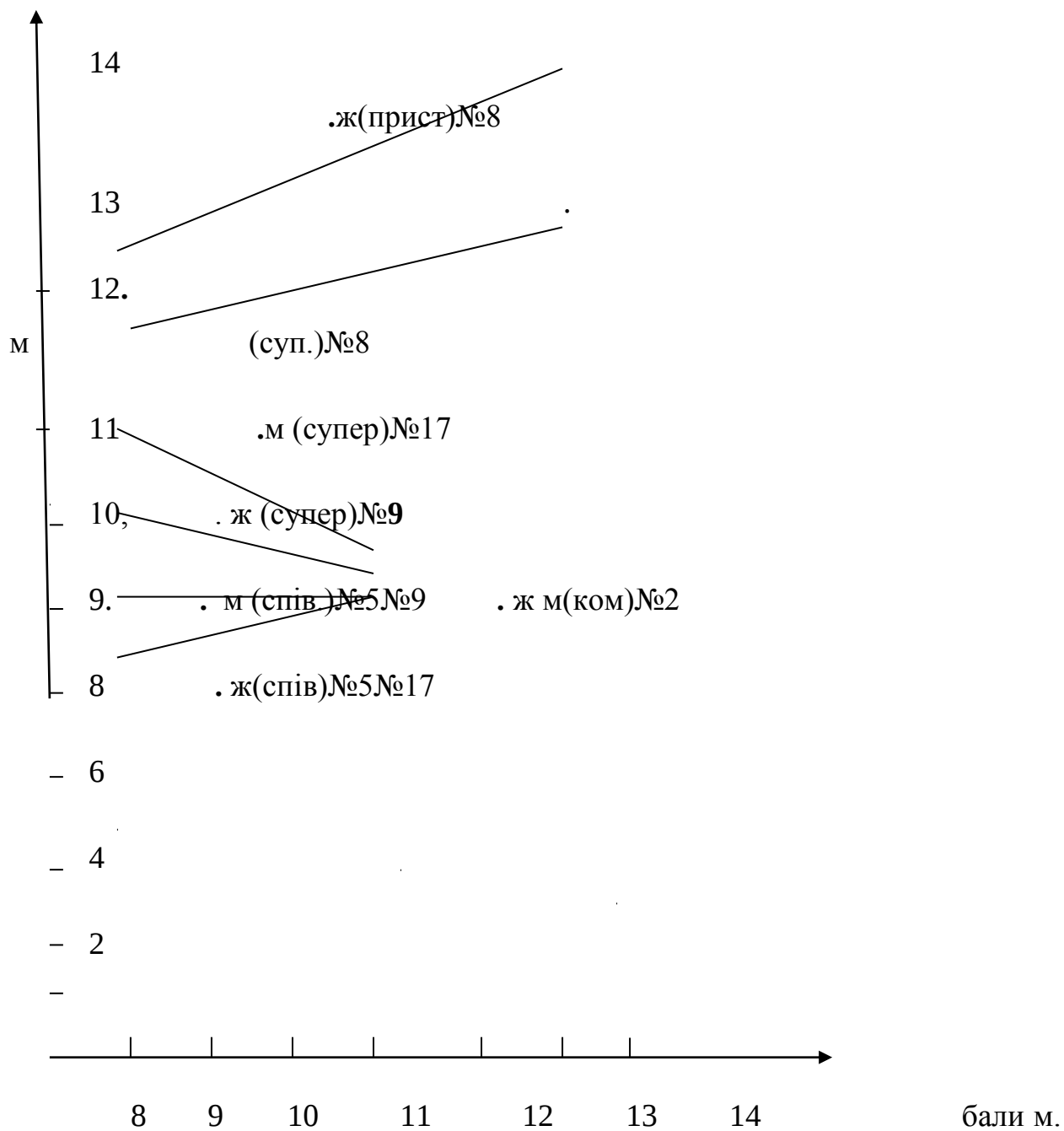
Ми бачимо залежність ступеня прояву поведінки в конфліктній ситуації від виразності подружніх відносин на прикладі студентів 1-5 років, тобто чим нижче значення подружніх відносин (нормальний рівень спілкування) тим більше домінують тенденція до активних дій і навпаки.

Мал.3.3 Зіставлення результатів методики Томаса й методики Подружніх відносин» у парах **6-10 років**.

У парах 6-10 років з ростом значень подружніх відносин тенденція до активних індивідуальних дій.

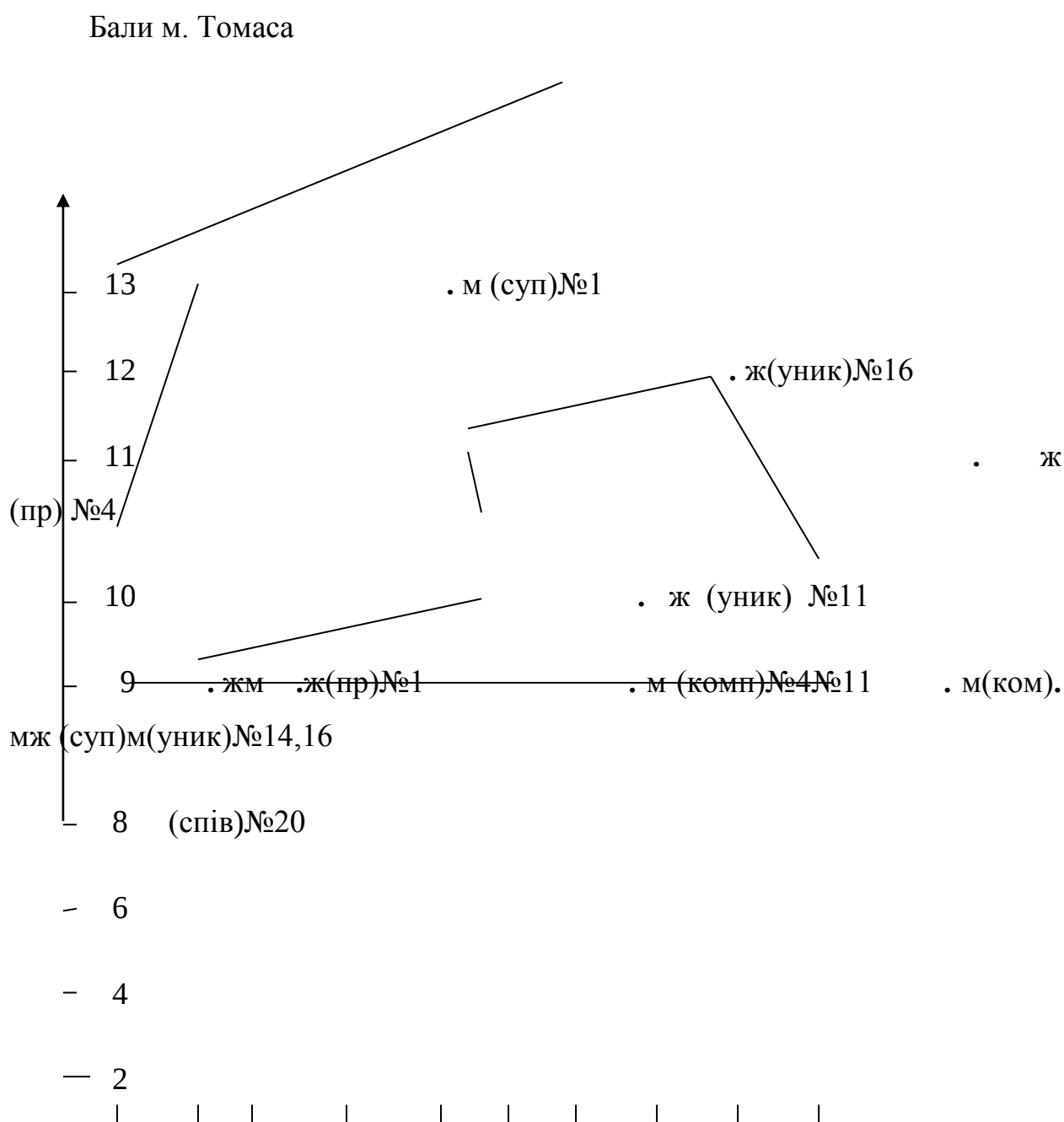
Бали м. Томаса

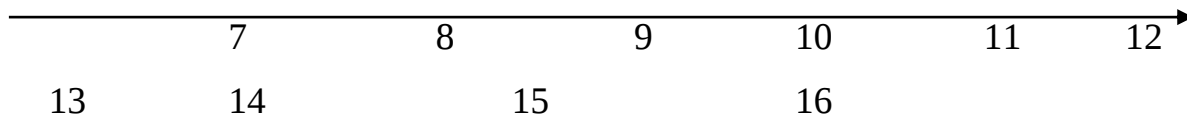

«Подр. відн.»

Мал.3.4 Зіставлення результатів методики Томаса й методики
Подружніх відносин у парах **11-15 років**.

Чим нижче показник у подружніх відносинах, тим більше тенденція до співробітництва, спільних, активних дій. Високий показник – суперництво (індивідуальні, активні), пристосування (спільні, пасивні).

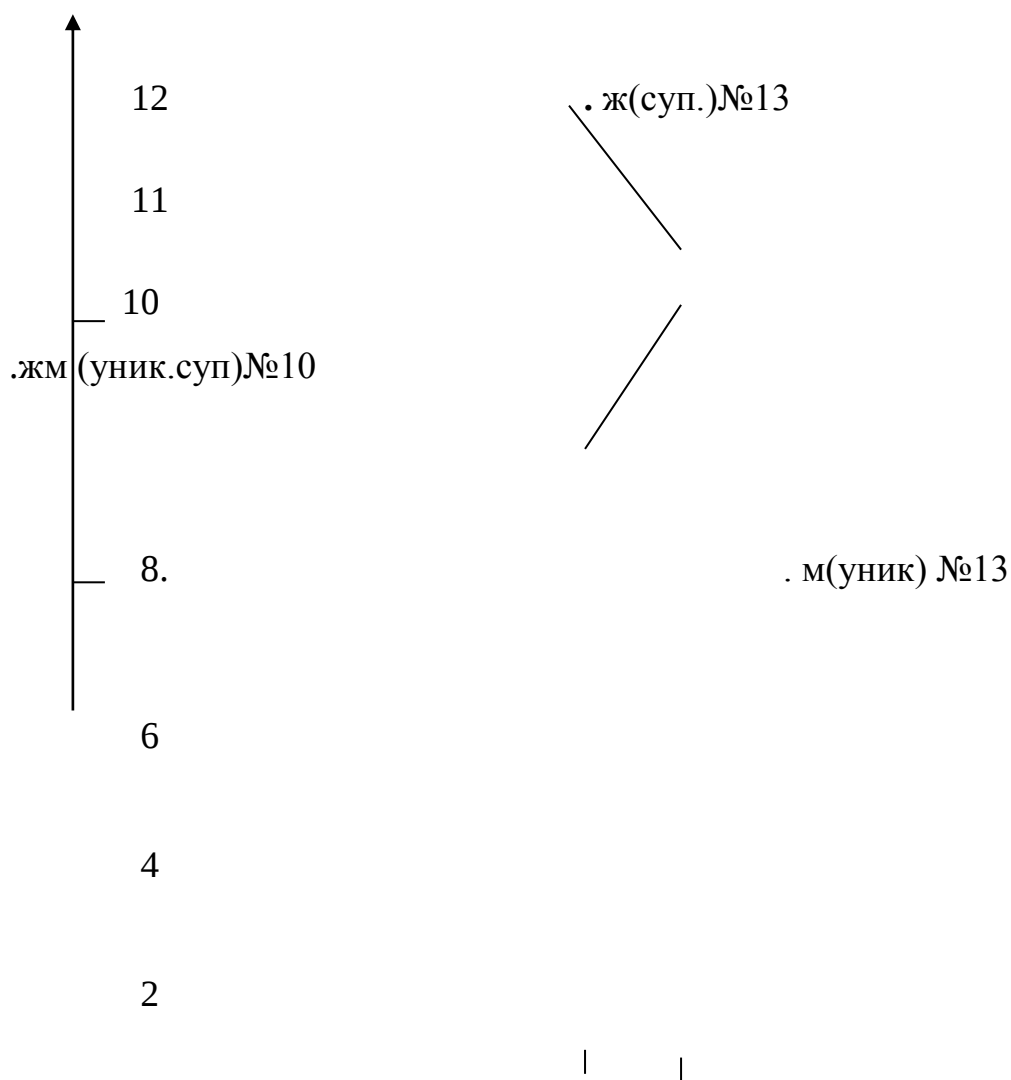

Бали м. «Подр.відн.»

Мал.3.5 Зіставлення результатів методики Томаса й методики Подружніх відносин у парах **16-20 років.**

Як ми бачимо менший показник по подружніх відносинах дає нам активні індивідуальні й спільні дії й вище індивідуальні пасивні й індивідуальні активні ді

Бали м. Томаса

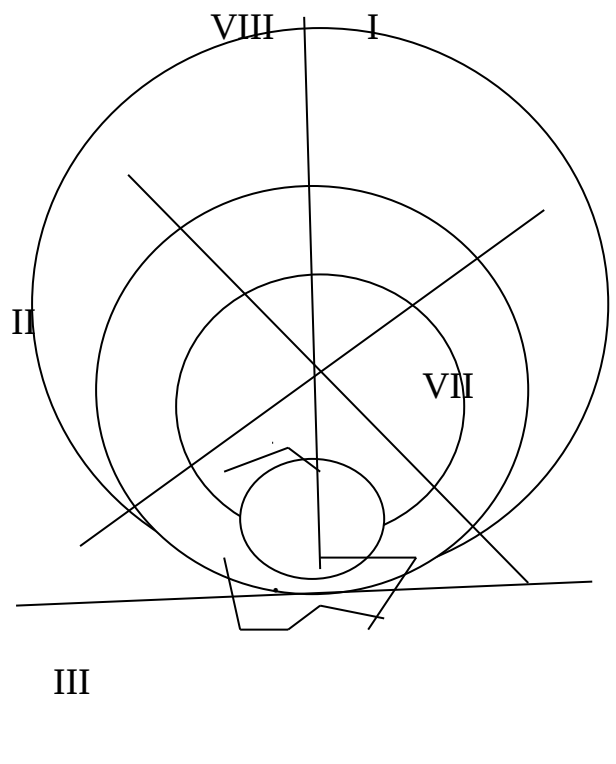
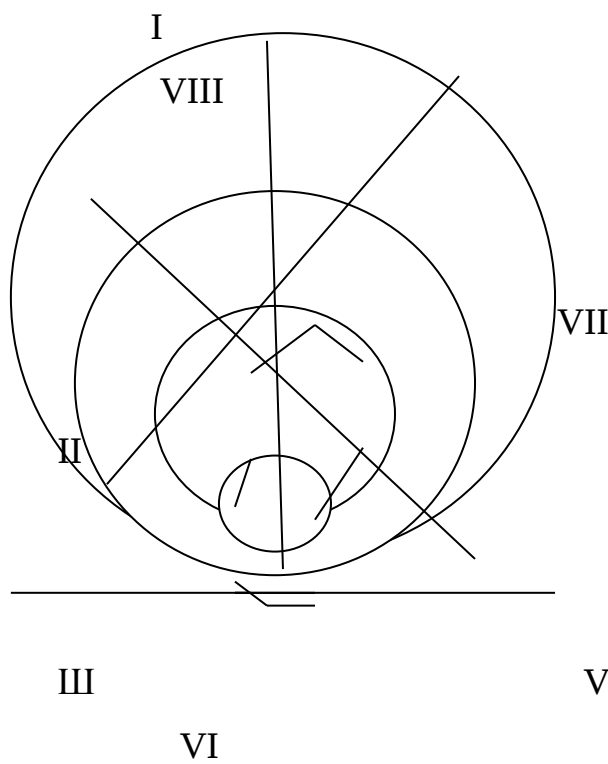
№18	2	3	3	2	2	4	7	4
	б 3б	б 2б	б 2б	б 2б	б 3б	б 3б	б 8б	б 9б
№19	1	1	8	4	-	1	4	-
	4б 1б	2б 2б	б 1б	б 2б	1б	б 6б	б 9б	10б
Сере	6	6	4	3	2	3	6	3
дній бал	б 4б	б 3,3	,3 1,7	б 2,6	б 2,3	,6 4б	б 6,3	б 7б

Чоловіки

Жінки

Домінування

Домінування

IV V
Підпорядкування

Підпорядкування

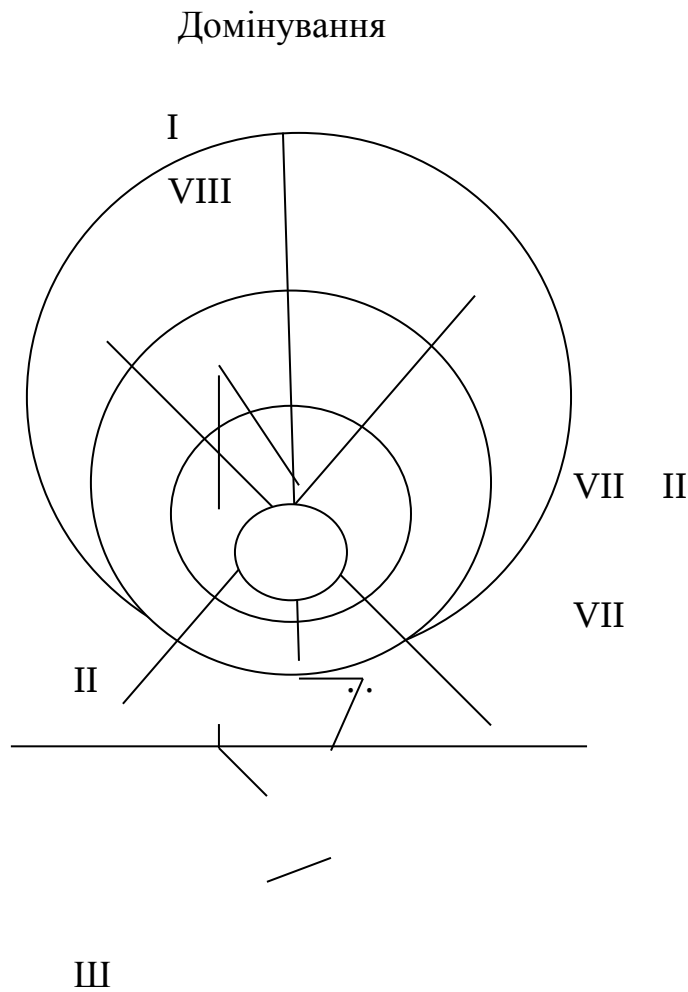
Як ми бачимо в подружній групі **1-5 років** серед студентів тенденція до дружелюбності й альтруїзму, у студенток схильність до агресії, егоїзму в деяких випадках альтруїзму. В обох групах адаптивна поведінка.

Таблиця 3.4

Середні показники типів відносин пара **6-10** років у балах.

№ типів відносин	I		I	I	II	V	V		I	V	II	V	III	V
№ подружніх пар	м	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж
№3	1	1	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж
	б 12б	8б	б 8б	8б	б -	б -	б -	б -	б -	б -	б 1б	б 2 б	б 2 б	б 2 б
№7	1	4	8	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1
	2б11б	б 8б	б 6б	б 4б	б 2б	-	-	б 6б	б 2б	-	-	б 6б	б 2б	б 2б
№12	4	2	3	6	4	7	8	4	4	7	8	4	4	4
	б 4б	б 2б	б 3б	б 6б	б 4б	б 4б	б 4б	б 4б	б 4б	б 4б	б 8б	4б 4б	4б 4б	4б 4б
Сере	5	4	4	4	2	3	6	3	3	6	3	6	3	3
дній бал	,6 9	,6 6,6	5,6	6	,3 2	4	5б	4	4	5б	4	5б	,6 2,6	,6 2,6

Чоловіки

IV

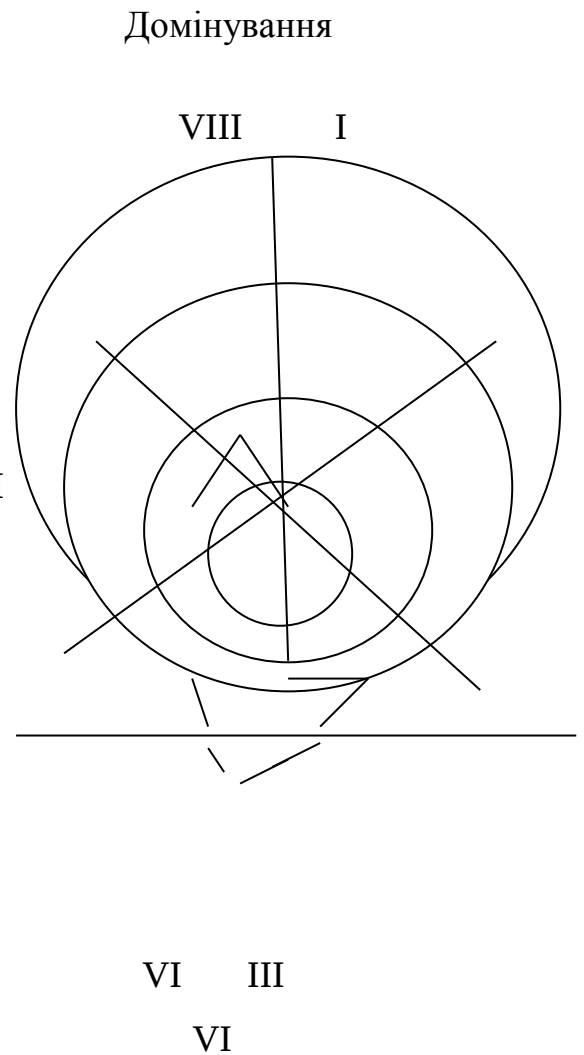
IV

Підпорядкування

V

V

Жінки

Підпорядкування

У групі 6-10 років серед студентів ми бачимо тенденцію до домінування, авторитарного типу відносин, у жінок також авторитарний тип відносин і альтруїзм в обох групах адаптивна поведінка.

Таблиця 3.5

Середні показники типів відносин пара **11-15** років у балах.

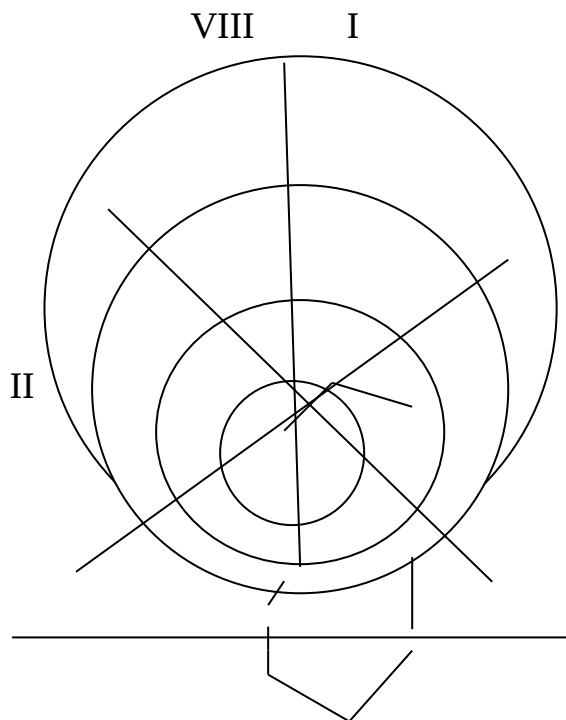
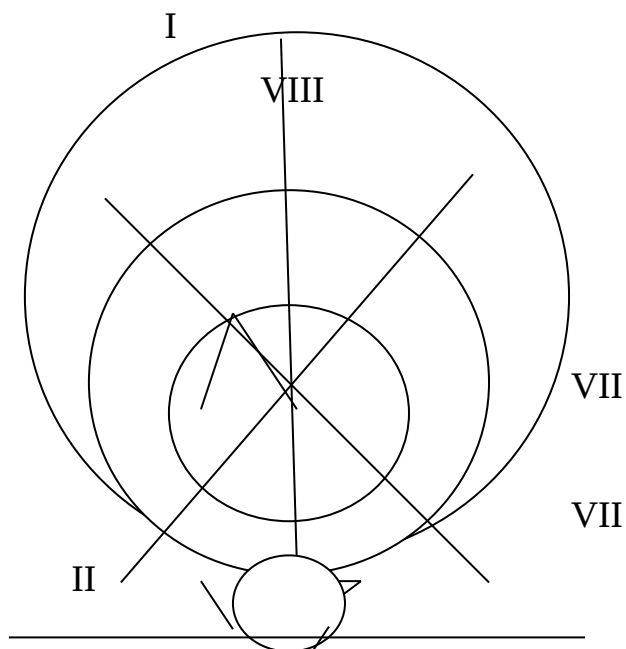
№ типів відносин	I	I	I	I	V	V	V	V
№ подружніх пар	ж м	ж м	ж м	ж м	ж м	ж м	ж м	ж м
№2	2 8	8 6	2 4	2 2	1 2 1	8 1	4 2	4 2
№5	4 4	2 2	1 2	2 2	6 1	6 26	8 6 86	6 4
№8	2 13	2 6	2 6	4 4	4 -	6 6 -	8 6 2	7 2
№9	2 6	2 4	2 2	4 4	7 6 2	2	8 7	2 6
№17	- 10	2 12	2 8	4 4	6 2	7 т4	8 4	2 4
Сере дній бал	2 ,5 8,2	3 ,2 6	1 ,8 4,4	3 ,23,2	6 ,8 1,5	6 ,8 2,25	7 ,2 4,6	4 ,23,6

Чоловіки

Жінки

Домінування

Домінування

III

VI III

VI

IV

IV

V

V

Підпорядкування

Підпорядкування

Як ми бачимо в групі **11-15** років у чоловіків переважають авторитарний, егоїстичний і дружелюбний тип відносин, адаптивна

поведінка. У студенток залежність, дружелюбність і альтруїзм, також адаптивна поведінка.

Таблиця 3.6

Середні показники типів відносин пара **16-20** років у балах.

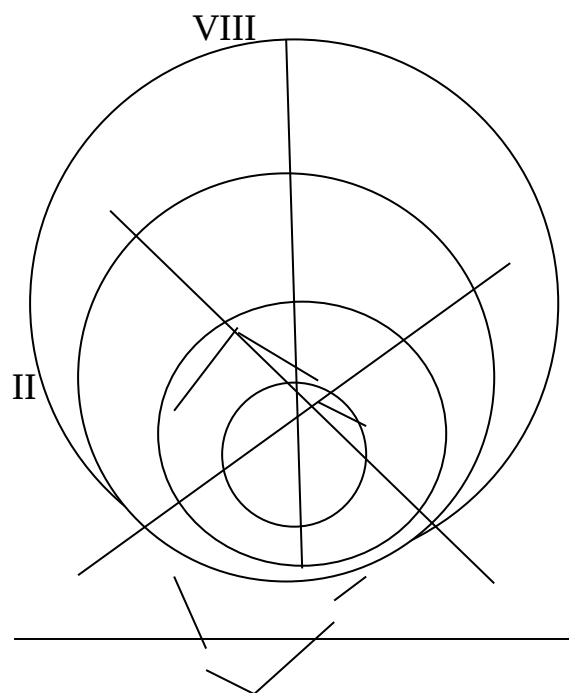
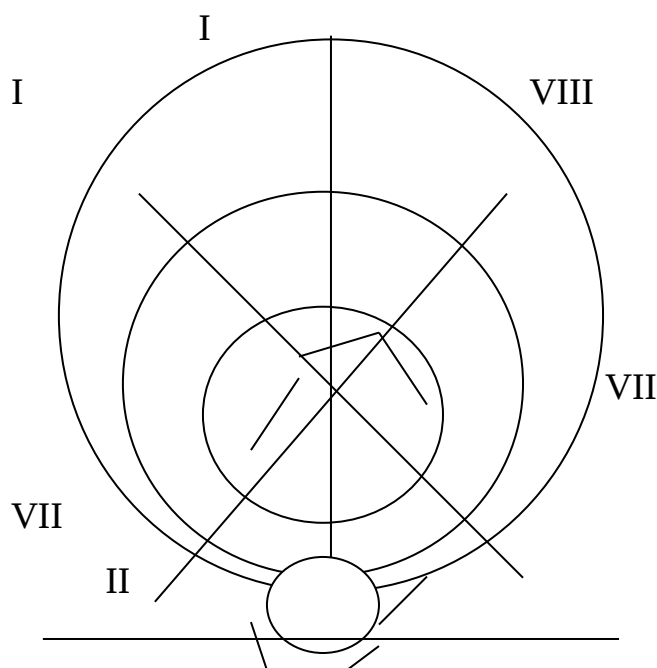
№ типів відносин	I		I		II		I		V		V		V		V	
№ подружніх пар	ж м		ж м		ж м		ж м		ж м		ж м		ж м		ж м	
№1	6 10		4 10		8 13		4 10		2 2		2 2		2 2		2 2	
№4	7 2		6 2		6 2		6 2		2 4		1 6		4 10		4 15	
№11	8 8		6 6		2 4		4 4		2 2		2 6		6 8		2 6	
№14	7 6		6 6		2 6		4 2		2 2		2 2		4 8		4	
№16	1 0 2		1 6 2		8 2		8 4		2 8		2 6		4 6		2 6	
№20	8 6		4 2		6 2		4 2		2 4		4 4		6 8		6 10	
Середній бал	7 ,6 5,6		7 4,6		5 ,3 4,8		5 4		2 3,6		2 ,1 4,3		4 ,3 7		3 ,37,1	

Чоловіки

Жінки

Домінування

Домінування

III

VI

III

VI

IV

IV

Підпорядкування

V

V

Підпорядкування

Як бачимо в парах **16-20** років у студентів переважають дружелюбність і альтруїзм, адаптивна поведінка. У супруги авторитарний, егоїстичний тип відносин, також адаптивна поведінка.

Таблиця 3.7

Середні показники типів відносин пара 21-25 років у балах.

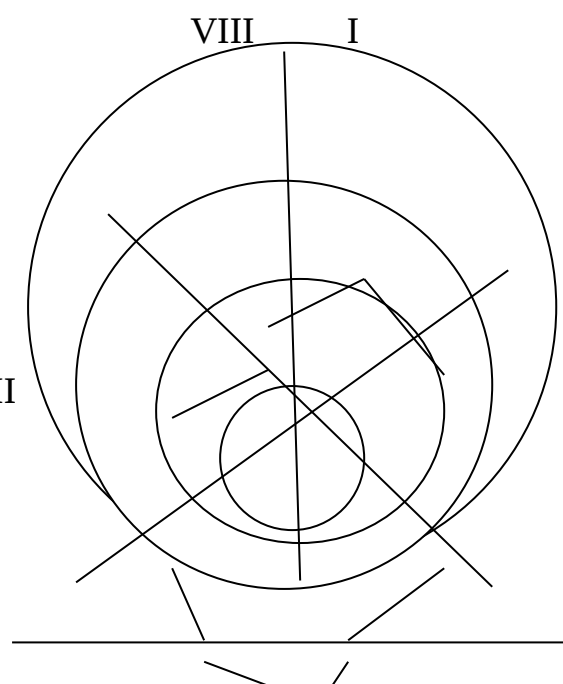
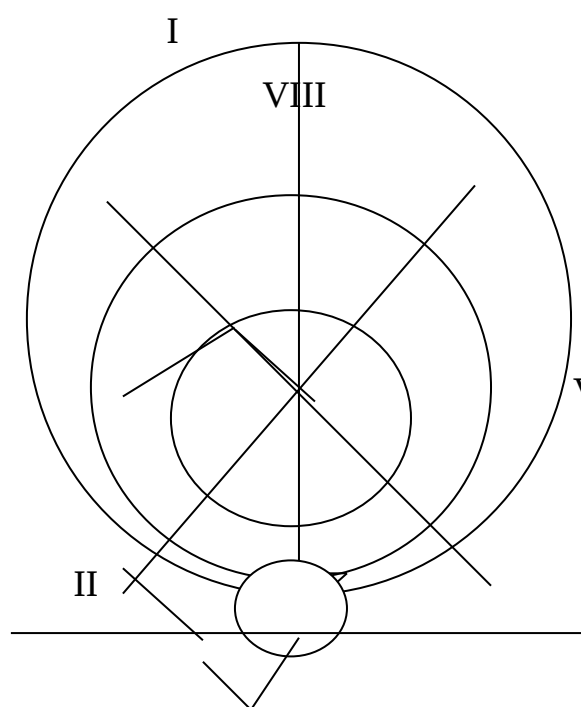
№ типів відносин		I	II	V	I	V	I	V	II	III	V
№ подружніх пар	М	М	Ж	М	Ж	Ж	М	Ж	М	Ж	Ж
№10	8	15	2	8	10	2	6	2	0	4	1
№13	8	2	6	1	6	2	6	2	6	2	2
Середній бал	8	10,5	7	7	8	2	4	1,5	5	8,5	2

Чоловіки

Жінки

Домінування

Домінування

III
VI III
VI

IV V
IV V

Підпорядкування

Підпорядкування

У подружніх парах **21-25 років** ми бачимо у чоловіків авторитарний тип відносин, адаптивна поведінка й егоїстична поведінка екстремальна до патології . У студенток - егоїзм, дружелюбність і альтруїзм адаптивна поведінка.

Таблиця 3.8

Динаміка типів відносин за методикою Лірі залежно від подружнього стажу

Подружній стаж	Типи відносин чоловіка	Типи відносин жінки
1-5	Дружелюбність і альтруїзм. Адаптивна поведінка	Агресія, егоїзм, у деяких випадках альтруїзм. Адаптивна поведінка.
6-10	Домінування, авторитарний тип відн. Адаптивна поведінка.	Авторитарний, альтруїзм. Адаптивна поведінка.

11-15	Авторитарний, егоїстичний і дружелюбний тип відносин. Адаптивна поведінка	Залежність, дружелюбність і альтруїзм. Адаптивна поведінка.
16-20	Дружелюбність, альтруїзм. Адаптивна поведінка	Авторитарний, егоїстичний тип відносин. Адаптивна поведінка.
21-25	Авторитарний тип відносин, адаптивна поведінка й егоїстична екстремальна до патології поведінка	Егоїзм, дружелюбність і альтруїзм. Адаптивна поведінка.
26-30	Дружелюбний. Адаптивна поведінка.	Авторитарний. Адаптивна поведінка.

Четверта використана нами методика дозволяє визначити характер взаємодії студентів в конфліктній ситуації з обліком їх причин.

Таблиця 3.9

Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях залежно від подружнього стажу й статі.

Подр ужній стаж	Жінки	Чоловіка
1-5	Порушення рольових очікувань Відносини з родичкою й друзями Прояв домінування	Прояв автономії Розбіжність відносини до грошей.

6-10	Відносини з родичкою й друзями Прояв ревнощів Розбіжність відносини до грошей	Прояв автономії
11-15	Питання пов'язані з вихованням дітей Розбіжність відносин до грошей Порушення рольових очікувань	Відносини з родичкою й друзями Прояв домінування
16-20	Питання пов'язані з вихованням дітей Розбіжність відносини до грошей Порушення рольових очікувань Прояв ревнощів Прояв домінування	Прояв ревнощів Прояв автономії Неузгодженість норм поведінки
21-25	Прояв автономії Прояв домінування	Прояв ревнощів Прояв автономії
26-30	Прояв домінування	Прояв автономії

Для аналізу результатів методики Характер взаємодії студента в конфліктних ситуаціях показники були представлені залежно від проблеми, статі, і номера сімейної пари.

Таблиця 3.10

	Проблема у відношеннях	жінки	чоловіки
	Проблеми відносин з родичкою й друзями	№3,18	№5,
	Питання, пов'язані з вихованням дітей.	№1,5	
	Прояв прагнення до автономії.	№10	№4,6,7,12,13,14,15,16,20
	Порушення рольових очікувань.	№6,11,17	
	Неузгодженість норм поведінки.		№11
	Прояв домінування одним з подружжя.	№13,15,19,20	№8,17
	Прояв ревнощів	№7,14,16	№1,10
.	Розбіжність у відношенні до грошей	№4,8,12	№19

Проаналізувавши результати за допомогою таблиці ми бачимо, що у чоловіків

Прояв прагнення до автономії 9 чіл.-22,5%

Прояв домінування одним з подружжя - 2 чіл.-2,5%

Прояв ревнощів – 2 чіл.-2,5%

Проблеми відносин з родичкою й друзями - 1 чіл.-1,25%

Неузгодженість норм поведінки 1 чіл.-1,25%

Розбіжність у відношенні до грошей – 1 чіл.-1,25%

У жінок результати виглядають у таким чином:

Прояв домінування одним з подружжя - 4 чіл.-5,0%

Порушення рольових очікувань -	3 чіл.-3,75%
Прояв ревностів -	3 чіл.-3,75%
Розбіжність відносин до грошей -	3 чіл.-3,75%
Проблеми відносин з родичкою й друзями -	2 чіл.-2,5%
Питання, пов'язані з вихованням дітей -	2 чіл.-2,5%
Поява прагнення до автономії -	1 чіл.-1,25%

П'ята методика, використана нами-це методика Рокича, на визначення ціннісних орієнтацій. Дана методика, дозволяє виділити домінуючі термінальні й інструментальні цінності в кожній статевій групі.

Табл. 3.11

Домінуючі ціннісні орієнтації залежно від подружнього стажу й статі.

Подружній стаж	Жінки	Чоловіки
1-5	Любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною) Матеріально забезпечена життя	Продуктивне життя (максимальне використання своїх можливостей сил і здатностей) Любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною). Розваги
6-10	Здоров'я Цікава робота Любов	Матеріально забезпечене життя Упевненість у собі. Творчість
11-15	Щасливе сімейне	Матеріально

	життя Матеріально забезпечена життя	забезпечена життя Продуктивне життя
16-20	Щасливе сімейне життя Матеріально забезпечене життя	Матеріально забезпечене життя Наявність гарних і вірних друзів Свобода Продуктивне життя
21-25	Активне діяльне життя Життєва мудрість.	Щасливе сімейне життя Матеріально забезпечена життя
26-30	Розвиток (робота над собою, постійне духовне й фізичне вдосконалювання)	Любов (духовна й фізична близькість).

Висновки.

Емпіричні дослідження показали, що міжособистісне спілкування впливає на конфліктність у родині. Що основними причинами конфліктних ситуацій у родині є: різні стратегії поведінки подружжя в конфліктних ситуаціях. З 20 пар що діагностуються домінують спільні дії 11(з 20), причому пасивні дії в 5 людей, а активні дії в 6 людей. Індивідуальні дії 7 (з 20), причому пасивні дії в 3 студентів, активні в 4 людей, тобто ще в 2 жінок присутня стиль компромісу. Результати наближаються до середнього показника пасивних жінок 8, активних 6.

У чоловіків з 20 обстежуваних пар спільні дії в 5 студентів, пасивні 1 студент, активні 4. Індивідуальні дії в 11 людей, пасивні 7, активні 4, компроміс в 4 людей. Зіставивши результати методики подружніх відносин і методики Томаса ми побачили, що в подружніх парах 1-5 років, чим нижче значення подружніх відносин (нормальний рівень спілкування) тим більше домінують тенденція до активних дій і навпаки. У парах 6-10 років з ростом значень подружніх відносин тенденція до активних індивідуальних дій, тобто в парах починаються проблеми зі спілкуванням, що веде до активних індивідуальних дій, тобто починається суперництво, що веде до конфлікту. У подружніх парах 11-15 років, чим нижче показник у подружніх відносинах, тим більше тенденція до співробітництва, спільних, активним діям.

Дані за методикою Лірі дозволили побудувати дискограми які дають можливість виявити наступні типи відносин:

Таблиця 3.12

Динаміка типів відносин за методикою Лірі залежно від подружнього стажу

Подружній стаж	Типи відносин чоловіка	Типи відносин жінки
1-5	Дружелюбність і альтруїзм. Адаптивна поведінка	Агресія, егоїзм, у деяких випадках альтруїзм. Адаптивна поведінка.
6-10	Домінування, авторитарний тип відносин. Адаптивна поведінка.	Авторитарний, альтруїзм. Адаптивна поведінка.
11-15	Авторитарний, егоїстичний і дружелюбний тип відносин. Адаптивна поведінка	Залежність, дружелюбність і альтруїзм. Адаптивна поведінка.

16-20	Дружелюбність, альтруїзм. Адаптивна поведінка	Авторитарний, егоїстичний тип відносин. Адаптивна поведінка.
21-25	Авторитарний тип відносин, адаптивна поведінка й егоїстична екстремальна до патології поведінка	Егоїзм, дружелюбність і альтруїзм. Адаптивна поведінка.
26-30	Дружелюбний. Адаптивна поведінка.	Авторитарний. Адаптивна поведінка.

Четвертою методикою є методика на виявлення причин для конфліктів. Результати цієї методики дано в таблиці 2.12 залежно від стажу й статі. Для аналізу результатів методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» показники були представлені залежно від проблеми, статі, номера сімейної пари в таблиці 2.13 у якій ми бачимо, що найбільший показник, причина для конфліктів, у студентів прояв до автономії, 9 чіл.-22,5%, у жінок прояв домінування одним з подружжя 4 чіл.-5,0%.

У п'ятій методиці Ціннісні орієнтації Рокича ми бачимо по подружньому стажу, статі. переважні ціннісні орієнтації. У подружній парі 11-15 років, де найнижчий рівень доходу в чоловіків і жінок домінуючої ціннісною орієнтацією є матеріально забезпечене життя.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Згідно мети та сформульованої гіпотези нашого дослідження робимо слідуючи висновки:

1. Сім'я - це осередок суспільства, найважливіша форма організації особистого побуту, заснована на подружньому союзі й споріднених зв'язках, тобто на багаторічних відносинах між чоловіком і дружиною, батьками й дітьми, братами й сестрами й іншими родичами, що мешкають разом та ведуть спільне господарство.

2. Функції сім'ї – це життєдіяльність родини, пов'язана із задоволенням потреб її членів. Функціями сім'ї є - виховна функція; господарсько-побутова функція; емоційна функція; функція духовного (культурного) спілкування; функції первинного соціального контролю; сексуально-еротична функція. Реалізуючи свої функції, родина з одного боку, задовольняє найважливіші природні, біологічні потреби студента (насамперед у самозбереженні й продовженні роду). З іншого боку, задовольняє людині досягати певних цілей у спілкуванні, в особистісному й духовному рості. Найбільш важливою особистістю сімейних функцій є їхня комплексність, заснована на взаємодії родичів. Кожна потреба, що задовольняє родину, може бути реалізована й без її участі. Однак тільки в родині ці потреби можуть бути задоволені комплексно, оптимально. Два основних типи родин: нормально функціонуючі й дисфункціональні. Нормально функціонуюча родина та родина, що відповідально й диференційована виконує всі свої функції, внаслідок чого задовольняється потреба в рості й змінах як родини в цілому, так і кожного її члена. Дисфункціональна родина – це родина, у якій виконання функцій виявляється порушеним, у силу чого в подружній, батьківській, матеріально-побутовій й інших сферах життєдіяльності не досягаються мети родичів і суспільства в цілому. Це перешкоджає особистісному росту й блокує потреби в самореалізації.

В основі порушення функцій родини можуть лежати самі різні фактори: дисгармонія в інтимних відносинах, психологічна несумісність

чоловіка й студента, відсутність навичок і низька культура спілкування, умови життя та інші. Причиною порушення виховної функції може стати відсутність знань і навичок й, як наслідок, їхня виховательська непевність, або конфлікти між батьками, що ведуть до суперечливого виховання дитини. Не менш вагомим є фактор втручання у виховання інших членів родини. Причинами порушення функцій духовного (культурного) спілкування можуть стати розходження в соціальному походженні чоловіка й жінки, розбіжність їхнього рівня утворення, розбіжність в інтересах і ціннісних орієнтаціях або просто низька комунікативна компетентність.

3. Структура родини - це склад її членів, а також сукупність їхніх взаємин. Основними характеристиками, які дозволяють її описати, є поняття зв'язок й ієрархія. Зв'язок - це психологічна відстань між членами родини. Якщо воно дуже близьке (симбіоз) або, навпроти, дуже далеке (роз'єднаність), це може привести до сімейної дисфункції. Ієрархія характеризує відносини домінантності-підпорядкування в родині. Вона може бути низькою, помірною й високою..

Структура родини може бути різною залежно від того, як в ній розподіленні основні обов'язки: нарівно, або ж головна частина зосереджена в руках однієї людини. У вітчизняних родинах у більшості випадків чоловік і жінка орієнтовані на рівномірний розподіл обов'язків і рівноправну участь у рішенні сімейних проблем. Типовий для українських родин перекис у виконанні господарсько-побутових справ між чоловіками веде до перевантаження студента (особливо працюючих) і, як наслідок, до незадоволення їхньої потреби у відновленні фізичних сил, культурному й духовному збагаченні. Порушення структури родини утрудняють, або перешкоджають виконанню її функцій, що також веде до появи різних розладів й ускладнень. Разом з тим відповідь на питання, що в структурі родини є нормою, а що порушенням, один з найбільш складних у сучасній науці.

4. Однією з сторін сімейного життя є сімейні ролі, «роль-це соціальна функція особистості, що відповідає прийнятим нормам, спосіб поведінки людей залежно від їхнього статусу, або пропозиції в суспільстві, у системі міжособистісних відносин. Трансформація рольових відносин у родині є найважливішою стороною сучасної перебудови подружньо-сімейних відносин. Невизначеність норм, що регулюють у цей час подружньо-сімейні, у тому числі рольові, відносини ставить перед сучасною родиною ряд соціально-психологічних проблем. Найважливішими з них є проблеми «вибору» кожного студента, способу рольової взаємодії й формування відносин студентів до різних сторін рольового поведінки в родині. Основні ролі у родині це: відповідальний за матеріальне забезпечення в родині; хазяїн-господарка; роль відповідального догляду за дитиною; роль вихователя; роль сексуального партнера; роль організатора розваг; організатор сімейної субкультури; роль психотерапевта. Кажучи про психологічні ролі членів родини, потрібно відзначити, що одна роль може існувати тільки у взаємодії з іншими ролями. Сімейні ролі повинні створювати систему, що наближалася б до несуперечливої й могла задовольняти багато психологічних потреб. Однак потрібно відзначити, що складна система сімейних ролей не може бути не суперечливою. Важливо, наскільки думка члена родини про свою роль збігається з уявленням про неї інших.

5. Між чоловіком і дружиною існує три типи сімейних відносин і, відповідно, три типи родини: диктаторський, демократичний, автономний. Кожен тип відносин має свої характерні особливості. Існує думка, що самий стійкий тип відносин, це автономний тип, де чітко розділені обов'язки та права. Але у житті часто сім'я починає своє життя з демократичного типу відносин, потім переходить до диктаторських, чи автономних. Між різними членами родини можуть встановитися різні типи відносин.

6. Психологічний клімат теж має важливе значення для благополучного розвитку родини, який визначає стійкість внутрісімейних відносин. Він не є чимось незмінним, даним назавжди. Його створюють

члени кожної родини й від їхніх зусиль залежить, яким він буде, сприятливим або несприятливим і як довго протриває шлюб. Для сприятливого психологічного клімату характерні наступні ознаки: згуртованість, можливість всебічного розвитку особистості кожного її члена, висока доброзичлива вимогливість членів родини друг до друга, почуття захищеності й емоційної задоволеності, гордість за приналежність до своєї родини, .

7. Сексуальна гармонія має не найменш важливе значення для благополучного розвитку родини. У відповідності зі складною структурою сексуальної гармонії й причини її порушень можуть бути найрізноманітнішими - соціальними, психологічними, соціально-психологічними, фізіологічними - анатоμο-фізіологічними. Різноманітні й прояви, варіанти сексуальної дисгармонії. Психологами виділені характеристики спілкування між студентами, які служать психологічними передумовами щастя в шлюбі. Це: відкритість-безболісне обговорення будь-яких тем: інтимність-значимість для кожного із чоловіка й жінки й глибина обговорюваних тем; взаємна довіра; високий рівень співпереживання, співучасті в проблемах один одного; конструктивність – уміння не «здобувати перемоги», а знаходити взаємоприйнятні рішення; усвідомлення щирих почуттів і переживань один одного, розуміння того, що ці почуття й переживання самі по собі є цінністю. Властиво, на цих принципах і заснована культура спілкування. Невміння спілкуватися може вбити любов, зруйнувати подружній союз. Руйнівню діє на подружню гармонію й розбіжність ціннісної орієнтації (включаючи інтелектуальні, емоційні, етичні й матеріальні цінності), а також невідповідність рольового поведіння студента й жінки і їхніх відносин до свого подружнього боргу.

8 .Розбіжність ціннісної орієнтації, включаючи інтелектуальні, емоційні, етичні й матеріальні цінності, руйнівню діє на подружню гармонію й, а також невідповідність рольового поведіння студента й жінки і їхніх відносин до свого подружнього боргу.

9. Сімейна криза – це стан сімейної системи, що характеризується порушенням гомеостатичних процесів, що приводять до фрустрації звичних способів функціонування родини й неможливості впоратися з новою ситуацією, використовуючи старі моделі поведінки.

У сімейній кризі можна виділити дві потенціальні лінії подальшого розвитку родини: деструктивна, ведуча до порушення сімейних відносин й утримуюча небезпеку для їхнього існування; конструктивна, що містить у собі потенційну можливість переходу родини на новий рівень функціонування.

10. У кожній родині рано або пізно з'являються різні розбіжності, які приводять до конфліктів. Конфлікт — ситуація, у якій кожен із студентів прагне зайняти позицію, несумісну й протилежну стосовно інтересів іншої сторони. Конфлікт-особлива взаємодія студентів, груп, об'єднань які виникають при їхніх несумісних поглядах, позиціях і інтересах. З погляду рольової теорії під конфліктом розуміється ситуація несумісних очікувань (вимог), яким піддана особистість. Головну роль у виникненні конфліктів відіграють так звані конфліктогени - слова, дії ,або бездіяльності, що сприяють виникненню й розвитку конфлікту. Існують численні класифікації конфліктів. Підставами для них можуть бути джерело конфлікту, зміст, значимість, тип вирішення, форма вираження, тип структури взаємин, соціальна формалізація, соціально-психологічний ефект, соціальний результат. Конфлікти можуть бути сховані і явні, інтенсивні й стерті, короточасні й затяжні, вертикальні й горизонтальні і т.д.. За значенням конфлікти діляться на конструктивні (творчі, позитивні) і деструктивні (руйнівні, негативні). По характеру причин конфлікти можна розділити на об'єктивні й суб'єктивні. Перші породжені об'єктивними причинами, другі — суб'єктивними, особистісними. Керування конфліктом припускає вміння підтримувати його нижче того рівня, на якому він стає загрозливим для відносин. Міжособистісне керування конфліктом відбивається відомою схемою Томаса К., що описує різні стратегії поведінки в конфліктній ситуації

залежно від двох основних характеристик: ступені наполегливості в задоволенні власних інтересів і ступені співробітництва в задоволенні інтересів інших. У термінології Томаса К. це уникнення (відхилення), пристосування, конкуренція (пригнічення), компроміс і співробітництво.

Причини всіх подружніх конфліктів підрозділяються на три великі категорії: конфлікти на ґрунті несправедливого розподілу праці (різні поняття прав і обов'язків); конфлікти на ґрунті незадоволення яких-небудь потреб; сварки через недоліки у вихованні. Якщо члени сім'ї по-різному розуміють свої ролі й пред'являють один одному неузгоджені, що відкидаються іншими, очікування й відповідні їм вимоги, родина є свідомо малосумісною і конфліктною. Відомо шлюб полягає для взаємного задоволення найрізноманітніших потреб. Часткове й повне незадоволення тих та інших потреб одного або обох чоловіка й студентки веде до сварок, а потім і до хронічних конфліктів, руйнуючи стійкість шлюбу.

12. Психологічна сумісність являє собою досить ефективне співробітництво шлюбних студентів у багатообразних видах діяльності, погоджений поділ праці, прав, обов'язків. Вона заснована на взаємнім позитивнім психологічним сприйнятті якостей характеру, темпераменту, розуму, звичок і потреб. Психологічна сумісність також заснована на взаємоповазі, симпатії, дружбі, любові, на єдності поглядів і уяв. Єдність поглядів, емоційного настрою, досягнення взаєморозуміння, зразкова однакова оцінка життєвих ситуацій, вимоги до співробітництва-усе це в якійсь мері входить у поняття психологічної сумісності.

13. Аналіз отриманих результатів методики Подружніх відносин показали, що міжособистісне спілкування впливає на конфліктність у родині. Значення подружніх відносин збігаються із критичними стадіями розвитку (формування) родини. Максимальне значення припадає на вік 11-15 років.

14. Аналіз отриманих результатів за методикою Методика Томаса, свідчить, якщо реакція пасивна-бажання вийти з конфлікту, якщо активна-то ухвалюється спроба дозволити його. Перевага спільних дій свідчить про

домінування спроби розв'язати конфлікт, а перевага індивідуальних дій, свідчить про спробу власного відхилення від його дозволу. Переважні стратегії поведінки в конфліктній ситуації залежно від сімейного стажу ми бачимо в таблиці 2.5

15.Сопоставлення результатів методики Подружніх відносин та Методики Томаса показало що залежність ступеня прояву поведінки в конфліктній ситуації залежить від виразності подружніх відносин. Група 1-5 років-чим нижче значення подружніх відносин (нормальний рівень спілкування) тим більше домінують тенденція до активних дій і навпаки. У студента 6-10 років з ростом значень подружніх відносин тенденція до активних індивідуальних дій. У парах 11-15 років чим нижче показник у подружніх відносинах, тим більше тенденція до співробітництва, спільних, активних дій, високий показник – суперництво (індивідуальні, активні),пристосування (спільні, пасивні). У парах 16-20 років менший показник по подружніх відносинах дає нам активні індивідуальні й спільні дії й вище індивідуальні пасивні й індивідуальні активні дії. У парах 21-25 років,чим вище показник, тим більше тенденція до індивідуальних активних і пасивних дій. У парі №15 (26-30 років)така ж тенденція до індивідуальних дій.

16. Дані за методикою Лірі, дискограми показників залежно від стажу й гендера, дали можливість виявити и показати типи відносин,деякі з них як ми знаємо приводять до конфліктів в сім'ї. Дані показників представлені в таблиці 2.11

17.Четвертою методикою є методика Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях ,де є причини, які приводять до конфліктів. Результати цієї методики дано в таблиці 2.12 залежно від стажу й гендера. Для аналізу результатів методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» залежно від проблеми,статі, номера сімейної пари були представлені в таблиці 2.13 у якій ми бачимо,причини для конфліктів і

що найбільший показник, у студентів прояв до автономії, 9 чіл.-22,5%, а у жінок прояв домінування одним з подружжя 4 чіл.-5,0%.

18.У п'ятій методиці Ціннісні орієнтації Рокича ми бачимо по подружньому стажу, статі, переважні ціннісні орієнтації. Також ми бачимо розбіжність ціннісних орієнтацій які приводить до конфліктів в сім'ї. У подружній парі 11-15 років, де найнижчий рівень доходу в студентів і жінок домінуючої ціннісною орієнтацією є матеріально забезпечене життя.

На основі аналізу емпіричних досліджень робимо висновок, що трансформація шлюбних відношень, є причиною сімейних конфліктів. Таким чином ціль дипломної роботи досягнута, гіпотеза підтверджена, завдання виконано у повному об'ємі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – К. ; Рівне : Вид. Олег Зень, 2007. 172 с.
2. Бевз Г. М. Прийомна сім'я: соціально-психологічні виміри : [монографія] / Бевз Г. М. Вид. Дім «Слово», 2010. 352 с.
3. Боришевський М. Й. Залежність розвитку альтруїзму особистості від спрямованості її самосвідомості / М. Й. Боришевський // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2000. Вип. 20, ч. I. С. 61–68.
4. Боришевський М. Й. Вплив сімейної взаємодії на формування конативного компоненту особистості / М. Й. Боришевський, М. І. Алексєєва, В. В. Антоненко // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : [зб. наук. пр.]. К., 2001. Т. 1. С. 230–235.
5. Боришевський М. Й. Духовність – міра зрілості особистості / М. Й. Боришевський // Педагогічна газета. 2006. – № 1.
6. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Боришевський. К. : Академвидав, 2010. 416 с. (Сер. «Монограф»).
7. Буковинський А. Й. Навчально-методичний посібник для фахівців, які впроваджують програми підготовки до подружнього життя / А. Й. Буковинський, Ф. В. Фомін. К. Україна, 2014. 172 с.
8. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : [монографія] / І. С. Булах. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
9. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі / Т. В. Буленко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К. 2001. Т. III, ч. 4. С. 20–24.

10. Васютинський В. О. Особливості статевої ролі хлопчиків-підлітків із неповної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / В. О. Васютинський. К. 1992. 20 с
11. Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П. І. Гнатенко, В. М. Павленко. К. : АРТ-ПРЕСС, 1999. – 466 с
12. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Говорун Т. В. ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2002. 36 с.
13. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. К. : Вид. центр «Академія», 2004. 308 с.
14. Гордєєва Н. О. Змінювання сім'ї в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.06 «Соціологія культури, науки та освіти» / Н. О. Гордєєва. Харків, 2000. 20 с.
15. Гошовська Д. Т. Проблеми моральної ідентифікації сучасних підлітків у контексті генетичної психології / Д. Т. Гошовська // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. К. : Міленіум, 2006. Вип. 29. С. 32–38.
16. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / О. Є. Гуменюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.
17. Давидюк Н. О. Типові причини формування конфліктних взаємин у подружній діаді / Н. О. Давидюк // Український соціум : наук. журн. К., 2004. № 2 (4). С. 29–33.
18. Дідук І. А. Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / І. А. Дідук. К., 2001. 20 с.

19. Дригус М. Т. Концепція особистісного розвитку у творчій спадщині / Г. С. Костюка // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С. Д. Максименка. К. ; Кіровоград : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. Т. X, вип. 13. С. 134–141.
20. Духовні потреби дітей України : [монографія] / під заг. ред. Ж. В. Петровича. К. : Вид. дім «Калита», 2005. 108 с.
21. Емпатійний розвиток дитини / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К. : Мікрос–СВС, 2003. 182 с.
22. Етнопсихологічні особливості міжособистісного спілкування та їх урахування в процесі взаємодії дітей і дорослих / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника / Л. Е. Орбан Івано-Франківськ, 1996. 79 с.
23. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / [Г. О. Балл, О. В. Губенко, О. В. Завгородня та ін.] ; за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
24. Ісаєнко О. Агресивна комунікація в парі «мати – дитина» / О. Ісаєнко // Соціальна психологія. 2010. № 3 (41). С. 166–178.
25. Іщук С. М. Сучасні тенденції розвитку філософії діалогу / С. М. Іщук // Політологічний вісник : зб. наук. пр. К. : Інтас, 2011. Вип. 52. С. 89–97.
26. Карпенко З. С. Психокорекція розвитку дитини : [монографія] / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Фірма «ЛІК», 1994. 132 с.
27. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
28. Кацєро А. О. Психологічні особливості бездоглядних підлітків: діагностика та реінтеграція : метод. посіб. / А. О. Кацєро. Донецьк : Вид-во Донецьк. нац. ун-ту, 2005. 36 с.
29. Кацєро А. О. Особливості образу «Я» у бездоглядних підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А. О. Кацєро. К., 2005. 19 с.

30. Кікінежді О. М. Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Кікінежді Оксана Михайлівна. К. 2012. 44 с.

31. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : [монографія] / Кікінежді Оксана Михайлівна. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 400 с.

32. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї : навч. посіб. : у 3-х кн. / З. Г. Кісарчук, О. І. Єрмусевич. Кн. 1. К. : Главник, 2006. С. 28–42.

33. Кісарчук З.Г. Теоретичні та технологічні аспекти застосування сучасних методів психодинамічної парадигми у вітчизняних соціокультурних умовах / З.Г. Кісарчук // Актуальні проблеми психології [Т.3 : Консультаційна психологія і психотерапія] : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред.: С. Д. Максименка – К. : Логос, 2014. Вип.10. С. 5-20.

34. Ковальчук Л. Вплив структурної неповноти сім'ї на розвиток і поведінку особи / Ковальчук Л., Костів В., Максимович О. // Родинні взаємини і проблеми виховання дітей. – Івано-Франківськ : АЛЛ України, Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника, 1995. С. 1–14

35. Козловська Е. В. Гармонійні стосунки в сім'ї як фактор особистісного зростання / Е. В. Козловська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : зб. наук. пр. Рівне, 2008. № 41. – С. 82–85.

36. Колісник О. П. Психологія духовного саморозвитку особистості : монографія / О. П. Колісник. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 400 с.

37. Коновальчук І. М. Сімейні взаємовідносини й особливості соціалізації дитини / І. М. Коновальчук // Проблеми загальної та педагогічної

психології : [зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка]. К., 2006. Вип. 1, т. VIII. С. 171–176.

38. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. К. : Радянська школа, 1989. 608 с.

39. Мак-Вільямс Н. Псіхоаналітична діагностика / Мак-Вільямс Н. К. : Клас, 2003. – С. 49–51.

40. Максименко С. Д. Методологічні і теоретичні питання психології / С. Д. Максименко // Актуальні проблеми психології: Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К., 1999. Вип. 19. С. 5–13.

41. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С. Д. Максименко. К. : НДІП, 1990. 239 с.

42. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури : навч. посіб. для вищої школи / С. Д. Максименко. К. : Наукова думка, 1998. 226 с.

43. Максименко С. Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості / Максименко С. Д., Клименко В. В., Толстоухов А. В. К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 136 с.

44. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.

45. Міщенко Н. І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Міщенко Н. І. К., 2002. 19 с.

46. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В. Ф. Моргун // Філософська і соціологічна думка : [респ. наук.- теорет. часоп.]. 1992. № 2. С. 27–40.

47. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : монографія / Р. В. Павелків. Рівне : Волин. обереги, 2004. 248 с.

48. Пенькова О. І. Взаємодія у сім'ї як умова виховання особистості / О. І. Пенькова // Соціально-психологічні чинники взаємодії суспільства та освіти : матеріали методологічного семінару НАПН України, 17 листоп. 2010 р. : зб. матеріалів / за ред. акад. С. Д. Максименка. К. : Вид. «Інтерпрес ЛТД», 2010. С. 220–227.
49. Пилат Н. І. Соціальна ідентичність особистості як чинник вибору стилю поведінки в конфлікті : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Н. І. Пилат. К. 2004. 20 с.
50. Психологічні критерії соціальної дезадаптації дитини : кол. моногр. / [Максимова Н. Ю. та ін.] ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. К. : Педагогічна думка, 2010. 191 с.
51. Сєдих К. В. Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції» / К. В. Сєдих. – Полтава : Довкілля. К. 2008. 260 с.
52. Становлення особистості школярів з різними навчальними досягненнями в онтогенетичному просторі : монографія / за ред. М. Т. Дригус. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 154 с.
53. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. рек. / [Т. О. Піроженко та ін.] ; за ред. Т. О. Піроженко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. К. Кіровоград : Імекс, 2014. 119 с.
54. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. К. : Либідь, 2003. 376 с.
55. Хаирова С. І. Етнопсихологічні особливості впливу батьків на адаптивну поведінку дітей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / Хаирова Селіме Іззетівна. К. 2012. 17 с.
56. Хромищенко Г.С. Сім'я – держава в державі. К., 1996. 185 с.
57. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей / П. Р.Чамата. К. : Знання, 1965. 48 с.

58. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічний аспект профорієнтаційної роботи з дітьми / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : матеріали У Міжнар. наук.-практ. конф., (24 листоп. 2011 р., Київ) : у 2-х ч. – Ч. 1 / уклад.: Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв [та ін.]. К. : ІПК ДСЗУ, 2011. 324 с. С. 299–309.

59. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічні особливості тренінгової роботи з обдарованими дітьми / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми практичної психології» : Програма Всеукр. наук.-практ. конф. К., 2012. 22 с.

60. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічні особливості конфліктів у системі родинних відносин «батьки-діти» / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. Т. Х: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 25. 736 с.

61. Чанцева-Коваленко О. М. Психологічні механізми соціалізації дитини під впливом батьків / О. М. Чанцева-Коваленко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. № 12 : Психологічні науки : зб. наук. пр. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 45 (69). 243 с.

62. Чанцева-Коваленко О. М. Батьківська любов та її роль у формуванні особистості дитини / О. М. Чанцева-Коваленко // III Всеукр. психологічний конгр. з міжнар. участю «Особистість у сучасному світі». К. : ДП «Інформаційноаналітичне агентство». 2015. Ч. 2. 364 с.

63. Чанцева-Коваленко О. М. Дослідження впливу складу родини на особистість дитини / О. М. Чанцева-Коваленко // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 23 квіт. 2015 р. : матеріали УІІ міжнар. наук.-практ. конф. / за ред.: С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янецьПодільський, 2015. 276 с.

64. Яблонська Т. М. Порушення сімейної взаємодії та його вплив на дитину / Т. М. Яблонська // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. 2003. Т. У, ч. 5. С. 341–344.

65. Яблонська Т. М. Психологічна допомога дитині з урахуванням сімейного контексту / Т. М. Яблонська // Теорія і практика допомоги особистості в психологічному консультуванні і психотерапії : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 25 трав. 2005 р.) / ред. кол.: З. Ф. Сіверс, Е. В. Белкіна, І. А. Слободянюк [та ін.]. К. : КМПУ ім. Г. Д. Грінченка, 2005. 146 с. С. 142–144.

66. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : [монографія] / Т. М. Яблонська. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2013. 444 с.

67. Baumrind D. Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*. 1967. № 75(1). P. 43-88.

68. Berne E. *Transactional analysis in psychotherapy: A systematic individual and social psychiatry*. Grove Press. 1961. <https://doi.org/10.1037/11495-000>

69. Dutta M., Islam S., Akhter S., Ahmed S., Hossain M., Sowad A., Parvin R., Sultan M. Supporting Young Children's Emotional Well-being 1 in Classroom: Teachers' Belief and Attitude. *Bangladesh Education Journal*. 2014. P. 7-27

70. Hartmann H., Loewenstein R. Notes on the Super-ego. *Psychoanalytic study child*. 1962. P. 1-38.

71. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. New York, 1954. 453 p.

72. Moscovici S. Notes towards a description of Social Representation / Moscovici S. // *European Journal of Social Psychology*. 1988. Vol. 18. P. 211–250.

73. Normal family processes / ed. Froma Walsh. – 2nd ed. – N. Y. : The Guilford Press, 1997. 483 p.

74. Parsons T. Family, Socialization and Interaction Process / T. Parsons, R. Bales. – Glencoe, IL : Free Press, 1955. P. 10–26.
75. Shaefer E. S. A circumplex model for maternal behavior / Shaefer E. S. // Journal of Abnormal and social psychology. 1959. P. 135–226.
76. Stafford L. Interaction between parents and children / Stafford L., Bayer C. – Newbury Park, CA: Sage Publishers, 1993. 321 p.
77. Stuart T. Hauser. Familial contexts of adolescent ego development / Stuart T. Hauser, Sally I. Powers, Gil G. Noam, Alan M. Jacobson Bedonna Weiss, Donna J. Follansbee // Child development. 1984. № 55. P. 195–213.
78. Torrance E.P. Guiding creative talent. Englewood Cliffs. - N.Y.: PrenticeHall, 1964. IX. 278 p.
79. Torrance E.P. Predictive validity of the Torrance Tests o Creative Thinking II Journal of creative behavior. 1972. № 6. P. 236-252.
80. Trifan I. M. Promoting The Emotional Wellbeing of Preschoolers. International conference “Education, Reflection, Development”, ERD 2015. 3-4 July 2015. P. 509-512